
TRANSILVANIA

Organul societății culturale „Astra“.

Laus laboris.

Zidit după chipul și asemănarea Celui vecinic, minune a făpturilor viețuitoare; gând și putere creatoare, izolat în lumea fără de gând și fără de împotrivire; voință zvrălită în mreja legilor de fier ale firii; forță ce ajunge prin gând și simțire până în înălțimile amețitoare și până în prăpastiile fără fund, — *omul* avea menirea primordială „să stăpânească pământul“.

Nu ne putem da seama cum l-ar fi stăpânit dacă rămânea în starea de grație în care a fost zidit. Desigur cu mai multă ușurință, cu mai puține sudori de sânge.

Dar după cădere, aceluiaș om i s'a spus: „În sudoarea frunții îți vei câștiga pâinea“.

În comparație cu starea lui primordială cuvintele cuprindeau un blestem, dar pentru starea lui cea nouă, erau o binecuvântare. Scos din starea supranaturală și așezat, muritor, în ordinea naturală, omul trebuia supus legii universale ale vieții: naștere și moarte și drum obositor și lung până la realizare, la biruință, la mulțumire, la liniște, la pace. Legat cu trupul și vieața lui de firea lucrurilor, de ziua de azi cu legile și poruncile ei, omul a fost nevoit să se adapteze cu materia materiei, iar cu spiritul, rămas cu aripi frânte, să se avânte mereu spre întâiul destin. Și când materia a încercat să copleșească spiritul, el și-a adus mereu aminte de întâia lui menire și s'a împotrivit. Ba, din începuturi, spiritul, deși cu aripi frânte, a voit să fie stăpân și modelator al materiei. Stăpân puterilor firii, și modelator al lutului din ziua ce e legat de acest lut.

Porunca „stăpâniți pământul“ n'a putut fi uitată de om, nici de Ziditor. Ziditorul a reinnoit-o când i-a spus omului după

cădere: „Cu sudoarea frunții îți vei câștiga pâinea“. Munca a fost binecuvântată în clipa aceea. Și fără de ea viața omului căzut din întâia înălțime, ar fi fost iadul pe pământ. Cum ar fi uitat, altfel, strămoșii lumina din care au căzut, raiul în care au trăit, pe îngerii cu care erau prieteni? Cine i-ar fi oprit dela spânzurare sau dela innec, gândindu-se că au supărat pe Cel vecinic? Cine le-ar fi coborît somnul peste pleoape? Cine i-ar fi oprit să nu se spintece îngroziți de spectrul cel nou de moarte?

Sudoarea frunții lor, munca, i-a mântuit, noua binecuvântare pe care a dat-o Dumnezeu oamenilor.

Lupta cu „spini și polomida“, cu fiarele și cu arșița, cu ploile și cu înghețul, sudoarea lor de fiecare clipă, sudoarea frunții, — munca a fost scăparea lor. Chinuți de boale, frânți de osteneală, tremurând de primejdii, îngroziți de moarte, ei n'au mai avut răgaz să simtă adâncimea durerii pentru căderea din înălțimi, nici putere destulă să-și facă sfârșitul. Spiritul împărat ajunsese slujitor, apărător, întăritor al trupului slugă, și n'a mai avut puteri să se răzbune, intelectualicește sau etic, pe sine însuși ca și pe trup pentru căderea în adânc.

Munca a potolit și spiritul, i-a împuținat forțele, — și neamul omenesc a fost mântuit.

Poate era cu puțință o mântuire și pentru îngerii cei căzuți dacă Stăpânitorul, după ce i-a prăbușit în abis, le-ar fi dat ceva de lucru, o muncă pozitivă, creatoare. Dar pedeapsa lor a fost să fie mai grea decât a omului, pentru că și spiritul lor a fost mai înalt.

* * *

Prin muncă omul a putut să astupe, în parte, golul și tristețea când s'a văzut singur în lume, neavând asemănare nici cu piatra, nici cu arborele, nici cu viețuitoarele, nici cu apa, nici cu focul. Când a văzut că prin muncă el singur zidește, creiază, face lucruri nouă, — când toate celelalte lucruri și viețuitoare nu fac decât se supun unor legi de mai înainte rânduite, aceleași, neschimbate, dela începutul lumii, fără să proeacă nici o realizare nouă, — omul a simțit din nou și a înțeles că el e făcut, el singur, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. În tot cosmosul cunoscut de el, numai Dumnezeu și omul creiază.

Și din munca istovitoare prin care a cunoscut chinul și bucuria creației, a înfăptuirii omului, i-a picurat în inimă un strop de dulceață, întâiul după căderea lui: dulceața contactului cu infinitul, și stângerea ucigătoarei sale singurătăți în lume.

Și din începuturi și până azi, și până la capătul veacurilor, cine a iscodit ori va afla alt leac al durerilor și suferințelor omenești, decât munca? Numai munca-ți poate abate gândurile arse de para neputinții de a înțelege tot, numai ea te face să le uiți pentru clipe necreiatoare, numai ea scoate pe o clipă, pe un ceas sabia ce-ți sfâșie inima. Munca singură duce la muma mântuirii noastre pe pământ, — de câte ori suntem puși pe jarul gândului nehodinit sau al simțirii nemângăiate, — la *uitare*. Și până la sfârșitul lucrurilor nici întâmplarea, nici soarta, nici înțelepciunea omenească nu va putea descoperi alt mijloc pentru uitare decât munca.

Iar singurătatea înghețată, în care se simte adeseori pe pământ ori care om dela izgonirea lui Adam din rai, — singurătatea tulburătoare și adeseori răsturnătoare de judecată, cu ce o putem alunga, cu ce va putea-o îndepărta omenirea viitorului, afară de muncă? . . .

De tine însuși nu te poți ascunde, nu poți fugi, nici în peșteri, nici sub pământ, nici în văzduh, ci numai în muncă . . . În ea te imprăștii, ea te absoarbe . . .

Și prin ce alt mijloc oamenii trecutului, cei de azi, și cei cari vor veni după noi au putut, ori vor putea descoperi că mai există cineva cu care ei seamănă, că nu sunt, deci, singuri pe pământ, — decât prin bucuria și elevația creației, născută din sulurile de sânge ale muncii spirituale ca și ale celei trupești?

Sau bucuria supremă a vieții, — atingerea ta de umbra hainei Celui nepătruns, — se poate câștiga fără muncirea spiritului și a sentimentului, fără lustruirea, fără innobilarea lor prin muncă stăruitoare? Sau dacă marea descoperire ți-se dă de-odată fără să ști de unde vine, se poate păstra și se poate fructifica, fără munca spiritului, a intelectului și a inimei?

* * *

Prin osânda și binecuvântarea muncii omul a fost îndreptat spre ținta lui primordială, aceea de a stăpâni pământul. Cu încunjur de milenii și milenii, omul se îndreaptă spre acest destin.

Cu îngenunchieri și ridicări, cu înălțări și prăbușiri, răpus de des-nădejde, înviat de credință, cu sudori de apă pe frunte, cu sudori de sânge pe suflet, muncind din zori până 'n seară, prin creația lui, prin descoperirea lui, el cucerește din veac în veac, tot mai mult pământul. Pătrunde tot mai adânc misterul ce ne inconjoară, supune spre trebuințele lui, legile firii, cari nu mai sunt supuse decât ziditorului lor. Așa și focul, aerul și vântul, aburul și gazurile, electricitatea și lumina soarelui, toate puterile firii slujbașe ale Domnului, lucrează tot mai mult în locul omului, supuse poruncilor lui . . . Da, omul prin muncă și creație, va stăpâni tot mai mult pământul și se va împlini cuvântul Ziditorului.

Fără osânda și binecuvântarea muncii omului, lumea ar fi pustie, în afară de lucrurile și legile dintru început ale Domnului. Nici o creație nouă nu s'ar mai fi ivit pe pământ. Minte și simțirea fără constrângerea muncii, ne-ar fi lăsat sterpi, dacă peste tot neamul omenesc ar fi putut exista pe pământ fără de muncă.

Nu vom supune, desigur, nici odată legile firii în așa măsură încât munca, sfortarea noastră pentru a asigura existența, să înceteze. Nici odată nu vor veni, pe pământ, vremile triste, insuportabile, când omul să nu mai aibă ce lucra.

Ceeace omenirea a făcut până acum și va face în mileniiile viitoare, nizuind spre „stăpânirea pământului“, — nu e și nu va fi decât *ușurarea muncii, umanizarea ei*. Deși o binecuvântare, munca a fost și o grea osândă. Osândă, pentru că a întrecut *ade-seori puterile omului*. „Stăpânirea pământului“ prin om va fi poate împlinită când vom ajunge să ușurăm astfel munca încât ea să nu întrecă puterile muncitorului. Să nu le întrecă și să nu le fure numai pentru câștigarea existenței trecătoare, materiale, — cum s'a petrecut în vremile mai aproape de blestem, — ci să lase clipe și ceasuri și pentru desfătarea, odihna și lucrarea spiritului, pentru cele spirituale.

Orice muncă, cu duhul sau cu trupul, e binecuvântată; din ori care se înalță un cântec care umple, când sufletul, când văzduhul. Nu există cântec mai pătrunzător, mai adânc, mai înălțător, mai creator de gând și de simțire decât cântecul muncii. Apele cântă în forțele ce le mână; codrii cântă când se răsboiesc cu viforul; păraele în cari se scurge energia zăpezii unei ierni; dacă

am avea auzul fin am auzi, desigur, și cântecul sevei subt coaje, în munca ei neadormită, și a sângelui din noi în nemiloasa lui alergare fără hodină. Și poate nu există cântec mai frumos pe lume decât acela ce-l cântă flăcăul, în soarele verii, lucrând la fân sau fata la secere.

Dar este o singură muncă neagră, blestemată; una singură care n'are cântec: *e munca peste puterile omului*. Nimic nu poartă pecetea blestemului, pecetea osândeii ca această muncă. Oricare alta înalță pe om, — aceasta îl degradează, îl umilește cumplit, punându-l în rândul viețuitoarelor necuvântătoare.

Când și jugul acestora omul încearcă să-l ușureze prin „cucerirea pământului”, cum va lăsa pe semenul său, pe fratele său în jug peste puterile lui de greu?

Jug trupesc, ori jug sufletesc, tot una e! Epuizarea forțelor trupești ca și a celor spirituale prin muncă prea grea, prea fără repaos, e singurul blestem al muncii. Numai această sleire de puteri, munca blestemată, nu are loc în umanitate, nu are loc în cântecul de slavă ce-l înalță muncii și creației, din cer și de pe pământ.

SEVASTIAN VOICU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cum era odată.

In revoluție.

O fantomă străvezie începea să ia trup, tot mai palpabil.

Când a sunat goarna războiului, oamenii s'au privit zăpăciți, o clipă. Apoi au început a se dumiri, încetul cu încetul. Prin o înțelegere mută, întrevedeau că *sunase ceasul* . . .

Ungurii încălecați tot mai mult de germani, vedeau aieveau, ceea ce lise năzărea dela începutul războiului: zădărnicia luptei lor.

Poetul Ady immortaliza în versuri de bronz, prăpastia, ce deschidea în întuneric, gura ei flămândă. „Pe noi ne mănâncă — spunea el într'un vers dela începutul războiului — Muscalul sau altcineva, dar ne mănâncă . . .”

Regimente românești, croate și cehe erau asvârlite, unul după altul, în gura morții sigure. De-acum spânzurarea „trădătorilor” nu mai era un „Beispiel” și nu mai speria pe nimeni.

Dedesubturile lumii erau minate până în temelii, prăbușirea nu mai putea întârzia.

Oamenii trecuseră de-atâtea ori prin proba de foc a morții, încât așteptau liniștiți inevitabilul:

— Să vie odată! Să măture tot putregaiul din lume!

Și el venia implacabil; lumea trozneva din încheieturile slăbănogite, năzuindu-se sub suflul de răzbunare al destinului.

* * *

Cei rămași acasă, îl așteptau și ei, întrezărindu-l vag.

Numai Jidanii îl adulmecaseră, cu mirosul lor precis, îngrămădindu-se la chioșcurile cu ziare și spunând, clipind șiret din ochi:

Iată ziarele! Să vedem unde am mai învins!

De pe frontul român începeau să răzbată, prin telegrafia fără fir a dragostei de neam, zvonuri de biruință și reculegere.

Nu se prăbușise încă sentinela română dela răsărit, și scli-pirea spadei ei răzbunătoare se deslușia tot mai aproape.

Pe celelalte fronturi mutism și liniște. Liniștea asemănătoare celei din pasul dela Șipka . . .

Încă din vară, oamenii înapoiați la vetre spuneau deschis :
— Gata mămăliga lor !

Munițiile erau pe sfârșite, hrana lipsea aproape cu totul, biruințele potemkiniene ale buletinelor oficiale se ceteau tot mai rar, evocând zimbete de compătimire.

Tot mai des întâlneai soldați vagabonzi, rupți și desculți, ce-rând de pomană, la ușile oamenilor.

Nimeni nu le mai avea grija pe front. Ei istoriseau în câteva vorbe deabaclul. „S'a isprăvit, domnule, la Italia nu mai luptă ni-meni . . . Nici pe celelalte fronturi . . .”

Câteva săptămâni mai târziu trenuri lungi treceau cu soldați în debandadă. S'auziau chiotele lor și împușcăturile, ce-și trime-teau gloanțele aspre, prin tavanul vagoanelor de vite . . . Ici-colo exploda, de-alungul șinelor câte o bombă de mână, aruncată mai mult în glumă, ca o solie ce anunța începutul sfârșitului.

Era prăbușirea. Central University Library Cluj

Patru ani de măcel împietriseră sufletele, și în clipele dintâi ale debandadei, lumea sta zăpăcită, ca și la izbucnirea măcelului

Oamenii se înapoiau încruntați, aducând cu sine armamentu și cartușele. Ungurii erau cei mai dezolați. Chiotele lor erau mai potolite, ca sub amenințarea unui blestem, ce se apropia.

Incolo, două-trei zile de liniște, cu trenuri înfinite, cu îm-pușcături inofensive.

Revoluționarii nu atăcau pe nimeni. Invitau pe ofițeri să-și ia singuri stelele dela gât, și dacă nu se conformau, le rupeau ei.

O panică grozavă cuprinse lumea străină, cu toată genero-zitatea principiilor wilsoniene, anunțate chiar în preajma cata-clismului.

Ici-colo țărani sparseră câte o pivniță nemeșască, ospătân-du-se și ei odată, la largul lor . . . Mai făcură câte o incursie prin hambarele pline și prin pădurile cu combustibilul atât de prohibit înainte.

Garda națională se înfiripă în pripă.

Cu o mână de elevi și clerici se preluă armamentul și lă-zile cu cartușe dela jandarmeria din Blaj. În aceiaș noapte jan-darmii se făcură invizibili. Soldați înapoiați din războiu călcară în picioare emblema Ungariei de la trafică . . .

Garda se organizează cu o repeziciune uimitoare. Sătenii, după pilda dela centru, înființară gărzi în toate satele, sub conducerea foștilor soldați, după grade.

Pentru istoriograful viitor al acestor zile de prefaceri notăm, că cea dintâi gardă națională, s'a înființat în centrul maghiarismului din Ardeal: la Cluj.

* * *

Necesitatea acestor gărzi s'a vădit cu vârf, în curând, când dezordinele au început a lua proporții mai mari.

A început al doilea exod al străinilor. (Cel dintâiu a fost la 1916, în ziua Sfintei-Mării.)

Furia elementară a poporului, suprimată atâta amar de vreme, s'a descărcat asupra câtorva castele boierești, și, mai ales, asupra funcționarilor necinstiți, cari au jefuit lumea în cursul celor patru ani de cumplită mizerie a războiului.

Dar măceluri nu s'au remarcat, din norocire, căci cei cu musca pe căciulă și-au luat tâlpășița, de cu bună vreme.

Jandarmii, pe cari s'a putut pune mâna, au încasat, ce e drept, câte o păruială soră cu moartea, dar ungușilor pașnici nu li-s'a clătinat nici un fir de păr. Represalii asupra evreilor n'au avut loc cu acest prilej; ele au urmat cu 5—6 ani în urmă și sunt datorite, în cea mai mare parte puhoiului de invazie, ce s'a năpustit asupra țării prin toate scursorile Galiției, din chiar anii întâi ai războiului.

Se impune, sub acest raport, o statistică amănunțită, pentru a se cunoaște oficial cifra invadaților străini, dela 1914 încoace.

Circulația dintr'un sat într'altul se făcea sub controlul minuțios al gardiștilor. Erai oprit la intrare și după prezentarea biletului de voie, și-se da liber parcurs, în românește, unguște sau săsește, după majoritatea populației. Telefoanele trecură toate în serviciul gărzilor, asemenea și trenurile, dacă era nevoie chiar trenuri speciale, improvizate ad-hoc.

Organizația militară era destul de bineșor organizată, tot în cadrele gărzilor. Cei înapoiți de pe câmpul de luptă, dovedeau o rutină strategică oare-care, destul de remarcabilă în anumite momente mai grave.

Incepeau să sosească și trupele germane, cari își închipuiau că și-au înfipt, pentru totdeauna, călcâiul prusac biruitor, peste Valahia.

Ele treceau cu trenul sau cu carele, deplin echipate, păstrând disciplina de fier kaizeriană, ca și mai înainte.

Singur orgoliul sfidător al privirii lor scăpătase, păstrând totuș un aspect de liniște dârză.

Ei se gândeau, fără îndoială, la țara lor îndepărtată, la drumul greu ce aveau să-l răsbată, trecând peste ruini recente, și prefaceri ce se conturau vag . . .

Vulturul ce se credea nebiruit, se aținea încă în văzduh, coborând tot mai jos, cu aripa frântă . . .

Când garda îi soma, la gări, să predea din arme sau din buțile cu vin, jefuite dela Albești, ei nu se împotriveau și predau totul, afară de arme, pe un preț de nimic.

Odată însă, fiind mai numeroși, și aflând dela un spion, că numărul gardiștilor este foarte neînsemnat, s'au repezit la gardiști, lovindu-i înverșunat, și rănindu-i. A fost chestie de o clipă, și trenul cel lung s'a pus repede în mișcare. În aceeași clipă se auzi țacănitul mitralierelor din tren, ca să înspăimânte pe ceice aveau să-i ia la goană.

Cine era să-i ia la goană, când numărul gardiștilor dela gara Blaj avea un efectiv de 15—20 soldați ?

Când am văzut bunătățile furate de germani, — și în retragere, — îmi venia în minte seria infinită a trenurilor, cari în interval de doi ani, treceau zilnic pe dinaintea noastră, încărcate cu tot belșugul țării românești, ducând spre țara kaiserului jaful barbarilor din „Germania“ lui Tacit, cari și-au trimis strănepoții să poarte facla *civilizației* până la gurile Dunării . . .

Steaguri tricolore se arboraseră pretutindeni, și germanii le priveau fără să înțeleagă pe deplin rostul lor, bănuind totuș, că patria lor iubită nu mai poate avea vechea și neclintita siguranță în paza dela Rin . . .

AL. CIURA.

Dr. Ioan Rațiu.

— Amintiri. —

S'au împlinit o sută de ani dela nașterea Dr-ului Ioan Rațiu, care a fost simbolul luptelor noastre politice din Ardeal.

Decenii de-arândul a stat în fruntea mișcărilor naționale, înfruntând toate vijeliile, cu ținuta lui dârză de luptător, care nu șovăie niciodată. Credința lui neclintită în viitorul neamului era mai puternică decât toate amenințările și primejdiile, ce se ațineau pe urma luptătorilor neînfricați. Era mai puternică decât chiar amărăciunea *decepiilor*, de cari au avut parte toți luptătorii noștri politici, întreaga generație dela 1848 până la întâia decadă a acestui veac.

În 1848 el părăsește seminarul din Blaj, înrolându-se deodreptul în tabăra lui Iancu, luptând alături de trupele împărătești împotriva ungarilor, cari porniseră războiul independenței, înțelegând independența numai pentru ei.

Promisiunile nelimitate ale Camarilei din Burg, — strânsă cu ușa, — aflară ecou în sufletul Românilor, cari s'au grupat în în jurul lui Avram Iancu și a tovarășilor lui de arme.

Doi factori se luptau pe capete și sorții izbândeii nu mai puteau sta în cumpănă. După suferințele trecutului, Românii nu mai puteau aștepta nici un bine dela Unguri. O biruință a acestora la 1848 — sau chiar în războiul mondial — ar fi fost pentru aceia un dezastru total. Dela „drăguțul de împărat” Românii nădăjduiau multe. O vorbă bună rostită cu tâlc, din când în când dela Viena; un Apel către „popoarele mele” și promisiuni din belșug, când murmurul Budapestei se auzia mai lămurit, a predestinat pe Românii din Ardeal, la lupta *împotriva* Ungurilor, alături de Viena.

Un nimb de legendă învăluia chipul împăratului, ca un ultim refugiu — oricât ar fi fost de artificial — încă de pe vremea lui Iosif al II-lea, care a dat voie, *totuș*, magnaților ardeleni să frângă cu roata pe Horia și pe Cloșca...

Se știe, că Viena și-a uitat toate promisiunile, îndată ce s'a văzut scăpată din primejdii și după distribuția câtorva decorații-tinichele și a câtorva slujbe de stat pentru Români, s'a oprit încă la începutul acestui avânt de generozitate, rezervându-le Ungurilor, dela 1867 încolo, toate avantajile politice și mână liberă față de Maurii, cari puteau de-acum să plece...

După 48 am rămas cu o hotărîre: Cu Ungurii nu mai mergem alături niciodată!

Se năruia însă și legenda cu împăratul și nu aveam alt chip cioplit, ca s'o înlocuim.

Generația din 1848 a încercat, totuș, să mai învie cărbunii stinși pe altarul zeului mincinos, a cărui nemurire era în declin...

Procesul „Memorandului” a fost ultima falfăire a unui foc de artificiu, care nu mai vrăjia de-acum, decât pe cei miopi...

După 1894 am putut să ne alegem cu o nouă convicție, care completea pe aceea dela 1848: *Nici la Viena nu mai avem ce căuta!*

Ioan Rațiu și tovarășii lui de luptă n'au dezarmat nici-acum. Vigoarea tribunilor de pe vremuri, îi ținea dârzi, la postul lor de veghe, fără să se încovoie și fără să-și piardă, nici pe o clipă, încrederea neclintită în viitorul mai bun, pe care ei îl vedeau cum se apropie, în sufletul lor de idealști veșnic tineri.

Ioan Rațiu a fost intruparea generației dela 1848, luptând neîntrerupt, sfidând toate decepțiile, cu credința unui Apostol, călăuzit de o țintă luminoasă, spre care tinde și pe care o vede conturându-se tot mai precis.

Istoriograful acestei generații va fixa la locul de frunte al ei, figura impunătoare a celui din urmă tribun, care a luptat o viață întreagă pentru un ideal și a muncit înainte de a-l vedea realizat, ca să se plinească vorba Scripturii: „Fericiți cei-ce n'au văzut, și au crezut”...

L-am cunoscut, pe când urmam clasa a șasea a liceului de stat din Sibiiu. Il vedeam plimbându-se pe „Sub arini”, cu înfățișarea lui marțială, oprindu-se tot la câțiva pași, și discutând cu însoțitorul lui.

Îl priviam cu un entuziasm juvenil și adese ne abăteam prin aleia „Sub arini”, numai ca să-l vedem.

La adunările naționale, ce se țineau în „Gesellschaftshaus” (1892—3) ne strecoram și noi la galerie și așteptam prilejul să-l auzim vorbind — pe el și pe părintele Lucaciu — având toată precauțiunea, să ne pitim după barieră, când atmosfera începea să se întunece...

L-am văzut în Blaj, (1894) trecând cu trenul triumfal spre procesul Memorandului, la Cluj.

De-acii înainte nu l-am văzut, decât odată, pe o bancă de pe cheiul Dunărei, la Budapesta, când împăratul Francisc Iosif, prin guvernul maghiar, se îndurase „preagrațios” să reducă osânda Memorandiștilor.

În 1898 am avut apoi norocul să-l cunosc personal, trecând în Iulie, la redacția „Tribunei” din Sibiu.

Cetitorul își mai aduce, probabil, aminte, de redacția din strada Poplăcii, popularizată prin versurile, în stil de baladă, apărute într'o foaie umoristică, semnalând mutarea „Tribunei” din strada Măcelarilor, în noua reședință :

Calmează-te, dragă,
Redă-te iar păcii:
Se mută „Tribuna”
În strada Poplăcii.

Redacția avea o anticameră, unde inimosul *Andrei Balteș* făcea pe corectorul și redactorul răspunzător, și o cameră mai mare, unde era redacția.

La stânga cum intrai, era masa lui *Silvestru Moldovan*, care scria două articole de fond la săptămână și redacta „Foaia Poporului”. Tot la stânga era o masă mai lungă, a directorului: *Dr. Ilie Dăianu*. În colț, tot la stânga, masa mea, fostă mai înainte a lui *Ion Scurtu*. La mijloc masa lui *Emil Sabo*, poet aproape necunoscut generației de azi, asupra căruia vom reveni odată. Și, în colțul din dreapta, masa lui *Victor Lazăr*, colaborator la „Foaia Poporului” și enciclopedist, la care recurgeam de multe-ori, când aveam nevoie, sau când nu ne aminteam de vr'un articol publicat într'un ziar românesc sau străin.

La ora opt-jumătate intram în redacție. Luam posta, cetiam ziarele, subliniind cu creionul roșu și albastru informațiile și articolele mai importante. Sotia directorul, se distribuia munca și interval de un ceas și mai bine s'auzia numai scârțăitul condeielor, pe filele albe. Zețarul Stanciu se îngrija să ni le iea, la rezezală, umede încă, pentru țipar.

La ora zece-jumătate, figura voinică a președintelui *Ioan Rațiu*, se deslușea pe cărările parcului orașenesc. Se oprea la geam, trecea în inspecție scrisul nostru, cu îmbărbătări de părinte bătrân. Avea câte un cuvânt de laudă pentru articolele din numărul de ieri; cetia coloanele numărului mai nou, pe suluri lungi de hârtie, mirosind a cerneală proaspătă.

Apoi ne spunea, cu bunătate :

— Bine, domnilor, sunteți harnici; îmi place. Ia să poftiți cu mine la „Stadtspark”, la o tocăniță și la o bere.

Scârțăitul condeielor înceta, la moment. Până la restaurant ajungeam în două minute, era doar a treia casă dela redacție.

Interval de 15—20 minute ne recreiam, infulicând, la repezeală, tocănița și halba de bere și ascultând, cu mult interes, vorbele înțelepte, ce le rostea bătrânul președinte, în legătură cu evenimentele mai importante în curs. Îndeosebi asasinarea reginei Elisabeta ne-a comentat-o cu multă destoinicie, sugerându-ne și cu acest prilej, articole, ce aveau să apară în numărul cel mai apropiat.

Ne înapoiam la redacție; condeiele lunecau mai repede peste file; zețarul, care se plângea în totdeauna, că n'are manuscris destul — el se gândea și la rezerva pentru alt număr — declara la ora 12, că are manuscris pentru întreg numărul. După amiază mai aveam de lucru o oră, cu revizia, iar directorul da câteva informații la „Mai nou“, după ziarele, ce soseau cu trenul dela o oră.

La ora cinci „Tribuna“ apărea. Manuscrisele erau arse în curte și după obiceiul rămas dela înaintași, ne aprindeam țigara la flacăra lor, și ieșiam la plimbare.

* *

O deosebită distincție era, când bătrânul președinte, te lua *singur* la plimbare.

Aceasta se întâmpla arare: când scrieai cel dintâiu articol de fond, sau când scrieai unul cu totul după vederile lui, ceea ce nu era lucru prea greu, dacă îl urmăreai cu atenție la discuțiile ce le desfășura, cu prilejul recreației dela restaurantul orașului.

Plimbându-te singur cu el, aveai prilejul de a-ți însuși mulțime de cunoștințe, săltându-te cu ușurință dela luptele din 1848, până incoace la zilele noastre. Capitole din istoria lui Gh. Barițiu, scrise cu tendință mai lapidar, și se lămureau deodată ca sub o lumină revelatoare. Figuri șterse ieșiau la iveală și mărimi consacrate coboreau puțin de pe pedestalul, unde tronau...

Martorul ocular, care avusese rolul lui de frunte în vârtejul evenimentelor, le evoca cu o precizie uimitoare.

Îndeosebi *optimismul* lui era fascinator.

Cu toată tinerețea noastră, aveam destule clipe de îndoială, când vedeam cum ni-se închid toate cărările ce ar putea să ducă la izbândă. Înțelegeam să luptăm; dar credința în izbândă șovăia.

El n'a avut niciodată clipe de îndoială. Vedea viitorul în culorile cele mai frumoase; credea fără șovăire, că acest viitor se va arăta curând, mai curând decum ar crede lumea...

Îl priveam cu admirație și mă gândeam la generația lui, care se pregătea să ne părăsească, în o vreme când noi mai aveam încă mare lipsă de înțelepciunea și *credința în mai bine* a bătrânilor...

AL. CIURA.

Tragedie !

*Un crin pocalul își întinde 'n drum
— Ca Dumnezeu un gând de sărbătoare —
Din el, în treacăt, găze-și iau parfum
Și zboară săltărețe la plimbare . . .*

*Și iată, că pe buza de pocal
A poposit și-un fluture ștregar,
— Purtând pe-aripi polenul cel mai rar ! —*

*Frumosul crin, răpit de prețul pus
Pe-aripa celui ce-a venit de sus,
Iși înlădie trupul ușurel, —
In cinstea musafirului din el !*

*Ștregarul îmbătat de-atât miros,
Un gând îi crește 'n minte și ușor
Se deslipește din pocal frumos
Și pleacă, în virajuri, către — un nor.*

*In drumul, care sue și tot sue,
Acuma e, acuma iarăși nu e ! . . .
Când, din visarea asta fericită,
Iși simte aripioara greu rănită . . .*

*Trecuse-o rândunică fără drum,
Care 'mbătată de atât parfum,
S'a întâlnit cu el, din întâmplare,
Născând astfel o tragedie mare !*

Al. Negură.

Acorduri de primăvară.

Pe cerul limpezit de-atâta soare,
A răsărit o pată, și-apoi alta...
Și de-unde până-acum cădea dogoare,
Tot crește-un nor, sculptat par'că, cu dalta!

Și fulgii albi, întârziați prin spațiu,
Se 'nvolbură cu straiul de lumină...
Când soarele îi soarbe cu nesațiu
Din bolta, ca prin farmec, iar senină!

Un ropot de-adieri, rupte din vânt,
Cad peste crengi, le-upleacă la pământ,
Și 'n râsete șoptite se strecor,
Să tulbure tăceri din alt decor.

Vrăjită de lumina grea și caldă,
O păpădie muguru-și pocnește!...
Și aurul din floare, ea și-l scaldă
În marea de lumină, care-o crește.

.....
Vin iarăși nori și iarăși cade soare,
Iar crește floarea 'n câmp și iarăși moare!...
Fâșii de adieri, iar se strecor,
Să tulbure tăceri din alt decor!

AL. NEGURĂ.

Romulus și Iulișca

Dramă cu începutul în Scheii Brașovului și sfârșitul... telegrafic.

Persoane:

Romulus Covrig, elev cl. VI, foarte mediocru, băiat de plugar, urâțel, stângaciu, naiv.

Sárváry Iuliș, servitoare curățică, drăguță, foarte isteată. Speculează s'ajungă „cucoană”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

Domniei Sale *Iulia Sárváry*, camerieră

Str. Cacova de sus 11/c.

Brașov.

Secătură, 14 Iulie 1912.

p. u. *Vrăbiești.*

Dulcea și iubita mea Iulică!

Cum îți decurge viața *solo*? Mie, greu de tot! Eu, pe cuvântul meu de onoare, nu știu ce voi face.

De când sânt, nu mi-s'a părut casa natală așa departe de Brașov, ca în momentul jalnic al acestei călătorii, aproape infinită!

Cum am sosit acasă, m'a interpelat părinții pentru bani... ști, aceea care i-am cerut telegrafice. Apoi am conversat puțin cu tata și cu mama, spunându-le franco, c'am picat din latină. Ei, cu frații mei, mergând ulterior la secere, eu m'am retras în cămară, fiind mai răcoare și-am început a plânge ca Cristos în grădina Gețemanei. Fratele meu, cel mare, întorcându-se din cauza că uitase șteandul cu brânză, văzându-mă lăcrămând, a

crezut că pentru latină plâng. Săracul! El fiind un simplu țăran, nu știe că „amorul e un lung prilej pentru durere, căci mii de lacrimi nu-i ajung și tot mai multe cere!” Oh! de-ar trece odată vacanța asta plicticoasă, să mă reîntorc în Septembrie la Brașov, la tine, scumpa mea Iuliș, care singură m'ai iubit pe mine, urâtul, în lumea asta tristă, ce-i un lung vis de suferință! Dumnezeuule! Nu mai pot trăi în satul ăsta, ne-având pe cine strânge 'n brațe, ca în Scheiul cel frumos!... O, stradă Cacova de sus 11'c, număr drag și plin de farmec, pentru un om! O soarte amară! O sintaxă latină stupidă — ah, mă revolt din suflet, când știu că tu ești o simplă servitoare la profesorul meu de latină, care deși 's abia de 16 ani în Mai, ce-a trecut, mi-a scos peri albi cu purtarea lui arogantă. Și când te gândești, câte suferințe zadarnice pentru un studiu, la care, chiar să vrei, nu-i poți trage folosul practic în viață, fiind limbă moartă. Absurditate didactică!!

— Poza ta à la minută, o port tot în portofel; având acum loc destul, ne-având bani, fiindcă tata zice mereu: „Nu-ți dau, de ce-ai căzut?”

Lasă c'o să coreg, dar o să mă pomenească el „Latinus”. După examenul de maturitate îl bat înaintea gimnaziului, cu primul baston ce mi-l cumpăr dela *Reiser*. O să vezi, că te răzbun pentru palmele ce ți-le-a dat secătura de nevastă-sa, sfătoasa, care vorbește vâitându-se și strâmbându-se, ca o maimuță.

Eu sunt absolut hotărît, cum zice poetul Petöfi: „most, vagy soha!” La timpul său (peste doi ani) mă fac vicenotar la noi în sat, te îmbrac nemțește și te iau de nevastă. Punct! Mie nu-mi pasă de opinia publică! Eu iau pe aceea care mă iubește sincer și care m'a îngrijit ca o mamă, în cursul anului școlar.

Când mă gândesc, cum mi-ai dat tu totdeauna prăjituri și friptură rece, fără să știe sgârca de „madam Latina” — din care cauză, cu siguranță matematică te-ar fi dat afară.

De-aceea te iubesc eu cu atâta sfințenie! Firele tale de păr, blonde ca aurul, le-am pus sub capacul orologiului și 'n toată ziua îl deschid, de le văd!

Oare ce faci tu acum? Par'că te zăresc cum stai gânditoare în bucătărie și croșetezi pentru sgârca!

„De ce ești depărtată, scump odor?” Vai, lume deșartă și lipsită de orice scop!

Scrie-mi mult, mult! Toate din Brașov mă interesează. Dar nu uita să scrii adresa ungurește, altfel n'o primesc. Vezi, unghiuri voștri sunt șovinști și eu nu-s!

Te sărut cu dor și grozavă nerăbdare sufletească!

Al tău pentru totdeauna, de-aș ști că se potopește universul întreg, neavând altfel înțeles să mai trăesc măcar un moment!

Csókolak szászszor: *Romeo Covrig*, septiman în spe.

II.

Lui domnu *Kóvrig Rómio*, septimane

în *Napsugarasszárzfalva*,
u. p. *Verebeketetőpataka*.

Dragé Rómi dulce tot al mio din lume! Am capetat scrisore și tare bucore inima mia pe aia kind ved cum placi tu pe mine ca pe dulce sora ta. Istenem, Istenem! Io inke tote sara kind culc jos pe strajac gîndesc cum bine petrecut noi ca doo porumbele aci în cuhne și stepune nici n'o visat aia ke noi am bolonzit una în tralta.

Nò da po se zice domnu asta al mio grozav nervöz! Așa zis eri la mase kind o muncat, ke dake nu veți lațina perfek la vacație, iar cazi jos din latine. Váte draage! Se nu face mogar de el o prostie, se trîntește iare la September capoi atunci ce dracu ai focut? Se umbli inke odate anu trek iar în sextane?

Vațe dulce maimuțe! Serus, serut mustețe al to ca pene mici de geine. O Istenem! Nu mai pot trei singur! Kind vi iar la skei se jucam lolalte bóston? Ponei lume, ponei lume!

Al to iubitor: *Iuliș*, care murezate ca un bolunde.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III

Iulica mea!

Trîntește el pe uscătura de soacră-sa!

Eu învăț zilnic cu preotul romano-catolic de-aci din sat, care mă prepară perfect, așa că să se puie în cap latinus și nu mă poate opri să trec. Vezi, mai ascultă, ce mai zice și te in-formează dacă-i în Brașov la toamnă, sau il poartă deavolul pe dealurile Elveției, până după examene?

Draga mea, îți pun în plic o rotită din ceasul meu de buzunar și te rog păstrează-o ca amintire, până ne vom revedea.

Tot așa zeloasă speli vasele? Te rog din nou, nu le mai spăla cu leșie fierbinte, că-ți ruinezi degetele cele cu gropițe dră-gălașe, la toate încheeturile. Mai tăvălește-le prin apă rece și șterge-le simplaminte cu un ștergar, că doar n'o lovi-o damblaua pe afurisita de stăpân-ta... pedanta aia care-și ruinează toate lucrurile, cu atâta frecătură și ștersătură!

Răspunde-mi curând! Te sărut cu sfântă înfiorare, mult, mult... de-o sută șaptezeci de ori — al tău iubitor:

Romeo.

IV.

Rómikám! Bukure sufletu mio ke acum bine este! Azi diminațe kind am curețit pe biró alu domnu am vezut un scrisor care o vrut el se trimete lu doctor alelante de limba latine și acolo pe bilet o scris așa: „*Frate drage! Dupa toate probabilitate voi fi în primile zile ale lui September inke tot prin munți dela Elvețea. Nu face se trerup calatorie pentru dobitoc de Covrig. (Auzi vorbe dela om culte profesor și tot mogar. Te rog zaminează tu și finke nu vrei moarte păcătosu lului in treabel din Sallustimus Capitalul XX pagine 51 Cati Lina (nun țelek, aci vorbește parke de mueri de ungur Kati și Lina, ce zice?)*“

Astai tot careo scris pe bilet. Acuma ști ce. Vațel bine drage sel ști la September perfek. Iaj Istenem: Az am tot jucat și kintat de bucurie în kugne ca un proste așa fericit simtem io acuma!

Pupe dío 1000 ori obrazu to și pe musteț — *Iulișca.*

V.

Iulie scumpă, puiule dulce!

Tu m'ai mântuit de-atâtea-ori în viață, de foame, dându-m friptură rece și alte mâncări. M'ai mântuit de uritul acestei lum: dându-mi dulcea ta iubire de fecioară — iar acuma, o, ceriulei fii binecuvântat — mă mântui și de latina lui Cicero mazărariul, Cu ce îți voi putea răsplăti ingerule, pe care Dumnezeu te-a făcut o simplă camerieră?

Aseară, când m'am culcat, am luat ceasul să scot firele tale de păr. In acel moment am zărit o sgârietură pe partea de dinlăuntru a capacului. Era scrisul tău, care-mi spunea din depărtare: „Te iubesc Iulia“.

Ah, cum am plâns ca un copil și ce bine mi-a căzut, pe cuvântul meu îți spun! Așa m'am liniștit!!

Te sărut, te sărut, ingerucul meu protector!

Romulus,
fericitul și scăpatul.

VI.

Rómi lelkiem!

Acuma mare bai! Zo lu Dumnezo mo vezut domnu kind țam scris. Io am scris la mase și lapte o fost la foc se kelzește pentru kafé și cum am gândit mult ce se scri — blestemat kotok a serit pe mase și o murderit scrisore. Io de monie lai trintit și

el o chezut chiar în kastron cu lapte batel Dumnezo și o strigat ca un selbatic miau! miau! și o voitată urit de arsuri. Io atunci o venit domnu iute în kugne sel vase ce timplat și io am luat iute muțe în brațe și lam netezit pe blane. Da domnu zice tu ce faci? de ce vaite kotoi? Atunci el so dus oblu la mase și o vezut scrisore ke io am uitat proste de mine se scunde de pe mase și atunci o cetit tot și mo dat așa doo palme ke am văzut verde înainte de nasu mio.

Vai, acuma ce facem? Io tot plingî ziua intreaake, ko zis domnu arat io lu Kovrig amor cu slujnica meu la examen cu latine la Sektember. Istenem! Istenem! Acuma iar kaz jos la latine! Ce facem acum noi doi serac nefericite?

Al to superate grozitori: *Iuliș*.

VII.

Intâmplarea ta cu brutalul m'a enervat teribil! Cum a îndrăznit să dea în tine? De ce n'ai strigat, arătându-i cartea de serviciu care n'are absolut nici un drept să te bată pentru un sentiment omenesc fiind egală iubirea la împărați și la sclavi de-o potrivă. Asta este libertatea, egalitatea, fraternitatea dintre toți oamenii? Mofturi!

Regret că n'am fost de față, că se întâmpla o minune! Eram capabil să bag lingurariul de lemn în gâttelejul miopului, ce nu consideră că chiar o servitoare încă aparține sexului slab, care are lipsă de protecția bărbaților și nu poate fi palmuită de-un gentălman. Să-i fie rușine! Dar lasă c'o să-i vie rândul la plată!

Deaci înainte îți voi scrie tot pozrestan. Când te duci diminețile după carne, bagă-te și pela poștă și întreabă dacă n'ai vreo scrisoare? Inșă ceva vreau să știu: oare știe grobianul că eu știu din ce voi fi întrebat la toamnă la examen și, scrisoarea lui? Asta vreau s'o știu sigur!

Al tău, ori vrea „Latinus“, ori ba: *R*.

VIII.

Nu mai ști se scri ke tot momen pozește furisite de stepune. Poate mai scri odate kind dorm amundoo ca doo saci sparț. De aia ce-ai trebata nu fi frike, nu ști nimic ce ști tu și ști io. Nu ști apsolu nimike. Poți veța liniștite la katolicus pope ke aia am ozit ke ști perfek latina. Serus ponen Sektember.

Breșeșaze cu dor: *Iuliana*.

IX.

Examen de corigență în sala IV-a a gimnaziului din Brașov.

Profesorul de latinește s'a întors din Elveția din cauza ploilor necontenite. Are fizionomia indignată. Pare vădit pornit contra elevului Romeo Covrig.

— „Deschide, domnule, în Sallustius Cap. XX la pagina 51 „Catilina ubi eos” etc. și tradu! De ce cuvinte ai nevoie?”

Romeo Covrig: N'am lipsă de cuvinte! (Traduce întreg pasajul fără greșală).

Directorul: (surprins că elevul a fost trântit) Bine! De-ajuns!

Profesorul: I-aș mai pune o chestiune, domnule Director.

Directorul: Elevul pare pregătit.

Profesorul: Și cu toate acestea nu-i pot da nota de trecere, decât cu o condiție: dacă părăsește liceul nostru. Știe dumnealui pentru ce... așa-i domnule Ro-mè-o?

Elevul: (palid și emoționat) Il părăsesc!

Directorul (se ridică și iese din sală însoțit de profesorul, care-i dă explicații).

X.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cinematograful „Apollo”, orele 9 seara.

Intr'un colț dosit, *Romeo*, cu pălăria trasă pe ochi, ține de mână pe *Iulișca*. Tablourile trec unul după altul pe dinaintea ochilor lor, dar mințile le stau pironite asupra unui gând negru: „mâine părăsește Brașovul!”

În sufletul lui întunecat, *Romeo* făurește o răzbunare cruntă. *Iulia* se simțea deadreptul nenorocită și lacrimi fierbinți se prelingeau pe obrăjorul ei drăguț. A doua zi „Rómio” al ei trebuia să plece la *Năsăud*.

XI.

După plecarea lui *Romulus* în capitala culturală a grănicerilor din nord, firul dramei noastre se cufundă în negura necunoscutului.

Eroul *dă semne de viață abia în anul 1913, după examenul de maturitate, la gimnaziul năsăudean, când citim în „Gazeta Transilvaniei”: „La gimnaziul fundațional din Năsăud, au trecut examenul de maturitate 40 de elevi. Cinci cu foarte bine, douăzeci cu suficient, doisprezece cu bine, iar trei au fost *relegați* pe-un an, între aceștia, vai, și amicul nostru *Romeo Covrig*!”

E foarte firesc să mă 'ntrebați: „Dar Iulia ce mai face?”

— Rău, săraca! Figura lui Romeo s'a eterizat tot mai mult în ochii ei, până când, încetul cu încetul, a dispărut total.

În cel mai periculos timp, într'o zi moleșitoare de primăvară, a cedat în sfârșit insistențelor unui lăcătuș artistic din Prund, care, meșter, șmecherul, i-a descuiat inima, i-a aflat toate secretele, a convins'o că uitarea e încheerea oricărei dragosti vechi, etc.

În momentele, când ne-apropiem de desnodământul acestei sfâșietoare drame, Iulișca, provăzută cu ciorăpiori, căițe, cingători, scutece și alte mărunțișuri, a plecat în satul ei de naștere, *Ocland*, în vederea unui eveniment puțin îmbucurător pentru familia ei.

XII.

După „căderea” sa, *Covrig* se plimba apatic prin Năsăud. Auzise el câte ceva despre Iulia, dar nu putea crede. Cum avea, din darul Domnului, răgaz destul, s'apucă să scrie următoarea scrisoare amicului său *Victor Iepure*, care se pregătea și el de „maturitate”, dar abia peste 3 săptămâni ajungea la *oral*.

— „Iubite amice Iepure!

Te rog informează-mă într'o scrisoare recomandată, că ce mai face și cum se poartă sub raport *moral* cameriera lui „Cicero”, — Iulișca, care știi prea bine c'o iubesc încă, deși n'am corespondat din motive de precauțiune. Nu umbla să m'abați dela acest sentiment încarnat, pentrucă ști, că fiind liber-cugetător, mă voiu însura indiferent pentru ce va crede lumea despre mine. Cum zice neamțul, asta mi-e „vurșt”!

Eu țin la ea, deși n'are școală, dar este bună, nobilă și idealistă. Eu sunt *urât* și ea m'a iubit sincer. Eu am fost *flământ* și ea mi-a dat de mâncare. Eu am avut *lipsă de bani* și ea m'a împrumutat. Aș vrea să știu, care Româncă s'ar fi purtat cu mine atât de nobil?

Răspunde deci urgent, fiindcă am auzit niște vești proaste, care mă neliniștesc mereu, fiind și așa extrem de nervos, deoarece, pe lângă toate acestea, am căzut pe-un an la maturitate... Îți poți inchipui situația mea sufletească!

Al tău iubitor prieten: *Covrig*, octavan absolut”.

XIII.

Iepure către Romeo.

— „Dragă Amice!

Întâi primește sincere condoleanțe pentru dezastrul care te-a ajuns și care m'a străpuns la inimă, ca un presimț prost. Fiind

oralul nostru aproape și eu stau infam la matematică și fizică, nu-ți pot răspunde per longo et lato, dar m'am informat pozitiv și lucrurile stau așa: Ea te-a trădat în chip josnic cu un Komi de lăcătuș artistic, ce-i drept un trocar foarte frumos și acum este dusă acasă la părinți, fiind în pozi... Regretabil, dar nu te poți omori!

Dealtfel mă mir de tine, c'ai ținut așa de intensiv la o ființă simplă, — scuză-mă, dar azi pot să-ți spun sincer!

Părerea mea obiectivă este s'o dai uitării pe săcuianca asta periculoasă pentru un idealist ca tine, pe care poate să-l prindă, bona fide, atât este de rafinată!

Noi, peste trei săptămâni avem oralul. Stau prost din latină și maghiară, mi-e frică să n'o pătesc întocmai ca tine. Ar fi trist!

Servus și Dumnezeu să ne-ajute la amândoi!

Al tău: V. Iepure, cand. maturisant".

XIV.

Trei zile și trei nopți o furtună cumplită a bântuit în sufletul lui Covrig. Apoi inima lui a amuțit ca Sahara după ce-o iartă vijelia.

Ziua a patra, în ceasul plecării lui din Năsăud, a expediat fostei sale iubite această scurtă telegramă:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sárváry Iuliş

Okland.

„Ești pur și simplu un animal rimător de sex feminin. Adio pentru totdeauna Romeo Covrig“.

Poșta secuiască din Okland a înmânat însă Iuliei următoarea ghicitoare:

„E stipur sumpli nu amical vinator de sechs femme nina dio peintre totoleama remi o cefrig“.

A citit-o Iulia, de nenumărate-ori, dar n'a înțeles nimic.

A citit-o preotul reformat din sat — sănătate!

A citit-o un avocat ungur — tun!

A citit-o un popă și-un dascăl românesc — pace bună!

A citit-o — vorba ăluia — frunză și iarbă... dar ca sfinxul dela Gizeh, așa și telegrama din Oklandul secuiesc, va rămânea pentru toate vremurile o taină nedeslegată.

Braşov, 1912.

A. P. Bănuț.

Din scrierile Dlui G. Popa Lisseanu

De: George Șerban.

Numele Dlui G. Popa Lisseanu este, desigur, bine cunoscut și dincoace și dincolo de Carpați. Activitatea Dsale de îndrumător în ale școlii, desfășurată înainte de unire, dar mai ales după unire, i-a dus numele și vestea până 'n cel mai depărtat colțișor, unde se adăpostea o școală românească. Și lumea se bucura, ori de câteori o chestiune școlară ajungea să fie studiată de Dl G. Popa Lisseanu. Pentrucă dânsul pune pricepere, răbdare multă și un liniștitor spirit de dreptate. Sub aceste aspecte este cunoscut și astăzi în lumea școlară.

Activitatea Dsale politică nu l-a prea „lansat“, pentrucă Dl G. Popa Lisseanu n'are nimic din caracterul demagogului hărțuitor, stăpân peste mulțimi lipsite de simțul judecării oamenilor cinstiți, cari nu fâgăduesc marea cu sarea, numai de dragul măgulirii valului de răsvrătire sufletească a celor ce-i ascultă. Dl G. Popa Lisseanu nu poate să țină discursuri cu caracter electoral, așa cum le așteaptă o massă de alegători cu creierul parfumat de alcool. D-sa vorbește rațional. Deci nu este demagog. Și ne-fiind demagog, vrând-nevrând, trece gloria cuceririi de masse electorale altora.

Dar mult mai mult decât activitatea Dsale politică și mai mult chiar decât activitatea Dsale de îndrumător în ale școlii, ceea ce face gloria Dlui G. Popa Lisseanu, este activitatea sa literară.

Cunoscător temeinic, cum puțini se găsesc la noi în țară, al lumii vechi greco-romane, al literaturii acestei lumi, al poeziei ei populare, al credințelor ei, s'a cufundat în vremile de-atunci și-a desgropat, c'o pasiune de explorator, sufletul ei, mărturisindu-ni-l în lecturi cari întrec prin forma exprimării lor în românește toate produsele de acest fel din literatura noastră. Cine a citit „Mitologia Greco-Romană în lectură ilustrată“ de G. Popa

Lisseanu și „*Legende și povești antice*“ prelucrate de dânsul după autori greci și romani, și cine a urmărit bucuria zugrăvită pe fețele școlarilor, cetind aceste lecturi, și-a dat seamă că taina captivării stă și în fondul plin de-o rară poezie al acestor povești, dar taina captivării stă mai ales în forma românească sub care ni se prezintă ele. Limba e de o simplitate populară cuceritoare, totdeauna proprie, dovedind un spirit eclectic al autorului, care parecă a fost condus în alegerea vorbelor întrebuițate în aceste lecturi de un intenționat principiu estetic. Dacă uneori se strecoară vorbe rare, neîntrebuițate de literații noștri sau cunoscute numai în anumite regiuni, ele sunt atât de caracteristice, și exprimă cu atâta claritate noțiunea, că introducerea lor în scrisul românesc și împământenirea lor în literatura românească e o operă de îmbogățire a vocabularului literaturii noastre. În privința aceasta Dl G. Popa Lisseanu e un artist. Răsărit în o regiune care știe ce-i pădurea deasă prin care, vara, copilașii-paznici își pierd vacile alungate de streiche — Dl G. Popa Lisseanu, — ne numește o astfel de pădure deasă cu vorba scurtă — sunătoare și îndesată: „*higiș*“; tot așa, cărarea ce duce deacurmezișul coastelor împădurite, legând poienile între ele, sau deschizând drumul spre izvoare, — Dsa o numește scurt și evocativ c'o vorbă a regiunii sale de naștere: „*hățaș*“... și altele și altele.

Cei cari au slăbiciunea introducerii de cuvinte provinciale, locale, în scrisul lor, crezând că fac mare ispravă, prezentând lumii cuvinte cari nu au nici o putere evocativă și cari nu sunt în stare să câștige dintr'odată sufletul celor ce nu le-au mai auzit niciodată, din scrisul Dlui G. Popa Lisseanu, pot învăța arta și măsura pe care trebuie să o stăpânească un înoinitor de limbă. Judecat din punctul de vedere al limbii și al stilului, totdeauna de-o simplitate elegantă, dl G. Popa Lisseanu stă pe aceeași treaptă cu marii noștri prozatori: Ispirescu, Creangă, Murnu, Mehedinți.

Din pricina felului de expunere, legendele zeilor și eroilor greco-romani și poveștile antice ale Dlui G. Popa Lisseanu, se citesc c'o pasiune ce îndeamnă mereu sufletul.

Și nu numai în aceasta stă valoarea acestor scrieri.

Intocmite după o metodă cu totul științifică, întrucât toate afirmațiunile ce se fac în aceste scrieri, se întemeiază pe datele autorilor clasici, ele nu te întâmpină cu pedanteria cărților de știință. Ci „pe furiș“ — așa cum a voit autorul lor, te duc în lumea antică, înprietinindu-te cu cultura clasică și cu arta ei.

Cărțile, acestea, implinesc, întru toate, nădejdlile autorului, exprimate în prefața „*Mitologiei greco-romane*“, apărute într'o întâie ediție la 1912. Ele vor arăta cetitorului „că în mare parte cultura antică este cultura noastră modernă, că sufletul antic este sufletul nostru, credința antică, credința noastră, și în partea ei

formală, religia păgână — religia noastră supt mii și mii de raporturi... Vor arăta multe din miturile strămoșilor noștri, mituri pe cari nu le-a putut șterge din amintirea noastră nici lungul șir al anilor, nici restriștea vremurilor”.

Mulțimea de ilustrații cari împodobesc cărțile, făcând din ele și adevărate albumuri de artă antică, înlesnesc înțelegerea și sporesc bucuriile fanteziei cetitorilor de azi, călători de câteva momente în lumea celor de de-mult.

Astfel — privite ca fond și formă, scrierile acestea ale Dlui G. Popa Lisseanu — „Mitologia greco-romană” în două volume: I. Legendele zeilor, II. Legendele eroilor; și „Legende și povești antice, prelucrate după autori greci și romani” sunt, pentru literatura noastră, realizarea rară a acelu gen de scrieri, în care povăța lui Horatius își găsește deplina ei verificare: *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci*.

Vreau să menționez încă o lucrare a Dlui G. Popa Lisseanu: „Corespondența lui Pliniu cu împăratul Traian” — traducere din latinește, cu o prefață și un studiu introductiv, lucrare, care pe lângă arta traducerii în românește a corespondențelor totdeauna manierate ale lui Pliniu, impresionează mai ales prin fondul de idei pe care-l aduce.

Corespondența lui Pliniu cu împăratul Traian întregește cunoștințele noastre de istorie culturală românească. Pentru că prin citirea acestei corespondențe purtată de împăratul Traian cu Pliniu, guvernatorul Bithyniei, între anii 111—112 după Cristos, se precizează și adâncesc cunoștințele pe cari le avem așa de vagi despre figura măreață a împăratului Traian, dela care pornește firul istoriei noastre naționale.

Pentru o cunoaștere mai vrednică *de noi* a portretului sufletesc al marelui împărat, pe care ne place să-l numim părinte ai latinătății dela Dunărea de jos; pentru cunoașterea calităților lui de conducător de stat, chemat să judece în situații încurcate, sau în raporturi de omenească prietenie; pentru cunoașterea unor aspecte ale vieții romane din vremea lui Traian, — citirea acestei corespondențe este trebuincioasă oricui. — Sunt sigur, că pentru mulți, chipul împăratului Traian se reduce la următoarele linii fizice și sufletești: un împărat c'o figură impunătoare, voinic și frumos, ridicat din mulțime în fruntea împărăției, pe care o stăpâna și-o conducea c'o desăvârșită siguranță... Cam la atâta se reduce icoana împăratului Traian, zugrăvită astfel de închipuirea celor mai mulți. Că această icoană, desenată, și așa, în graba fanteziei fiecăruia, corespunde adevărului, e foarte adevărat. Dar din ea lipsesc elementele cari i-ar da mai multă viață. „Corespondența” de care e vorba în aceste rânduri, va avea darul să popularizeze personalitatea împăratului, așa cum se oglindește chiar în scrisul său.

Cetitorul acestei corespondențe va avea prilejul să observe, că împăratul, — căruia Pliniu îi mărturisește credința sinceră a supușilor imperiului, că, adică, pe persoana și pe virtuțile sale (ale împăratului) „*se întemeiază siguranța și liniștea neamului omenesc*“ (vezi scrisoarea 52) — deși ar fi avut destule motive să fie mândru, este totuș de-o modestie învăluită într'o rară și nobilă demnitate: „*a așeza statua mea în locul în care dorești, deși sunt prea puțin vanitos pentru onoruri de acest soi, totuș nu-ți fac nici o piedică, pentru ca să nu par că mă opun afecțiunii tale pentru mine*“ (vezi răspunsul lui Traian către Pliniu, scrisoarea 9).

Ori cine poate citi aici: modestie, demnitate și prietenie.

Se vor întâlni apoi scrisori cari vor lămuri cetitorului de azi — în ce a stat, în mare parte, taina stăpânirii romane peste atâtea popoare și peste atâta întins de pământ. Împăratul „*ale cărui fapte și vorbe sunt destinate pentru eternitate*“ (Pliniu: scrisoarea 112) stabilește o normă generală pe care s'o urmeze guvernatorii: „*Socotesc . . . că trebuie să se urmeze, lucrul cel mai sigur întotdeauna, obiceiul fiecărei cetăți*“ (Traian, scrisoarea 113). Traian își dă seama că trebuiesc respectate tradițiile locale și moravurile țării. „*Iată calea ce socotesc că trebuie urmată: să nu ne atingem de loc de trecut . . .*“ Acest trecut va arăta fiecărui guvernator calea ce trebuie s'o urmeze — în darea oricărei ordonanțe noi: ordonanțele noi nu pot fi date decât respectându-se trecutul. Dar ordonanțele astfel date, au chiar pentru aceea o atât de mare putere. „*Dacă cineva se va fi purtat contrar ordonanțelor mele, să fie pedepsit numai decât*“ (Traian către Pliniu, scrisoarea 88).

Traian, deci, este un legiuitor tradiționalist. Împăratul, respectând însuși drepturile fiecăruia, câștigate de trecut sau de regiune, — pretinde să i se dea și lui, ceea ce este al lui.

Este interesant însă de observat faptul, că dacă împăratul este atât de legal; atunci, când cineva desconsideră ordonanțele cari privesc statul, este de-o blândețe impresionantă, atunci, când atitudinea cuiva s'ar părea că atinge persoana lui împărătească: „*Cunoști prea bine că intențiunea mea nu este să-mi caut prin teamă și teroare sau prin învinuri de les-maiestate respect pentru numele meu. Lasă deci la o parte toată această anchetă, pe care n'aș incuviința-o nici chiar atunci, când ea s'ar baza pe dovezi neîndoelnice . . .*“ (Traian către Pliniu, scrisoarea 82).

Această atitudine mărturisește că împăratul avea conștiința că în ce stă mărirea puterii lui.

Și sunt atât de felurite chestiunile pe cari le discută această corespondență, din care se vede că împăratul își cunoștea bine moșia. Și cea mai îndepărtată regiune, ca și cea mai apropiată, — se învrednicia de-o atențiune egală din partea sa, Până la margi-

nile hotarelor imperiului său se întindea ființa sufletească a împăratului, cunoscător deplin al tuturor necesităților locale și deplin respectuos al drepturilor fiecăruia.

De-o importanță deosebită — în această corespondență — este scrisoarea referitoare la creștini. Suntem pe la 111—112 după Cristos. Creștinismul trecuse peste sângerările la cari îl supusese Nero și mai târziu Domitian. Sub Traian se bucura de-o tratare mai blândă. Mulțumită acestui tratament indulgent, creștinismul făcuse o mulțime de proseliți, cari au pus pe gânduri pe guvernator și l-au silit să deschidă discuția despre cultul cel nou, care nu i se părea totuși „*decât o superstițiune ridicolă, dusă la exces*“.

Guvernatorul mărturisește că chestiunea i s'a părut vrednică de judecata împăratului „*mai ales din cauza marelui număr de învinuiți . . . și molima acestei superstiții a cuprins nu numai orașele ci și târgurile și satele . . .*“ (Pliniu către Traian, scris. 96).

Găsim în această scrisoare amănunte foarte interesante din istoria primului creștinism. Așa cum răsare el, din fapte, nu din interpretările istoricilor de mai târziu.

Care este atitudinea lui Traian, față de mișcarea creștină?

Aceeaș ca față de toate problemele: cumpătare în rostirea sentințelor, respect față de libertățile oamenilor — până când ele nu sunt vătămătoare ordinii statului, și apoi, respect față de legile statului: „*Nu trebuiesc făcute cercetări împotriva lor. Dacă se aduc acuzațiuni și dovezi trebuiesc pedepsiți . . .*, dacă cel învinuit spune că nu este creștin și dacă o dovedește aceasta prin fapte, adică făcând rugăciuni zeilor noștri, să fie iertat . . . Dealtfel în nici un fel de acuzațiune nu trebuiesc primite denunțuri anonime; căci acesta este un exemplu primejdios și nepotrivit cu vremurile de astăzi“ (Traian către Pliniu, scrisoarea 97).

În chipul acesta răsare sufletul împăratului Traian și sufletul vremii sale — din această corespondență. Traducerea ei în românește, făcând-o astfel accesibilă nu numai celor cunoscători de latinește ci și marelui public, însemnează că ni s'a oferit încă un drum pentru a ajunge cu sufletul în vremile, de cari se leagă începătura neamului nostru.

Lucrarea aceasta ca și „*Legendele*“ de cari am amintit în aceste rânduri (ca să trec peste celălalt număr de lucrări ale Dlui G. Popa Lisseanu cari l-au învrednicit să fie numit membru corespondent al Academiei Române) — îndreptătesc pe autorul lor să fie așezat în fruntea rândului celor ce ne-au îmbogățit literatura prin opere inspirate din cultura și arta antică, dar, mai ales, prin limba și prin stilul pe care-l întrebuințează în expunerea lucrărilor sale, el merită să fie socotit printre cei mai de seamă maștri ai prozei noastre literare.

Considerațiuni despre știința și filosofia istoriei. *)

Introducere.

Reflecțiunea filosofică simte o puternică pornire de a se întreba asupra cauzei cari face ca în domeniul științelor spirituale, tocmai disciplina ce apare ca expresie a tuturor eforturilor trecute ale omenirii spre valori ideale, — *istoria* — să nu fie considerată ca o știință. Pentrucă filosofia nu poate fi, de multă vreme încă, izolată de străduințele singuratecelor științi, nici de rezultatele și metodele lor, — problema științificității istoriei apare ca o chestiune ce interesează *direct* filosofarea contemporană. Fiindcă însă, în certurile ce răsar în jurul zestrei trecutului, științele naturii duc lupta principală, având pretenția să ceară prada întreagă, pe temeiul falș desigur, că principiile lor sunt, ele singure, chiar principiile gândirii în genere, se pune îndată, problema verificării acestor pretenții, nu pentru a înlătura o mare parte din drepturile moștenite de către științele naturii dela gândire, ci pentru a temeinicii, în folosul cunoștinții științifice a istoriei, partea ce se cuvine. Aceasta, demonstrind că, în virtutea acelorași principii de gândire ce stau la baza *științii* în genere, nu a unora din ele numai, și istoria are dreptul de a contribui la fructificarea și întărirea mai departe a moștenirii acelor principii. Că ea le va putea folosi mai mult sau mai puțin, mai exact, sau cu siguranță mai restrânsă, — iată o problemă care și dânsa trebuie să fie lămurită numai de cercetarea critică a principiilor și formelor cunoștinții istoriei. Deaceea, în decursul studiului nostru, problema cunoștinții (*Episteneologia*) și problema logicei în istorie, alcătuiesc preocupările de căpetenie.

*) Studiul de față este o parte din prima redactare, mult schimbată, a unei lucrări mai mari „*Problema Cunoașterii în Istorie, — Contribuții la teoria Cunoștinței și Logica Istoriei*”, terminată în 1924 și prezentată ca teză pentru doctoratul în filosofie la Cluj, în anul 1924—1925.

În legătură firească cu aceste chestiuni, am discutat începutul de lege istorică și raportul istoriei cu celelalte discipline — sperând că, întemeiat pe cele mai însemnate contribuții în această ordine de idei, vom putea găsi o lămurire mulțumitoare pe care s'o expunem pe scurt aici.

Credem că această lămurire am putut-o expune și că am căpătat astfel coordonarea ce o așteptam între materialul de lucru al științei istorice și problemele părții fundamentale din filosofie, care e teoria cunoștinții.

Nu putem avea ca punct luminos de călăuză în cercetările acestea decât temeinicirea făcută de Kant, pentru orice fel de cunoștință în genere; negreșit, folosind din *Critica* sa, ceea ce astăzi, în urma progreselor cunoscute, se poate folosi cu cel mai mare câștig. Științele ce se ivesc și caută să se constituiască, prelucrând materiale de fapte din care respiră bănuiala unei *nouă* ordine de adevăruri — nu credem că ar fi în stare să izbutească la ceva temeinic, înainte de a-și cere dela filosofie directivele.

Bine înțeles că prin filosofie nu mai putem înțelege azi metafizica speculativă. Această matroană, izgonită și părăsită de toată lumea, cum spunea Kant¹⁾, se văicărește pe dreptate de disprețul unanim ce i se arată — și și-a pierdut, ca *Hecuba*, pretențiile ce le avea asupra științelor. . . .

Dacă științele pozitive se sprijină cu toată puterea pe postamentul solid al experienței, și bine fac, asta nu înseamnă că filosofia nu are datoria, ca o mamă bună, să se asigure dacă temelia nu are, din când în când, nevoie de controlul unui ochiu mai sigur și mai plin de răspundere; căci tocmai, științele *singure o arată*, experiența se face și se perfecționează zilnic și tot mai mult; ceea ce înseamnă că ea nu se poate înfăptui absolut *independentă*. În sensul acesta, credem că se poate lua ca punct de plecare în orice cercetare de critică filosofică, convingerea, care face meritul etern al filosofării dela Kant încoace, că dacă *orice cunoștință începe cu experiența, nu toată cunoștința porcedee exluziv din experiență*. Cu alte cuvinte, — și această este ideea directivă a cercetării de față, — fiecare știință trebuie să poată dovedi, cu ajutorul filosofiei, cum ideile de structură ale minții cercetătoare colaborează cu datele experienței și care e *limita* acestei colaborări.

Altfel știința redusă la constatările simplei experiențe, cade într'un empirism firav, supus fluctuațiilor întâmplării; și filosofia la rându-i, — îndepărtându-se de datele pozitive ale științelor, izbutește, la situația neplăcută a metafizicei ce-și plânge peripețiile unor avântări raționaliste necugetate! Iar cercetătorul care își pune chestiunea dacă cunoștința e un produs al senzațiilor sau

¹⁾ Kant, *Kritik des reinen Vernunft*, ed Valentiner, p. 13/14 Vorrede.

al gândirii pure, numai, se poată compara, cum scrie așa de sugestiv R. Falkenberg¹⁾ mai curând cu un aventurier sau cu un avocat, decât cu un judecător desinteresat.

Prin urmare, ceea ce dorim să reiasă din decursul acestui studiu este ideea că istoria, ca toate științele spirituale, aduce un neprețuit consurs problemelor vreșnice — vreșnicei puneri de probleme — *filosofiei*.

2. Istoria științifică și problemele gândirii,

De obicei filosofia istoriei e întâmpinată de mulți cu destulă neîncredere și chiar cu dușmănie. Mai ales unii specialiști cred că în domeniul istoriei, faptele sunt atât de scumpe și așa de sigure, încât, mângâiați de încrederea ce o dau totdeauna datele pe care te întemeiezi când formulezi o judecată, socot că este riscat să se vorbească de o *filosofie a istoriei!* Acești specialiști cred că istoria trebuie să fie o știință a faptelor trecutului. Trecutul cu faptele lui alcătuieste singura „realitate istorică”. Restul istoriei e să studieze toate aceste *fapte*. Ca atare, filosofia n'ar aduce în domeniul istoriei decât o speculație vagă, care în concepția acestor oameni de știință, ar fi un fel de metafizică, în sensul rău al cuvântului, cum n'o admitea așa-zisul pozitivism al lui *Auguste Comte*. Nu vom cerceta acum temeinicia acestei concepții și tăria fundamentelor sale științifice. Vom însemna însă convingerea ce o avem că acest fel de pozitivism istoric e un fel de aluzie perspectivică a cercetătorului, care, simțind în mijlocul vâlmășagului de fapte ce-l încunjoară un punct sigur pentru un moment, — faptul pe care se înalță în clipa aceea siguranța mândră a afirmațiilor sale, — extinde această încredere asupra întregului întins ce alcătuește orizontul cercetărilor lui posibile. Generalizarea aceasta însă e riscată, chiar din punct de vedere pozitivist; întemeindu-se pe o analogie *prea* vastă, ea nu îndeplinește nici când cerințele unui raționament științific. Căci nu ai nici de cum dreptul de a pleca dela intuiția momentană a existenței faptului, stăpănit și a generaliza apoi încrederea ce dânsa ți-o oferă, câtă vreme nu cauți să ai cel puțin intuiția completă, — lucru imposibil și inutil, mai ales în istorie — a raporturilor dintre faptele dela care pornești. Pentrucă din punctul de vedere strict științific orice fapt este pentru mintea noastră mai înainte de orice, o *problemă*. Faptul izolat nu este o unitate pură de cunoaștere; și câtă vreme el nu e pus în raporturi anumite cu alte fapte, cunoștința întârzie de a se realiza! O generalizare dela faptul izolat asupra unui grup de alte fapte presupune un principiu pe baza căruia se poți funda generalizarea; și principiul acesta trebuie să depășească atunci, în

¹⁾ Richard Falkenberg, *Gesch. der neueren Philos.* VII. Aufl. S. 290.

mod firesc, măcar în parte, faptul însuși. — Chiar „positivismul” lui Comte presupunea, cu toată rugarea de mai sus, acest lucru. Pentru dânsul istoria științifică, spre deosebire de istoria narativă, va lăsa la o parte faptele particulare, amănuntele și va tinde să dea o vedere sintetică a evenimentelor trecutului. Toate clasele de fenomene sociale, spune el, se dezvoltă simultan și sub influența reciprocă a unora față de celelalte, încât este cu totul imposibil să explicăm mersul vreunui eveniment fără ca să fi conceput prealabil în mod general mersul ansamblului de fenomene. În definitiv, *sociologia lui Comte este în mare măsură o filosofie a istoriei*, și cea mai bună dovadă a acestui lucru e credința filosofului francez că „filosofia pozitivă” va căuta să stabilească prin cercetările sale bazate pe datele științifice, în mod desăvârșit, legea dezvoltării omenirii. Această idee răsare din primele sale lucrări, ca de pildă: din „*Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société*” (1822) și din lucrarea intitulată „*Sommaire appréciation de l'ensemble du passé moderne*” (1820). Aceste scrieri conțin în germen dezvoltările de mai târziu din opera sa fundamentală „*Cours de philosophie positive*”. Convins că „nici o observație adevărată nu-i posibilă decât dacă este delă început dirijată și la sfârșit interpretată de către o teorie oarecare³⁾”. Comte caută să subordoneze dezvoltarea societății și spiritului omenesc celebrei generalizări cunoscute în sistemul său cu numele de *lege a celor trei stări*, care alcătuiește baza *dinamicii* sale sociale.

Prin urmare, chiar părintele „pozitivismului” este un îndrumător în terenul hulit al filosofiei istoriei. Se pune atunci întrebarea ce întindere științifică poate fi atribuită faptelor în istorie, ce realitate au faptele acestea pentru cunoștința noastră, *cari și câtă* parte a existenței lor intră în cercul preocupărilor științifice ale istoriei?

Am văzut însă că e bine să nu ne iluzionăm de cuvinte! Căci aceste întrebări pe care orice istorie cu pretenții de pozitivism, în sensul just al cuvântului, trebuie se le rezolve dacă vrea să discute științificitatea preocupărilor sale și limitele filosofiei față de dânsule, *aceste întrebări presupun în prealabil cunoașterea principiilor științei istorice, ca știință*.

Orice istorie care-și profesează știința în mod automat, fără a se preocupa de principiile ei, nu are dreptul de a pune în discuție îndreptățirea unei filosofii a istoriei, pentru că filosofia adevărată presupune un spirit critic, lipsit de prejudecăți și de aventuri dogmatice. Acestea, oricât ar fi de mărețe, de axiomatice, de autoritare, nu înseamnă totuși că sunt și valabile! Istoricul însă care va fi ademenit în această discuție de principii,

³⁾ *Cours de philos. pos.* IV. p. 417 urm. vezi și pp. 461, 430 urm. 623 urm. etc.

va întreprinde cercetarea lor în acea periferie științifică unde se realizează problemele de litigiu și care formează zona comună dintre științele particulare și filosofie. Lucrul s'a întâmplat cu fiecare din științele singuratice, chiar cu cea mai exactă, — matematica. El se petrece, nu de mult, cu istorie. Și nu e de mirare! Și acolo s'a pus problema alegerii faptelor. Căci știința nu poate cuprinde întregul fenomenelor naturii.

„Vouloir faire tenir la nature dans la science, ce serait vouloir faire entrer le tout dans la partie“, scria matematicianul-filozof, H. Poincaré.⁴⁾ — Adevăr ce se poate aplica perfect istoriei. A voi să cuprinzi toate întâmplările trecutului în istorie, înseamnă să închizi totul în parte. Cu alte cuvinte, pentru istoricul științific se pune problema *criteriului alegerii și erarhizării faptelor științifice*, căci, dacă nu tot ce a avut loc în trecut este factor al cunoștinții istorice, întrebarea e: ce este un fapt istoric și care-i măsura alegerii faptelor istorice? Dar aceste probleme se canalizează în alta: *care e limita cunoștințelor istorice?* Aceste probleme de cercetare, impuse istoricului cu spirit științific nepărtinitor și care se pătrunde de însemnătatea domeniului său de studii, alcătuiesc de fapt o *teorie a cunoștinții istorice*. Ea scoate la iveală discuția critică a faptelor, criteriul istoric și orizontul cercetărilor istorice, așa cum am spus mai sus. Ea este o atitudine filosofică indispensabilă istoricului, precum o atitudine, exact la fel, e indispensabilă oricărui cercetător din oricare alt domeniu al științii. — Orice fapt, orice realitate dela care avem puțința să căpătăm cunoștinți, trebuie cernut prin această analiză critică. Dar o astfel de cernere e *filosofică*, înainte de toate. Firește că o teorie a cunoștinții istorice pleacă dela însăși această cunoștință după cum, în genere, teoria cunoștinții ia ca fundament al reflecțiunii filosofice adevărul științific. Ea nu vrea să facă *tabula rasa*, cum bine observă Windelband,⁵⁾ cu orice cunoștință și să înceapă gândirea ab ovo, dintr'un punct de vedere cu totul nou, ceea ce ar fi firește, imposibil; căci fiecă gândire se întrețese cu legăturile altor gândiri. Teoria cunoașterii nu face abstracție de materialul câștigat de către științe fără ajutorul său. Ea va căuta tocmai o *justificare* a pretențiilor științelor singuratice, verificând dacă adevărurile lor sunt în realitate îndreptățite sau ba. *Știința* este ceva dat, *cunoștința* e o problemă.⁶⁾ Problema adevărului istoric, realizat de cunoștința istorică, va fi prin urmare sămburele oricărei teorii a cunoașterii istorice. Firește că adevărul cunoștințelor se referă la o *realitate*. Deaceea și *determinarea raportului dintre adevăr și realitate* e o temă generală a teoriei cunoașterii. În epoca contemporană a Teoriei Cunoașterii și a Logicei, *problema determinării ideii de „adevăr“* cade în centrul preocupărilor.⁷⁾ Pe

4) *Science et Méthode*, Flammarion, Paris 1909, p. 8.

5) *Einleitung in die Philosophie*, II. Aufl. p. 1914.

de altă parte și cunoștința istorică, la fel cu alte cunoștinți, se întemeiază pe „Cunoștinți fundamentale“, dela care să poată pleca spre a-și asigura formularea judecăților. E vorba de acele principii pe care, chiar pozitivismul negându-le, le presupunea. Investigația acestor ultime temeieri de cunoaștere, pe care se clădesc în urmă toate cunoștințele sigure ale științelor speciale, formează o altă preocupare a Teoriei Cunoașterii.⁶⁾ Aplicată la istorie, problema noastră va trebui să țină seamă de toate aceste considerațiuni.

Iată că deci cunoștința istorică implică filosofia și din p. d. v. al legitimării critice. Dar atunci istoricii încolțiți de dispreț față de filosofie, de adevărata filosofie, apar ca niște cercetători dogmaticii cari pentru omul de știință nepărtinitor pot fi supuși unui fel de carantină indispensabilă siguranții științii în genere. Prin urmare din punctul de vedere al teoriei cunoștinții, o filosofie a istorie va pleca dela ceace în mod obișnuit noi numim, în limbaj comun, istorie, adecă. dela cercetările istoriografiei propriu zise iar când un istoric va veni să pretindă pentru studiile sale dreptu de cercetări științifice, el va trebui să ție socoteală, mărturisit sa, tacit, de principiile generale ale *cunoștinții* istorice. În această afirmare nu e de fapt un cerc vițios, pentrucă în istorie ca și în celelalte domenii de cunoștinți, din fericire filosofarea și știința propriu zisă nu se despart: ele se realizează sau coexistă în acelaș timp. Numai trebuințele noastre de sistemă și ordine metodică despart aceste două domenii. De fapt și istoria s'a desprins din filosofare, cum au făcut-o rând pe rând, toate celelalte științi, ini cepând cu astronomia. Așa se explică pentruce și filosofia istoriie a avut la început un caracter speculativ precu mpănitor, metafizic, cum e cazul lui *Hegel* în bună parte sau teologic, cum e cazul lui *Bossuet*, pentru a cita numai două exemple caracteristice. Dar tot așa cum celelalte științe, desprinzându-se dela sânul științii mame, fără a rămânea izolate, au păstrat și contactul într'ansa, și istoria are această situație. Mai ales că filosofia, în năzuința ei de a da o sintesă armonică ideală a rezultatelor științifice particulare, pune la contribuție rodul activității acestor științi — care, — ascultând de o diviziune a muncii, înfăptuită pe terenul realității unice care e studiată de științele diverse, — conlucrează întreolaltă la edificiul măreț clădit de filosofie.

Dar nu numai aceste considerațiuni vin să afirme posibilitatea și legitimitatea unei filosofii a istoriei!

Când cercetătorii istorici pretind, că în afară de studiul faptelor ce alcătuiesc preocupările lor, nu mai e loc și nu are rost

⁶⁾ Windelband, l. c., p. 195.

⁷⁾ Ernst Cassierer, *Erkenntnistheorie nebst den Grenzfragen der Logik*, in „Jahrbücher der Philos.“ I. 1913, p. 1/2.

⁸⁾ Erich Becker, *Erkenntnistheorie*, in Dessoir, *Lehrbuch der Philosophie*, p. 306/307.

de a se pleda pentru o filosofie a istoriei, — această pretenție trebuie supusă unei verificări critice amănunțite și numai în urmă se va putea vedea, dacă din alt punct de vedere decât cel fixat mai sus, dânsa se poate susține.

De regulă, o știință nu lucrează direct cu fapte, ci cu idei sau cu *noțiuni despre fapte*, de vreme ce știința e un complex de cunoștințe raționale, cu privire la o realitate studiată. Orice fapt istoric deci cată de a fi un substrat sau un motiv al unei noțiuni istorice, ori cel puțin, un punct de plecare pentru o idee istorică. S'a susținut de către cercetătorii istorici că faptele istorice ca atare, datorită realității lor, suspendată oarecum într'o singură clipă, sau într'un singur interval de timp, sunt *individuale*: ele nu revin niciodată; sau dacă revin, ele nu mai sunt aceleași. Cu alte cuvinte: noțiunile istorice sunt individuale; la dânsle nu poate fi vorba de o generalizare, ca la noțiunile ei sintetizează însușirile faptelor din domeniul științelor naturii. Atunci, ar urma că o cunoștință istorică exactă întemeindu-se pe regulile logice ale formării noțiunilor istorice, deosebite de conceptele științifice, ce sunt bazate pe generalizare, va trebui să valorifice orice fapt din trecut ca un fapt individual; fie că el atrage ca la un izvor unic toate înscrisurile evenimentelor ce-i urmează, — fie că el nu se mai repetă și atunci are valoare prin *unicitatea* lui...

Aici avem două concepții de care se împletește problema istoriei științifice. Dar, adaugă o altă concepție, oare dacă admitem că faptul istoric poate fi urmărit cu mintea în raporturile lui ce-l inseriază în decursul evoluției de un lanț întreg de fapte, orice valorificat într'un fel sau altul ca eveniment *unic*, nu cumva atunci avem o generalizare? Căci, oricât de individualizată în timp ar fi o noțiune, atunci când admitem această valoare individuală ca ceva „unic”, pentru un interval minim chiar, pentru *acel* interval acea valoare e general valabilă; sau, dacă noțiunea trebuie să apară și pe viitor ca valabilă pentru acel timp, pentru cutare epocă trecută, această individualitate, creind raporturi logice nouă, posterioare, presupune însușiri posibile de generalizat, implică oarecum o generalizare. Din cestă alt punct de vedere, al raporturilor „de serie”, generalizarea e și mai evidentă. Iată aici două aspecte foarte interesante, pe care problema esenții și formării noțiunilor istorice le discută. Această discuție e însă o chestiune de logică în primul loc, deci o problemă filosofică.

Când găsim istorici cari pretind o revizuire a logicei generale, așa cum ea s'a dezvoltat de la *Aristoteles* și de la *Kant*, observăm că ei nu pledează de fapt contra filosofiei istorice, ci o susțin! Iar dacă pretind totuși această logică și făgăduesc, în acelaș timp, drepturile filosofiei asupra istoriei, atunci fac operă de diletantism superficial și pe contrazicerile lor știința nu poate pune nici un preț...

De altă parte, unii istorici, considerând ca substrat al dezvoltării istorice grupul, noțiunile, cu un cuvânt colectivitatea sau societatea⁸⁾, afirmă că individualitatea e un accident în substanța realității istorice, care e de natură socială; sau, mai puțin exclusivști, ca Kurt Breysig de pildă,⁹⁾ caută să arate că inițiativa individuală e forța creatoare ce determină schimbările istorice, Indivizii superiori, personalitățile, sau chiar individualitățile de al doilea plan fac să se miște colectivitatea: ei prezintă forța de inerție.

Raporturile dintre individ și societate sunt presupuse dar la baza fenomenelor istorice. Aceste raporturi foarte variate dau naștere la diverse discuții despre valoarea și rolul lor.

Oricine cunoaște oricât de puțin discuțiile ce au avut loc la constituirea sociologiei, știe că această discuție alcătuiește sâmburele sociologiei științifice. Și din acest punct de vedere se impune atunci o *delimitare a istoriei față de sociologie*. Se reduce istoria la sociologie, se subordonează sociologiei, sau această știință îi dă numai concursul?

Acelaș lucru în privința raportului istoriei cu *psihologia* individuală și colectivă, căci nu numai istoria politică și socială, dar mai ales istoria culturală se bizuie pe cunoașterea naturii și rolului creațiilor psihice, individuale și colective, cu care are de lucru permanent.

Astfel, de pildă, într'una din lucrările cele mai recente în materie, ni-se spune că orice individ concret e un exemplar al speței și trăiește în societate; că comportările sale împrumută tipul lor speței căreia aparține și societății din care face parte. Pentru a determina cu precizie cece implică ei ca originalitate personală, ar trebui să fi delimitat mai dinainte ce acești indivizi dătoresc speței și ce mediului social. E imposibil să studiem psihismul uman fără a cunoaște vieța colectivă și influențele ce ea exercită asupra spiritelor. Psihologia colectivă are tocmai această indeletnicire: determinarea influențelor și efectelor acestor influențe ce au loc între individualitate și colectivitate¹⁰⁾. Istoria se va folosi de cunoașterea acestei probleme? Ce raport va avea ea atunci cu psihologia? Și problema, pe care numai o enunțăm aici se discută foarte pe larg și chiar din alte puncte de vedere, cum vom avea prilejul să ne convingem mai încolo. Studiul acestor chestiuni intră în cadrul clasificării și definiției științelor, deci este un studiu filosofic de primul rang.

⁸⁾ Nu discutăm deocamdată dacă și aceste realități istorice pot fi socotite ca factori individuali în evoluția istoriei sau nu.

⁹⁾ K. Breysig, *Vom geschichtlichen Werden*, 2 volume, 1925—26. Este oarecare apropiere între această părere și concepția sociologului francez G. Tarde.

¹⁰⁾ Dr. Ch. Blondel, *Introduction à la psychol. collective*, Colin, Paris 1928. Asupra acestei probleme la Xenopol, cf. art. meu „*Xenopol și Psihol. diferențială*“, Societ. de Măine, 1924, No. 25.

Așadar și din acest punct de vedere, istoricul intră din știința lui direct pe poarta filosofiei, în alte domenii.

Aceste considerațiuni ne pot arăta însă ceva mai mult, dacă privim mai adânc înțelesul lor.

Este *observarea și înregistrarea* faptelor trecutului singura ocupație a istoricului? Atunci — din punct de vedere al metodelor de cercetare științifică — se pune întrebarea: *ce metode întrebuintează știința istoriei în operațiile sale?* Am văzut că, după concepția individualistă, istoria are aface cu momente unice, cu noțiuni unice. Dar atunci raționamentul istoric e o judecată dela particular la particular (d. e. „inferența istorică”, la Xenopol); și metoda cercetării faptelor istorice se reduce la catalogarea datelor, rămânând o *inducție complectă*, cum îi zice logica, metodă a cărei valoare științifică e discutabilă? ¹¹⁾ Și atunci când studiul istoriei arată că din aceste inferențe particulare putem scoate unele generalizări, subordonând faptele sau evenimentele istorice unor principii generale de evoluție, (cum face d. e. Xenopol), atunci inferența nu mai e singura metodă istorică, deoarece, prin aceasta în ducția complectă, cum se întâmplă adeseori în știință ¹²⁾ este întregită de o deducție, sau de o *inducție necomplectă*. Prin aceasta, problema metodei în istorie devine una din problemele filosofice centrale, căci examinarea critică a metodelor de investigație și de sistemizare a adevărilor istorice implică cunoașterea metodologiei logice și conduce direct în filosofie, ba chiar în metafizică. Prin urmare, istoria trebuie să coopereze cu filosofia și din acest punct de vedere.

Legăturile filosofice cu istoria se pot urmări însă și pe altă latură, în sfârșit. Admițând concepția unor istorici, cari convin că ramura preocupărilor lor trebuie să depășească stricta adunare a materialului istoriografic și simpla lui expunere, constatăm, odată cu ei, că faptele sunt pure fragmente de viață, sunt etape, prin cari viața ce s'a trăit și s'a manifestat, a găsit expresie mai vie ori mai ștearsă, lăsând posterității aceste urme din cari ea are să fie *reconstituită*. De câte ori însă reconstituirea aceasta nu e limitată! Căci reconstituirea faptelor trebuie să fie de cele mai multe ori, dacă nu totdeauna, o *reconstruire*, o clădire din nou, în care analogia tendințelor generale ale vieții omenești — cel puțin în liniamente mari — joacă un rol esențial.

Din acest punct de vedere, istoricul cată să se întrebe, urmărind reconstruirea trecutului: ce scop și ce sens are evoluția vieții omenești? Ce legături se pot face între trecutul istoric și complexul legăturilor vieții la scurta lumină a fulgerătoarei clipe

¹¹⁾ Să se vadă p. inducția complectă *Elemente de logică și metodologie* ale autorului acestui studiu, p. 95 urm.

¹²⁾ Vezi Chr. Sigwart, *Logik II*.

prezente? Sau, pe scurt: *dincotro și unde* pornesc valurile faptelor vieții omenești, din ce izvor se înfiripează și spre care țărni se rostogolesc ele?

Dar toate aceste întrebări, cari par la prima vedere atât de ușoare, ascund înrânsele cele mai adânci probleme de cugetare. Sensul realității și al evoluției? Iată una din chestiunile pe care filosofia și-o pune din cele mai vechi timpuri! Scopul devenirii și rostul ei? Problemă strâns legată de posibilitatea și natura progresului în viață! Nu e problemă pe care filosofia s'o fi lăsat cândva în părăsire...

Și istoria luminoasă, acea istorie ce nu se mulțumește a face opera sgârçitului ce-și strânge arginții și, din când în când, se scaldă în strălucirea lor și le numără zînții — acea istorie ce nu se va mărgini la o seacă descriere de lupte, de pretenții de domnie și de ambiții — putea-se-va lipsi de ajutorul filosofiei, și din acest punct al perspectivei științifice... de punctul de vedere al metafizicei?

Nu vedem cum! Și nu putem admite această puțință: *istoria va cere sprijinul filosofiei și din p. d. v. al metafizicei*, al sistematizării ordonate a științelor particulare și ajutătoare, pentru a fi o adevărată istorie.

S'ar putea, desigur, obiecta cu un arsenal întreg de argumente că metafizica n'are ce căuta *în știință*. La aceste „argumente” se poate răspunde scurt și definitiv. Mai întâiu, metafizica nu se amestecă în istorie, ci oferă acesteia puțințele de investigațiune propriu-zise. În al doilea rând, aici nu e vorba de o metafizică proscrisă, ca aceea de care se păzia să nu se contagioneze pozitivismul lui Comte și fenomenalismul lui Kant; ci e vorba de o metafizică *inductivă*, științifică. Ea *pleacă dela științe și nu vine* la dânsule! Deaceea, este îndeplinită volens-nolens și de către cei mai puritani pozitivști, cari nu pot înlătura procedeele metafizicei în construcția și interpretarea faptelor din ramura lor de studiu¹³⁾. Și atunci filosofia poate întreba cu dreptate: pentruce atâta fățarnicie? Științele vociferează în cor contra metafizicei care le incalcă teritoriile și oficiază, una câte una, pe de altă parte, conștient sau inconștient, în templul metafizicei adevărate! E nevoie deci să distingem: de ce fel de metafizică e vorba? Și atunci suntem înțeleși: *de o metafizică întregitoare a rezultatelor științifice*.

Iată atâtea puncte de vedere, din care, privind cercetarea istorică în mod nepărtinitor, filosofia găsește puncte de contact strâns legate de domeniul ei, ba chiar un teren de exploatat din cele mai bogate și mai variate.

ROM. DEMETRESCU.

¹³⁾ Să se vadă art. meu „Sinteza culturală” în „Societatea de Măine”, No. 29—30, 1927.

În slujbă nouă.

V. Spovediri.

Pregătirea celei dintâi predici pentru post fu de bună învățatură pentru părintele Dumitru. Creștinii o ascultară cu grumazii întinși. Și cele următoare le croi după acelaș calapod: întemeia învățătura creștinească pe pilde și asemănări din vieța de toate zilele, dar mai ales pe imagini și icoane potrivite, pe cari i le aducea, în chip neașteptat, fantazia. Era de-ajuns să prindă o icoană reală, pentruca să-i vină în minte zece asemănătoare, ba încă mai frumoase, mai pline de lumină sau de întunec, după cum era vorba de binele sau de răul etic. Pe unele le însemna Sâmbătă seara, când își gândea predica, la cele mai multe îi năvăleau în imaginație în decursul vorbirii, răsărind nici el nu știa de unde.

Felul acesta de predică îi plăcea tot mai mult, plăcea și credincioșilor, dar el băgă în curând de seamă că, la sfârșit, adeseori nici el nu știa ce-a spus, ce-a voit să spună. Era luat de vârtejul imaginilor . . . Și atunci se legă cu legământ greu să se mărginească numai la pildele și icoanele pe cari și le însemna pe hârtie de Sâmbătă seara. La început fu greu: se înflăcăra în vorbire și înflăcărarea era ajutată tocmai de imaginile nouă ce-i veneau atunci în minte. În trei-patru Dumineci vorbi mai potolit, biruindu-se. Ii părea rău, dar se și bucura: rămânând numai la ce a pregătit de acasă, predica era mai luminoasă, mai cu înțeles, avea concluzii firești, și ceea ce era de căpetenie, nu se prea lungea. Dus de fantazie, trecea adeseori peste ceas, nedându-și seama cum se scurge vremea . . . Și oamenii erau osteniți acum: începuse plugăritul, semănatul de primăvară, iar scaune în biserică nu erau decât pe lângă ziduri, pentru bătrâni și epitropi.

Treceau însă Duminecile Paresemilor una după alta și la molitva pentru spovedire, pe care o citea la fiecare vecernie, nu ră-

mâneau decât trei-patru creștini: nu se grăbeau la spovedit, deși fiecare predică se sfârșea cu însemnătatea creștinească a tainei mărturisirii.

Dumitru își zicea adeseori: „se vede că mai am până să-i conving. Poate nu vorbesc nici acum destul de lămurit, ca să înțeleagă”.

Cele dintâi trei săptămâni din Paresemi să fi tot spovedit vr'o douăzeci de babe și moșnegi. Se întrista, dar se și bucura: avea vreme să se pregătească pentru ascultarea păcătoșilor.

De când era în seminar se temea mai ales de slujba asta preoțească a ascultării mărturisirilor. Profesorul de pastorală le spunea la fiecare curs că aici zace toată însemnătatea slujbei preoțești; că nu-i om mai de disprețuit și mai păcătos decât preotul care spovedește de mântuială pe credincioșii lui; că nu-i alt mijloc de-a îndrepta vieța omului decât scaunul mărturisirii; că aceia cari nu se simt destul de destoinici pentru acest „oficiu sacru”, să nu cuteze a se hirotoni . . . Și cu multe alte vorbe îi înfrica.

Dar era ceva mai greu pentru Dumitru decât să pătrundă sufletul unui om și să-i arate tocmai cărarea cea mai dreaptă, cea mai potrivită pentru el? Câte fețe, câte ascunzișuri are fiecare suflet? Câte sute de întrebări trebuie să-i pună penitentului pentru a-l descoase deplin? Dumitru pornea dela sine însuși și se îngrozea ce examen amănunțit e de lipsă pentru a citi în suflet.

Luase pe rând toate poruncile, păcatele și virtuțile, și compuse un lung catastiv cu întrebări. Dar de câte ori le citea, îi mai veniau altele, în minte, și pomelnicul se tot lungia. Își dădu pe urmă seama că întrebările acele nu erau potrivite pentru toată lumea, și făcu pomelnice nouă, după vârsta omului: anume întrebări pentru copii, altele pentru tineret, pentru bărbați, pentru femei, pentru bătrâni, pentru văduvi și căsătoriți.

Și în fiecare zi fișele acestea creșteau cu nouă întrebări.

Astfel părintele Dumitru se bucura că-i dau răgaz să între deplin înarmat în scaunul mărturisirii, dar se și întrista, văzând că trec săptămânile și oamenii nu se îmbulzesc sub patrafir.

„Vor veni cu toții în cele trei săptămâni din urmă, iar atunci poftim de mai pune toate întrebările!”

Dar nu veniră până la vecernia din Dumineca Floriilor. Atunci, la molitva pentru spovedit, se umplu biserica.

După molitvă diacul Precupaș intră în altar.

— Mi-ai făcut un bine, părințele, dator mă simt să ți-l întorc.

Preotul îl privi întrebător, desbrăcându-se de odăjdii.

— Mi-ai adaos un leu la plata dela cununii. Eu răsplătesc cu un sfat bun. De, fiecare cu ce poate. Afară, vezi sfinția ta, parcă vrea să se întoarcă iarna. Răceala din biserică pe-o vreme

ca asta e mai rea. Să nu spovedești în biserică. Până azi, calea-
vlea. Au venit puțini subț patrafir, puteai rămânea și în strană.
Dar de-acum te-or îmbulzi de dimineața până seara.

— Și unde să spovedesc, diece ?

— Acasă, în *cancilărie*, unde ai scris și contractele de cu-
nunie. Tot slujbă de preot e. Dacă petreci o săptămână în ume-
zeala din biserică, ți-se pune și sfinției tale *ghiftul*.

— Ce mi-se pune ?

— Ghiftul, răceala'n oase, ca și părintelui celui bătrân. Să
nu te uiți că ești tinăr ! Pe-o vreme ca asta pereții bisericii ră-
suflă ca o peșteră.

— Părintele cel bătrân spovedea și acasă ?

— Nu spovedea, că dumnealui așa s'a obișnuit să spove-
dească în biserică. Pe urmă, după ce s'a umplut de *mătrice*, ar
fi stat bucuros acasă, da' nu veniau oamenii.

— Și cum crezi că vor veni pentru mine ?

— Orice învăț își are desvățul, părinte Dumitre. Dacă pui
dela început carul în pietri, se face. Nu vezi cum îmi plătesc
mie c'un leu mai mult ? Par'că de când s'au pomenit tot așa m'au
plătit !

— Desvățul de care vorbești, nu ar fi potrivit, diece, zise
Dumitru, eșind cu Precupaș din altar. Spovedirea e mai bine să
se facă în biserică. E lucru mai sfânt, și oamenii mai ușor se
gândesc la Dumnezeu. Mă voiu îmbrăca de iarnă, să nu-mi fie frig.

Diacul pusé capul în pământ, și nu mai răspunse. Eșind pe
subț boltitura corului, Dumitru încuie ușa. Afară vânt dela miază-
noapte, și învăluire de zăpadă. Diacul scutură din cap, își în-
desă căciula, și zise :

— Eu ți-am spus și mi-am luat o greutate dela inimă. Rău
faci că nu ascuți. Mai târziu te vei căi sfinția ta, dar va fi prea
târziu. Oamenii mă iartă oare pe mine dacă nu cânt întreg *versul*
dela mort ? Așa l-am cântat întâia oară, și de câte ori, mai târziu,
n'am vrut să-l mai scurtez ? Dar nu se mai poate : creștinii se su-
pără și nu plătesc !

Merseră un restimp în tăcere. Pe cărare se făcuse lunecuș,
peste iarba incolțită, pe de margini, se așezase zăpadă scămoasă.
Din când în când vântul se proptea în pieptul lor, vrând să-i
oprească.

— Iată, începu Dumitru, am tot voit să te întreb, diece : Se
spovedesc mulți oameni ? În biserică să fi tot fost la două sute.
Dar în parohie sunt peste cincisute, afară de copiii subț doispre-
zece ani. Și a doua întrebare : pentru ce nu vor fi ascultat de
sfatul meu să vină din bună vreme la ispășit ? Pentru ce s'au lăsat
toți pe săptămâna din urmă ?

Diacul se gândi o vreme :

— N'aş putea spune, părințele, câți se spovedesc. Părintele cel bătrân a încercat să le țină catastivu, înșirând creșterii, unul după altul, pe strană. Dar se ncurca mereu în socoteli. Iar că vin numai acum la spovedit, nu-i nici o mirare : Omul vrea să apuce curat marele praznic al Invierii. Cum să se spovedească mai de vreme ? Sunt tot oameni cu treabă multă în primăvară : cum ar putea să nu drăcuiască, să nu suduie de cele sfinte, săptămâni de-arândul ? Oameni năcăjiți, părinte Dumitre.

*
*

Luni dimineața, dela șase, înarmat cu feluritele catastive, pline de întrebări, îmbrăcat gros, părintele Dumitru intră în biserică. Afară vântul nu se potolise încă, zăpada albia progadia. Un grup de vr'o zece creștini se îmbulzi din nou înaintea ușii pe care intrase părintele. Preotul intră în altar, se închină, își puse patrafirul, luă molitvelnicul, și, închinându-se din nou, eși din altar și se așeză în strana din dreapta : scoase din buzunar însemnările cu întrebări și le înșirui pe strană, să le aibă la îndemână. Când își ridică ochii zări lângă strana din stânga o bătrână ingenunchiată. Nici nu băgă de seamă când se strecurase după el în biserică.

Mătușa stătea cu capul frânt în piept, spunea ocinași și se închina.

Părintele Dumitru o chemă, dar ea nu auzi, cufundată în rugăciune : buzele bătrâne se despăturau mereu și repede, un șusuit uniform se ridica în biserică.

Preotul eși din strană, se duse lângă femeie, o atinse pe umăr :

— Poștește la strana din dreapta !

Bătrâna îl privi cu ochii spalăciți, tulburi și își urmă rugăciunea. Când la un nou îndemn al lui Dumitru, înțelese de ce e vorba, se ridică cu greu, gemând.

— Bată-le pustia de oase bătrâne ! Valeo ! Și se legănă odată pe șolduri, ca și când ar fi voit să simtă dacă-i sunt la loc toate incheieturile, apoi, pășind mărunțel, târându-și cizmele pe lepede, după preot, ingenunche, gemând mereu lângă cealaltă strană.

Dumitru îi dădu blagoslovirea rânduită, luă în mână hârtia cu întrebările pentru bătrâni, și începu :

— Când te-ai spovedit mai pe urmă ?

Bătrâna se opri din mormăitul ocinașilor.

— *D'apăi*, știe sfinția ta.

— De unde să știu, mătușe ?

— Către sfârșitul postului Crăciunului. Ai fost la noi acasă, că eram beteagă. Abia sosiseși în sat. Nu credeam s'apuc lumina ză a Nașterii.

Dumitru își aduse aminte . . . Atunci avuse remușcări de conștiință : îi părea că prea la repezeală își îndeplinisese datoria. Dar se încurcase atunci el însuși cu întrebările, și gândul nu-i era acasă : vedea pentru întâia oară sălașul unor oameni năcăjiți ; noaptea cu răsturnarea ce stăpânea.

— Canonul ce ți-am dat atunci l-ai făcut ?

— Și canon și peste canon, părințele ! Dela o vreme, toată viața omului e canon.

Dumitru spovedia până acum și bătrâni și tineri — mai cu seamă își dăduse toată osteneala cu perechile pentru cununie, dar până acum nu-și făcuse liste cu întrebări amănunțite, după om. Spovedirea din postul mare o ținea însă în mare cinste, și acum se bucura că-și are rânduite toate întrebările. Gândul lui era să întrebe pe fiecare asupra vieții întregi, să facă o spovedire generală. Numai așa își putea cunoaște bine credincioșii, și putea să le fie un bun îndrumător pentru viitor.

După ce află că bătrâna e văduvă de douăzeci de ani, că trăiește la feciorul cel mai mic, începu să o descoase din fir în păr. Dar mătușa răspundea negând mereu, ba uneori se crucea de întrebările ce-i punea popa cel nou.

— Vai de mine, părințele ! Ce-ți umblă prin cap ? Cum să fac ? Femeie c'un picior în groapă !

— Dar' nu acum, mătușe. Ci mai demult, în tinerețe.

— Hei, în tinerețe ! Da' nici atunci ! Nici în fetie, nici în căsătorie, nici după ! Am fost tot cu năcazurile după mine, părințele. Și unde se 'mbulzește năcazul, de-acolo fuge voia bună.

Dumitru îi puse în șir zeci de întrebări, câte le avuse pe hârtie, și bătrâna nu putu recunoaște c'a săvârșit vr'unul din re-lele întrebate. Se uită la ceas, și văzu că litania lui ținuse zadarnic peste douezeci de minute : mătușa, tot nespovedită, gema și se mișca mereu pe genunchi.

— După cât se vede, dumneata ești curată ca lacrima. La cartea sfântă spune însă, mătușe, că cine zice despre el că nu are păcat, mincinos este.

— Vai de mine părințele, dar am spus eu că n'am greșeli ? Cine nu-i greșit înaintea Tatălui din cer și a maicii Preacurate ? N'am venit la spovedit ?

— Ai venit, da' se vede că ți-ai uitat păcatele. Nu v'am spus eu mereu, în cazanii, de când s'a început postul, să vă aduceți aminte de greșeli, să scormoniți în suflet ?

— Of, părințele ! Da ghiarale păcatelor nu răscolesc mereu în noi ? Nu se lasă ele uitate, chiar de-am vrea.

— Atunci spune-mi dumneata cu ce te simți greșită înaintea lui Dumnezeu ?

— Spun, părințele, cum n'aș spune, că de aceea m'am târât pân' aici prin viforniță. Spun ce-am spus totdeauna, că sunt femeia cea mai păcătoasă de pe pământ, supărând pe Dumnezeu cu gândul, cu vorba și cu lucru. Păcatele mele cât nisipul mării . . .

Părintele Dumitru, auzind așa, se sili din nou să scoată o mărturisire. Ce greșală anume? Dar afară de ocară și minciuni, de mânie și pismă, nu putu afla nimic. Când o deslegă și-i dădu canon, se uită cu desnădejde la întrebările înșirate pentru bătrâni. Privi ceasul, — pierdu vreme scumpă.

Trei creștini cari se părăndară după bătrâna, traseră ață tot la strana stângă. Veneau cu ochii împăienjeniți de semi-intunericul din biserică, după strălucirea omătului de-afară. Dumitru înțelese că acolo, în strana din stânga, spovedise preotul cel bătrân, și se mută și el acolo, să nu-și mai piardă vremea tot chemând pe creștini dincoace.

Și, tot așa, după ce-și pierdu vremea cu vr'o douăzeci de inși până în spre seară, punându-le toate întrebările din catastivele făcute pentru deosebitele stări ale omului, se văzu silit să se întoarcă la tradiție și să-i lase pe creștini să spună ei ce aveau pe suflet. Oamenii începură, de altfel, să lărnuiască la ușa bisericii, că nu le mai vine rândul, că prea mult îi ține popa cel nou subt patrafir, și să amenințe că pleacă nespovediți, și nu va fi vina lor.

Iar ascultându-i, fără a le mai pune întrebări decât arareori, unde simțea că se ascunde ceva, părintele Dumitru înțelese că parohienii lui se plângeau și-și destăinuiau mai mult năcazurile vieții decât păcatele, că în conștiința lor se confundau unele cu altele, și că toți se simțeau umiliți în fața Domnului, dela care așteptau și iertarea și ajutorul nou în viață. Și-i păru că în întrebările lui pe categorii, ca subtilități și nuanțe de diferențiere a păcatelor, e prea mult pedantism, care nu poate fi înțeles și apreciat de oamenii cari trag în jugul greu al vieții.

ION AGÂRBICEANU.

Doctrina poporală în economia politică.

Asociațiunea „Astra” dela Sibiu îmbrățișează cultura și literatura poporului român cu amândouă brațele: adică din partea dreaptă se arată *popularizarea*, răspândind știința și literatură în mijlocul poporului dela sate, ba chiar și dela orașe, printre aceia, cari n'au avut norocul să se fi ridicat pe o treaptă mai înaltă de cultură și civilizațiune, neavând ei la vreme potrivită mijloacele materiale. Această ramură de activitate a „Astrei”, adică „*popularizarea*” este totodată și calea, prin care „Asociațiunea” dă poporului român tot ce are ea sau ce găsește mai bun, mai frumos, mai folositor. Și cu cât dă mai mult, cu atât își îndeplinește mai bine chemarea sa culturală prin organele sale, precum sunt secțiunile științifice, despărțămintele cercuale și bibliotecile sale răspândite prin satele din tot cuprinsul țării, cum și prin conferințele ce le organizează la țară.

Toate aceste le vedem dinspre mâna dreaptă.

Dar cu celălalt braț al ei, Asociațiunea „Astra” cuprinde cultura și literatura poporului român tocmai din partea opusă popularizării, adică din partea *folkloristică*, prin care caută, cercetează, adună, prelucrează și scoate la iveală bogățiile culturale și artistice ale poporului român.

Din partea aceasta folkloristică cine dă și cine primește cultura, literatura, arta și știința ?

Poporul dela țară dimpreună cu cel dela orașe, sătenii și orașenii, milioanele de capete și suflete, marea aceasta cu adâncimile înțelepciunii sale simple și fără de sfârșit, cu frumusețea vie a suprafeței sale încrețită, întocmai așa ca și suprafața oceanului, e de figurile cele mai variate ale valurilor trecătoare, imensitatea aceasta de frământări cu probleme de artă și de știință, iată folklorul prin care însuși poporul ar putea da „Astrei” multe și de toate.

Ar putea da ?

Negreșit, deoarece neamul nostru nu este de soiul rău la inimă, nu este zgârcit, când e vorba să-ți deie ceva din prisoșințele sale.

Dar poporul nu dă nici odată și nu dă nimic pe necerute. El se socotește mai modest decât să vină însuși să se afișeze la „Astra“, să se îmbie cu dărnicia bogățiilor sale culturale și artistice. Dar este și ușor de înțeles, că poporul însuși nu simte nici nevoia dărnicii sale culturale așa, cum „Asociațiunea“ socotește, că este obligată să-și reverse cornul bogățiilor. Ba poporul de multe-ori nici nu este conștient de valoarea bogățiilor ce le posedă. Dovadă la toate acestea sunt aceia dintre bărbații „Astrei“, cari au căutat ceva ori au cerut ceva din comoara poporală și nu s'au întors acasă nici odată cu mâna goală. Dovadă este muzeul Asociațiunii din Sibiiu, din care se poate convinge ori-cine de adevărul celor zise mai sus.

Pe această cale folkloristică Asociațiunea „Astra“ primește o alimentație culturală și artistică cu atât mai intensă și cu atât mai substanțială, cu cât o va căuta mai cu zor, fiind-că și în direcția aceasta tot „Astra“ este aceea, care trebuie să lucreze, să caute, să cerceteze și să ceară dela popor, deoarece, la caz contrar, nu primește nimic.

Astfel stând lucrurile, cu toate-că „Astra“ este legată de cultura și de literatura poporului român prin numitele două feluri de legături, prin două căi, dintre cari una o pornește dela „Astra“ la popor, iar cealaltă este o cale întoarsă pe alt drum, totuși această stare de lucruri nu s'ar putea asemăna în toate privințele cu o circulație feroviară de dublă linie, deoarece, în cazul de față, toate locomotivele și totdeauna pleacă pe ambele linii tot numai dela o singură stațiune de domiciliu : dela „Astra“. Astfel aici s'ar potrivi mai bine o asemănare cu circulațiunea sângelui prin organismul cultural al neamului românesc, „Asociațiunea“ fiind inima, care își trimite sângele ei dătător de viață prin toate arteriile, spre toate celulele și tot la inimă are să se întoarcă și sângele chemat înapoi.

În sfârșit, ori cum s'ar zice, totuși nu mai încapă nici o îndoială, că lucrările de popularizare nu se pot înlocui prin lucrări de folkloristică, deoarece este vorba de două servicii nu nu numai diferite, ci chiar opuse.

Bunăoară poporul fiind depozitarul și autorul unei doctrine de economie politică proprie, ori care dintre conferențiarii „Astrei“ va putea ști, că, dacă s'ar duce la țară să popularizeze anumite teorii ale unor doctrine zise superioare și culte din străinătate, purtând și marca originală a celor mai ilustre nume ale distinsilor economiști, reușita conferinței sale va rămânea mult sub așteptare.

Existența unei doctrine populare în economia politică s'ar putea discuta, ce e drept, în contradictoriu, dar fără nici un folos deosebit, deoarece *existența unui lucru nu se discută, ci se constată*.

Se zice, că cel mai bun mijloc de a constata existența unui lucru este, ca să se tragă la îndoială, dar apoi să se tragă și toate consecințele negațiunii și să se vadă apoi, dacă s'a rătăcit calea sau nu?

Să probăm, să constatăm aici imediat cu ajutorul acestui mijloc: existența doctrinei populare în economia politică și să ne mulțumim deocamdată cu acest singur mijloc de probațiune. Iată un exemplu dintre miile de cazuri, ce se pot vedea în fiecare zi prin ziarele, revistele și cărțile de specialitate ale economiei politice.

Voiu cita, cu permisiunea Dvs., un scurt pasaj dintr'un distins articol al unui economist de renume mondial, dintre cei mai străluciți, Guglielmo Ferrero, articol intitulat: „*Intre sate și orașe*“.

Dar, mai înainte de a face acest pas, dați-mi voie, Doamnelor și Domnilor, să Vă rog, ca, ascultând următorul citat. să binevoiți a Vă gândi, *cum și prin cari cuvinte mai potrivite s'ar putea populariza*, sau a exprima mai bine, mai pe înțelesul poporului ideile renumitului economist.

Căci, iată despre ce este vorba :

„Cele mai mari și mai puternice state ale civilizației moderne se găsesc astăzi în luptă cu criza alimentară, care turmentează marile centre de manufactură.

„Nu se va repeta niciodată îndeajuns, că principala cauză a acestei crize trebuie căutată în dezvoltarea excesivă a orașelor și a industriilor. Erorile politice și economice urmate de multe state, abuzurile speculației, imperfecțiunile comerțului, perturbațiile monetare, pot să o agraveze, dar toate aceste cauze n'ar fi fost de-ajuns să o determine.

„Dacă în orașe clasele lucrătoare și clasele mijlocii suferă astăzi de o foamete relativă, este, pentru-că echilibrul dintre orașe și sate, dintre industrie și agricultură, s'a alterat prea mult, mai ales după marele război, care a produs peste tot o dezvoltare aproape monstruoasă a industriei. Orașele industriale s'au dezvoltat prea mult, și toate clasele s'au obișnuit cu o viață largă și de risipă; producția agricolă n'a urmat tot așa de repede ca producția industrială progresele consumației; prețurile alimentelor au crescut, iar scumpirea a fost viu resimțită, chiar când nu era așa de mare, din cauza multiplicității nevoilor, care s'au introdus în viața tuturor claselor. O sporire, chiar mode-

rată, a prețurilor deranjează bugetele familiilor în clasele populare și mijlocii, pentru-că creșterea continuă a nevoilor le face echilibrul foarte precar”.

Iar în concluzie autorul zice :

„Acest dezechilibru dintre orașe și sate nu este un fenomen. Nu! S'au produs în multe epoci ale strămoșilor noștri suferințe mult mai grave decât acelea, de care se plânge lumea modernă: este boala de care a murit imperiul roman. Civilizația modernă nu va muri de această boală, căci ea dispune de rezerve mult mai considerabile și de o organizație mult mai puternică”.

Am terminat citatul, despre care se vede de departe, că cuprinde și esența și programul social-economic al unei doctrine savante și acum să încercăm a tălmăci prin popularizare aceste idei, pe înțelesul poporului.

Intr'adevăr, ce s'a spus aici ?

S'a zis, că în toate țările de pe lume la orașe este *sărăcie lucie*, adică este o *vieață cârpiță cu ață*, pentru-că *decât toată bogăția este mai scumpă sărăcia*.

În orașe sunt multe de toate și de tot felul și din toate acestea *ochii văd, inima cere, dar ce folos, că nu-i putere! Omul umblă pe drum cu alai și-acasă n'are mălai*, pentru-că *cine cheltuiește peste ce câștigă, n'are în casă nici de mămăligă și mai ales, că tot obrazul își are necazul*.

Satele sunt boii și orașele sunt caii, adică *ovăsul și orzul îl ară boii și îl mănâncă caii...* Dar ce să le faci, dacă se îngămădesc atâția pe la orașe? *Omul fuge de bine și dă peste mărăcine*.

Dar în sfârșit, așa a fost de când este lumea lume, de când omul și-a uitat, că, *dacă ai venituri mititele, mai slăbește din măsele*, pentru-că *cine-și mănâncă sămânța de in, își mănâncă și cămașa cu ea și apoi umblă: fală goală, traistă ușoară*.

Cu toate acestea, din partea asta, lumea nu se prăpădește, pentru-că *la nevoie trebuie să învețe să mănce și d'ele pădurește*”.

Doamnelor și Domnilor!

Mi-am dat silința să caut și eu expresiunea aproximativă populară pentru ideile strălucitului pasaj de economie politică, citat mai înainte. Se poate că mi-a reușit în parte, dar de sigur, că Domniilor Voastre Vi-ar reuși să o faceți chiar și mai bine decât mine.

Dar ce însemnează aceasta ?

Făcut-am noi oare popularizarea acelor înalte idei de economie politică ?

Dacă s'ar zice da, ar fi să se spună un neadevăr prea neacoperit, ca să nu i se zică, neaoș românește: o *minciună goală*.

Căci, cine este aici maestrul și cine este discipolul ?

Maestrul este oare acel ilustru savant, care vorbește despre „civilizația modernă în luptă cu criza alimentară“ și despre „deranjarea bugetelor familiare“, sau este poporul, care zice, că *bună e mâneca lungă, dar pânda nu vrea s'ajungă* ?

Cine este învățătorul și cine este școlarul în știința economiei politice ?

Oare poporul are de învățat ceva dela noi din această știință, pe cale de popularizare, ori savanții au să se apropie de doctrina poporală a acestei științe ?

În sfârșit, care este calea Asociațiunii pe acest teren ? Este popularizarea ? Nu !

Este folklorul ? Da !

Într'adevăr, sunt experiențe făcute de multe milioane de fii anonimi ai poporului, în cursul multor mii de ani și transmise din generație în generație, drept moștenire urmașilor, după scurta vieță a necunoscuților autori, cari au plătit acele învățăminte economice cu multă sudoare, cu mult chin și poate chiar cu vieța lor aceea, ce s'ar putea constata astăzi drept o colecție a legilor de valoare universală în știința economiei politice, drept *doctrină poporală în știința economiei politice*. Această doctrină își afirmă existența sa prin însăși existența poporului. Doctrina aceasta se găsește la fiecare popor și în fond este una și aceeaș : fie la Englezi, fie la Francezi, Germani, Italiani, ca și la Români sau la alte popoare. Deosebiriile sunt numai de formă, întrucât nu i-a reușit fiecărui popor să deie și forma estetică, poetică, legilor sale economice, așa, cum se găsește în vorbele și proverbele românești.

Am zis, că existența doctrinei nu se discută, ci *se constată*. Cu toate acestea conferențiarul D-voastre nu-și poate permite să treacă atât de ușor peste discuție asupra existenței doctrinei poporale. Căci ori-câte probe directe și indirecte s'ar face cu rezultate favorabile răspunsului afirmativ, totuși ar fi suficientă o singură aluzie critică în sensul următor, pentru-ca toate iluziile și toate amintirile plăcute ale tezei noastre să dispară.

Și care este punctul vulnerabil ?

Iată-l : S'ar zice, că conferențiarul abuzează de îngăduința D-vs., — spunând lucruri diametral opuse, făcându-Vă să aprobați idei, care se exclud. Căci, odată se spune, că autorul este o ființă extraordinară, cu multe milioane de capete, lucrând în mai multe mii sau milioane de ani și-apoi tot conferențiarul zice, că opera acelu autor este o doctrină de economie politică. Or, noțiunea de doctrină științifică exclude paternitatea poporului ca autor al ei, deoarece nu se poate inchipui o doctrină fără sistem și nu poate exista nici un fel de sistem, fără o *unitate de concepție*.

Intr'adevăr conferențiarul nu poate susține că milioanele de fii anonimi ai popoarelor, cari au dat naștere sentințelor economice, ar fi putut avea vre-odată conștiința unei concepții unitare de sistem sau de doctrină.

Dar, în locul unității de concepție ni se oferă din partea poporului ceva cu mult mai prețios, ni se dă o dovadă cu mult mai puternică despre existența doctrinei populare și anume: este unanimitatea părerilor asupra unei chestiuni, este unitatea intereselor economice, ridicată tocmai prin mulțimea milioaneilor de capete din toate timpurile și țările, mai presus de orice discuție, la rangul de sistem, de doctrină, de școală economică.

Doctrina populară în știința economiei politice fiind constatată și recunoscută prin colecția cât mai complectă a sentințelor populare, nu mai rămâne decât, ca acestea să fie analizate și sintetizate într'un sistem potrivit, să fie pus, dacă nu chiar în fruntea, dar poate că cel puțin alătura de ori-care dintre doctrinele economice.

Cercetările continuate în această direcție s'ar putea grupa după trei feluri de preocupățiuni și anume:

a) Comparația sistemului doctrinar de știință economică creat de diferitele popoare;

b) Examinarea tuturor legilor științifice economice preconizate de diversele școli sau doctrine consacrate de știință și luminate din punctul de vedere al școlii sau doctrinei populare și;

c) Contemplarea construcției științifice în sine, așa cum este creată de sistemul școlii populare în economie.

Ar fi destul de interesant să ne ocupăm de toate chestiunile deschise prin aceste trei porțițe. Ar fi de dorit să vedem punctele de asemănare, cele de deosebire și mai ales conglăsuirea unanimă a părerilor date de înțelepciunea unor popoare față de altele și să constatăm, cu oarecare satisfacție, cum adevărul, care este adevărat peste țări și peste mări și oceane, este tot atât de adevărat și pe la noi, în anumite chestiuni economice.

De asemenea n'ar fi tocmai lipsită de interes nici o balanțare sau o cântărire a greutateii legilor științifice economice preconizate de către doctrinele consacrate de știință sub numele marilor economiști, pentru-ca, punându-le alătura de pondurile părerilor exprimate prin doctrina, ce ne-am permis astăzi a o numi doctrină populară, să vedem, dacă ici-colo nu se arată cumva vre-o lipsă la cântar?

Aceste preocupățiuni ar putea umplea însă volume întregi și dacă împrejurări diverse nu ne-ar împedeca unele intențiuni în direcția aceasta, fiecare dintre noi ar putea aduce o contribuție destul de prețioasă culturai naționale.

Dar astăzi, în cadrul pușinelor momente ale acestei conferințe poate că ar fi mai de folos să ne mărginim la expunerea și la contemplarea în sine a sistemului poporal de economie, atât în general, cât și în unele amănunte mai interesante.

Există o economie particulară și mai este și o altă economie, generalizată sub diferite numiri ca: economie politică, economie națională, economie socială, în sfârșit o economie universală, care cuprinde economiile particulare ale claselor, ale masselor, ale popoarelor sau, în sfârșit, ale omenirii întregi.

Fundamentul tuturor este de sigur economia particulară condusă, purtată și susținută de indivizi în calitatea lor de subiecte economice active. Apoi din milioanele sau miliardele de asemenea economii particulare, prin abstracțiune dela factorul subiectiv, prin omiterea persoanelor și personalităților, prin trecerea la impersonalitatea anonimă a fenomenelor în massă, ajungem treptat la economia politică, fie națională, fie internațională, sau universală.

Care este deci doctrina poporală a economiei, considerate în acest tablou de situație? Iată întrebarea, care ne preocupă astăzi.

Economia particulară, economia omului, după înțelepciunea poporului, este cam așa ceva, care se poate asemăna cu o căruță, care are patru roate și care poate fi goală sau încărcată, poate sta pe loc, poate da înainte sau înapoi, ba se poate și răsturna și care peste tot poate fi bine făcută, adecă potrivită în toate părțile, cu două roate înaintașe, alte două înapoi și în sfârșit cu toate părțile de trebuință. Simbolul unei bune economii în funcțiune este o căruță bine condusă și care dă tot înainte, dar care nu trebuie să fie goală. Pentru rest, este destul de rău de omul, căruia i s'a stricat căruța, sau i s'a răsturnat, cauze din cari este nevoit să meargă pe jos până atunci, până când își va repara-o sau își va pune-o în rânduială. Un lucru este fără îndoială, anume că tot omul își are căruța sau tot omul își are economia sa particulară.

Dintre toate părțile de căpetenie ale economiei, simbolizată prin căruța economică a omului, mai multă atențiune merită roatele și anume: cele două roate dinainte sunt: una a veniturilor și cealaltă a cheltuielilor, iar cele două dinapoi sunt: roata averilor și roata datoriiilor.

Nu este bună căruța, la care, fie că îi lipsește vre-o roată, fie că roatele-i sunt nepotrivite sau disproportionale, bunăoară, dacă una dintre roatele dinainte este mai mare decât cealaltă, sau dacă se întâmplă, ca roatele dinainte să fie mai mari decât cele dinapoi. Tot atât de rău merge căruța economiei, dacă una dintre roatele codășe este mai mare decât cealaltă sau dacă roatele dinapoi sunt mai mici decât cele dinainte.

Egalitatea, proporționalitatea și interdependența cheltuielilor veniturilor, a averilor și a datoriilor, acestea dau condițiile fundamentale ale unei bune economii, fără ca să ne putem permite a crede, că alte părți ale căruței economice ar fi de prisos sau că ar putea fi făcute numai așa, la întâmplare. În sfârșit toate cele trebuincioase omului, pentru-ca să-și poată face treaba bine cu căruța sa în senz propriu, sunt tot atât de necesare și în sens figurat, pentru bunul mers al unei bune economii.

În consecință sistemul economiei politice se aseamănă cu complexul tuturor activităților, cari sunt chemate să facă construcția, existența, siguranța și circulația căruțelor pe niște căi de comunicație, care chiar de n'ar fi șosele și poduri, să fie cel puțin cu gropi și cu șanțuri cât mai puține, cât mai mici și cât mai puțin timp în ființă și cu un oarecare regulament de circulațiune.

Aceasta este doctrina, acesta este sistemul, care rezultă din analiza și sinteza sentințelor economice ale poporului.

În acest cadru sistematic se plasează toate cuvintele cu înțeles, cu rost sau cum se mai zice cuvintele cu tâlc ale poporului nostru, întocmai așa, ca și ale altor popoare.

Să luăm de exemplu câte-va cuvinte din fiecare grupare a legilor științei populare economice, cuvinte ce formează numai spițele roatelor. Și mai întâi să ne ocupăm puțin de roata cea mai importantă a căruței economice, care ne înfățișează învățămintele despre avere, sau despre averi.

Am zis, că averile se găsesc alătura de roata datoriilor și că ambele trebuiesc să fie egale întreolaltă, dar să fie și bine proporționate față de roatele veniturilor și ale cheltuielilor.

Vom auzi câteva vorbe, de cari ne va părea bine, că le-am mai auzit vreodată și altele, despre cari poate ne va părea rău, că le-am uitat de mult, sau nu le-am dat nici o atenție.

Căci, ce se zice despre averea sau despre averile omului?

Se zice, că *dacă ai turme de oi, ai și turme de nevoi, pentru-că corabia mare și valuri mari o bat. Și, cap să fie, că belele curg gărlă, adevă se plânge și cine are, se plânge și cine n'are, că bogatul mai tare se plânge decât săracul, pentru-că unde e marfă trebuie să fie și pagubă. Doar la copacul fără poame nimeni n'aruncă cu petrii, ori, când ai bani, ai și dușmani, fiindcă unde-s turme de miei blânzi, sunt destui și lupi flămanzi. Și totuși e mai bine să fii stăpân mic decât slugă mare, precum adevărat este, că decât bogat și bolnav, mai bine sărac și sănătos.*

VASILE VLAICU.

(Va urma).

Pagini din decursul războiului.

Acum, că se implinesc 10 ani de când biata omenire a scăpat de coșmarul grozav al războiului, ce bine ar fi să se mai recapituleze, din când în când, conștiinței omenеști durerile trecute. Sau vrem să dansăm — desfrănat — pe morminte, cum constată Tagore ?

Desprind din notițele de pe vremea războiului rândurile, cari urmează. Sunt scrise printre picături, cu picături de *sânge*. Nu puteam scrie *atunci întru toate* după cum îmi dicta inima, fiindcă era primejdia ca în fiecare moment manuscrisele „Valahului”, „politisch verdächtig” — ca orice intelectual român — să fie scotocite și cetite de censorul vigilant, K. U. K.

De aceea va trebui să se priceapă binevoitorul lector să citească și printre șire. H. P.-P.

Sărbătorirea căderii Ivangorodului.

(Viena 1915.)

În vara anului 1915, călătoream în Austria, să-mi caut de sănătate. În drum m'am oprit în Viena. În orașul acesta am fost de nenumărate ori — doi ani de zile am studiat chiar la universitatea de aici — cunoșteam deci prea bine frumusețile orașului și recapitulam acum, plimbându-mă pe „Ring”-ul plin de verdeață, viața deatunci. Am apucat-o dela biserica Votivă, de lângă cafeneaua „Arkaden”, culcușul românilor vienezi pe vremea mea — azi locul de întâlnire al refugiaților evrei din Bucovina — am trecut pe lângă universitate, „Burgtheater”, primărie, parlament, statuia lui Schiller, Goethe, academia artelor frumoase. Zeci și zeci de reminiscențe mă năpădeau. De câte ori am mai văzut palatele și monumentele acestea ! De câte ori am urcat treptele universității, să-mi ascult profesorii iubiți, de câte ori am alergat la reprezentațiile teatrului imperial ! Din primărie mă salutau relicviile lui Beethoven, Mozart, Grillparzer, Anzengruber. În fața parlamentului mut sta aceeaș Pallas Athenae

implătoșată și incoifată, cu împlânzitorii de cai pe de lături. În fața statuiei lui Schiller mi-am reamintit scena când — cu ocazia centenarului lui Schiller — am văzut defilând pe dinaintea ochilor, acolo, vreo 30.000 de fetițe și băiețași, în haine de sărbătoare, aducând prinosul inimelor lor curate bardului. Goethe, cu păru-i alb colilie, cu fața-i, care trada atâta liniște olimpică, sta în scaunu-i de patriarh, răzimându-și brațele încă vânjoase de marginele scaunului. Părea că zice: am văzut atâtea, încât cunosc lumea până în măruntaie!

Și, totuș, n'avea dreptate. De astă dată n'avea dreptate! Dacă s'ar fi putut, l-aș fi pofțit să se ridice din scaunul cu spetezele înalte și să întrepindă o mică plimbare mai departe, pe „Ring”. Se însera, dar era o seară luminoasă de vară, încât puteai să lămurești lucrurile, casele și oamenii. Am fi trecut pe dinaintea Operei imperiale, unde se începuse tocmai reprezentația și vânzătorii de afișe își numărau gologanii, socotindu-și câștigul slab. Până să ajungem la Operă am fi cetit inscripția „Iustitia est regnorum fundamentum” de pe poarta triumfală a „Burg”-ului și am fi aruncat ochii spre minunatele muzee imperiale, la mijloc cu statuia Mariei Terezia. Dar am fi mers mai departe și am fi ajuns la locul unde mai nainte era așezată statuia mareșalului Schwarzenberg — mutată acum în fața ministerului de războiu — și în fața unui tun ne-am fi încetinit pașii. I l-aș fi arătat. Am fi văzut pe vienezi cum se aproprie de tunul mare, primitiv, cu construcția mecanică antidiluviană, cum îi pipăie grosimea, cum îi citesc literile întortochiate și — cum se bucură: e *al nostru* acum! Vienezii știau de ce se bucură: era doar o trofee a Austro-Ungariei, fusese luat cu asalt, după lupte crâncene, pe Lovcen sau pe altă coamă de deal montenegrean. Câte vieți de om va fi costat, ca să poată ajunge tunul pe „Ring”-ul vienez, în văzul publicului curios! Lângă tunul montenegrean două tunuri de construcție nouă, modernă, cu pereți panțerați, de apărare, cu țevile ridicate, mirate, par'că ar zice: de ce ne-ați turnat, dacă ne-ați silit să nu mai răspândim moarte de om?!

Gurile astea flămânde după carne de om i le-aș fi arătat Olimpicului Goethe și l-aș fi întrebat cu smerenie, dar, totuș, cu o mică doză de satisfacție mefistofelică: Olimpicule! privirea Ta imi spunea adineaori, că tot ce e pe lume ai avut putința să cunoști până n măruntaie. Ei, iacă! Ce-ți povestesc tunurile astea? Ai mai auzit, ai mai văzut încăierări de oameni atât de crâncene ca cele din ziua de astăzi? Ce mi ți-e „campania” Ta în Franța, cu războaiele mirmidone napoleoneane?! Ce vrea să zică trecerea Berezinei, ce războiul pentru frumoasa Elenă, ce lupta dela Waterloo?! Nimic nou sub soare? Ben Achiba n'are dreptate! Noi, noi ținem *recordul* noutății! Ară-

tă-mi lupte atât de gigantice ca ale noastre! Arată-mi râuri de sânge mai late, munți de oase omenești, munți de scăfârlii de ale ostașilor morți pe câmpurile de luptă, mai înalți, arată-mi valuri mai infricoșate de suspine, de ale mamelor, taților, fraților, surorilor, nevestelor, copiilor, după cei duși, după cei ce n'au să se mai întoarcă! *Noi* ținem recordul! Cum! Zicea privirea Ta: *et alios vidi ventos!* O. n'ai văzut ca pe ale noastre: noi, noi, noi ținem recordul!

Ai descris Tu fuga Dorotheei și a lui Hermann, dar ce este fuga dela căminul lor față de goana nebună, în care au fost și sunt învălmășite milioane de ființe omenești în zilele noastre?! Ai descris sbuciumul sufletesc al lui Egmond, dar ce este revolta sa, protestarea sa împotriva drepturilor călcate în picioare, față de revolta neamurilor din zilele noastre?!

Ați fost pigmei, mă înțelegeți, maiestre, pigmei, — mai mult, — pigmeii pigmeilor! Să nu vă mai bateți în piept cu faptele voastre! Să nu mai priviți suveran, de-a călare, peste umăr, la viitorimea care suntem noi! Noi ținem *recordul!* Lavina vine, crește — la început va fi fost cât un bob de mazăre — bobul de mazăre ați fost voi, voi, înaintașii noștri, increzuți în cercurile voastre strânte — noi, noi avem lavina grandioasă, care duce toate cu sine, care sguduie pământul din temelii!

Dar *cui* vorbeam cu atâta elocvență satanică? Umbra Olympicului se profila respicat în seara caldă și luminoasă. Vedeam că Olympicul zimbește malițios. Asta m'a scos din sărite.

Cum? Nu suntem în ochii Olympicului marii protagoniști ai ideilor „avansate”? Nu am dreptate cu ditirambii mei?

— „Să am iertare“, zisei Olympicului. „Să am iertare, dar dacă nu mă înșeală privirea, par'că văd o umbră de dispreț în căutătura aruncată spre noi. Par'că ai fi, ca celălalt mare antecesor al dtale, ca Lionardo, pe o costișe de deal, departe de Florența și ai privi din mijlocul naturii, dând de mâncare porumbilor, la sbuciumul compatrioților tăi, cari se luptă, pe vieață pe moarte! Par'că ai ajunge cu fruntea norii și ai arunca câte o privire de grație spre noi, biete efemeride, cari ne sbuciumăm ca într'un furnicar. Luptele noastre le privești cu ochii unui sociolog rece, condus numai de pasiunea cercetărilor sale științifice!“

— „Ai dreptate!“, par'că-mi spunea Olympicul. „Ai dreptate! Așa privesc la voi — ca prietinel meu în genialitate Lionardo!“

— „Dar, să am iertare, nu ești patriot atunci!“

— „Patriot? Cu cuvintele astea au căutat să-mi scoată ochii și compatrioții mei, cari nu mă aveau la stomah. N'am dat eu *probe*, probe reale de patriotism? Cu scrierile mele, cu lupta mea

sufletească, de care cred că se va vorbi câtă vreme se va aminti de literatură. Asta nu mă poate atinge! Sau ești poate un gazetar-revolver, care vrei să-mi smulgi un interview?"

— „Nu, dar aş vrea să-ți cetesc în suflet mai adânc”.

— „Mai adânc? Citește convorbirile mele cu Eckermann, secretarul meu. Acolo vei găsi comentarul, pe care-l fac naționalismului rău înțeles. Citește! Dar să nu îndrăznești să reproduci acum cuvintele mele — căci ai ajunge în lista proscrisilor: censorul, în cazul cel mai bun, nu ți-ar da voie să reproduci rândurile mele . . .”

Și am pornit-o pe „Ring” mai departe. În fața ministerului de războiu lumea adunată. Mii de oameni. Ferestrele iluminate toate. Automobile în fața porților principale. Erau curierii, cari duceau și aduceau poruncile. Aici, în clădirea aceasta gigantică, se scriau documentele, cari aveau să decidă mai apoi asupra *milioane* de vieți omenești. O singură trăsătură de condei de a cutărui ministru — și s'a hotărât soarta unui ținut întreg . . .

În timp ce lumea sta și aștepta ceva în fața ministerului de războiu — mureau mii, zeci de mii, pe apă, pe uscat și în aier. Tunurile bubuia și slobozeau din mii de guri ghiulelelele ducătoare de pierzanie, puștile răpăiau, mașinele de pușcat țacăneau și, ca sub coasa cosașului, cădeau trupurile omenești, prefăcându-se în snopi de-ai morții! *Era sărbătoarea căderii Ivangorodului.*

Mai târziu am aflat că tunurile de pe „Schwarzenberg-platz” au fost luate de soldați români ai armatei austro-ungare — și că la Ivangorod, a cărui capitulare o sărbătorea Viena în seara aceea, a curs sânge românesc din greu . . .

H. PETRA-PETRESCU.

Mișcarea culturală.

Conferențe pentru intelectuali.

În Regatul vechiu conferențele publice pentru intelectuali sunt de mult introduse, și departe de a se fi ajuns la un punct de saturație, ele sporesc din an în an, și după războiu. Conferențiarilor sporesc, asistența sporește, dovadă e fermentul viu intelectual care stăpânește în cercuri destul de largi: „Universitatea liberă”, „Institutul social român”, „Ateneul” și o mulțime de cercuri culturale, literare, sociale și științifice, cât ce începe toamna, pornesc ciclul lor de conferențe. Unele lucrează și în timpul verii, în diferite stațiuni balneare.

Tradiția e veche, ni-se pare dincolo de înființarea „Junimei” din Iași și a „Convorbirilor literare”. Nu ni-se pare verosimilă explicarea ce am auzit odată că am datora spiritului francez sau franțuzit această predilecție a intelectualului român pentru conferențele publice. Nouă ne-ar plăcea, adică, să ne câștigăm o seamă de cunoștințe în modul cel mai ușor posibil: să ascultăm o conferență în loc să citim o carte, cum face germanul, bună-oară.

Din păcate, sau din fericire, publicul intelectual care asistă la conferențe e, de cele mai multe ori, acelaș care citește și cărțile. Iar, de obicei, intelectualul care nu cetește decât ziare, nu se ostenește nici pentru a asculta o conferență.

Așa că „predilecția” pentru conferențe n'o putem explica decât prin faptul că în Regatul-vechiu am avut mereu un public destul de numeros, care a dorit să-și înavuțească mereu cunoștințele pe orice cale; că a fost un interes mereu tinăr pentru problemele ce se pun, cu vremile, gândirii și simțirii omenești, cu un cuvânt că am avut și avem *intelectuali de elită*.

La noi multă vreme n'am avut conferințe decât de ordin politic, și acele științifice sau teologice pe cari rânduri de profesori le-am ținut unui auditor restrâns: elevilor din Seminariile teologice sau școlile normale.

„Asociațiunea” e cea dintâi care a introdus și în Ardeal conferințele pentru intelectuali, după cum tot ea a introdus și a dat un frumos avânt celor pentru popor, ținute la sate, în cadrele despărțămintelor.

Înainte de unire conferințarii „Astrei”, cari erau dintre intelectuali noștri de toate categoriile, au ținut în orașele Ardealului și Bănatului serii întregi de conferințe.

Nu era desigur, o imitare a vechiului Regat, nici o pornire de „franțuzism”, ci un fenomen firesc: s'a sporit și la noi numărul intelectualilor, am avut și noi exemplarele noastre „de elită”, din care s'au recrutat, tot mai cu dragă inimă și vorbitorii și auditorul. La noi, în plus, — mai era și o manifestare a unui sănătos instinct național, o completare a altor elemente în lupta pentru afirmarea națională.

După unire conferințele pentru intelectuali au sporit și în Ardeal. Pe lângă „Astra” au pornit și alte societăți culturale să-și trimită conferințarii săi în Ardeal. Pe de altă parte s'au înființat aici la noi, asociații culturale și de propagandă nouă, cari au pornit pe același drum.

Între ele, desigur, primul loc îl ocupă „*Extensiunea universitară*” din Cluj, apoi diferitele societăți feminine. Extensiunea universitară ține, prin membrii ei, toți profesorii universitari la Cluj, cu deosebire dela facultatea de litere și științe, serii de conferințe la Cluj și în principalele orașe din Ardeal și Banat. Ele sunt bine organizate, anunțate din vreme, și ținute aproape pretutindenea, cu concursul despărțămintelor „Astrei” din orașul respectiv. Foarte mulți dintre conferințarii „Extensiunii” sunt și membri distinși ai secțiunilor științifice literare ale „Astrei”. Așa că am putea fixa aici, că „Astra” contribuie moralmente și intelectual într'o mare măsură la ținerea acestor conferințe și la reușita lor.

Cum însă cheltuelile de deplasare ale conferințarilor sunt susținute în bună parte de „Extensiune”, desigur că principalul merit ei îi revine.

Cum suntem la începutul deschiderii de noi cicluri de conferințe, — sezonul lor la noi e toamna și cele dintâi patru luni ale anului, — credem potrivit să facem aici câteva considerații de ordin general.

Din capul locului ne desolidarizăm de aceia, cari depreciază importanța propagandei culturale făcută prin conferințele pentru intelectuali. Nici nu suntem de părerea că ele sunt prea multe. Dar ni-se pare că toate societățile culturale, cari lucrează și prin

conferințe, pentru mai buna lor organizare și pentru o mai bogată recoltă în urma muncii, ar fi bine să cadă de acord asupra următoarelor principii :

1. Încă în luna Maiu, a fiecărui an, toate societățile culturale cari sunt în Ardeal, precum și acele cari vor să lucreze prin conferințe și în Ardeal și în Banat, să statornicească prin delegatul lor, într'o consfătuire ce s'ar ținea la Cluj, *programul de toamna și primăvara viitoare a conferențelor* ;

2. Să se ia ca pildă *Institutul Social Român*, și toate conferințele de peste an, sau dintr'o jumătate de an, să *trateze o singură problemă, cu diferitele ei înfățișări*, și pe cât se poate probleme cari interesează *actualitatea*. Singuraticile conferințe ale diferitelor societăți s'ar stabili, după acest principiu, în întrunirea delegaților din luna Maiu. Tot atunci s'ar fixa *data și locul* singuraticelor conferințe. ;

3. Conferințele să fie scrise, indiferent dacă se citesc sau se rostesc. Formând toate un ciclu, epuizând o problemă, ele vor trebui tipărite în volum, așa cum se procedează la Institutul Social Român.

Conferințele organizate în chipul acesta, pentru Ardeal și Banat, ar aduce următoarele îmbunătățiri față de situația de azi :

a) Între societățile culturale n'ar rămânea decât spiritul de emulație cel just și folositor : care să contribuie cu mai multe fonduri și mai mulți conferințari. *Ar fi asigurată armonia*, absolut necesară, în propaganda culturală la noi ;

b) Nu s'ar mai întâmpla ce se întâmplă acum, *să se nime-rească uneori doi conferințari în aceeaș zi într'un oraș*, sau trei-patru într'o săptămână, iar în altele cinci, nici unul. Nici nu ar mai surveni cazul ca doi conferințari din aceeaș toamnă sau primăvară să vorbească într'un oraș *despre acelaș subiect* ;

c) Auditorul, ascultând succesiv un ciclu de conferințe asupra aceleiaș probleme, va rămânea cu neasemănat mai mult folos decât după cele cu subiecte cari nu au nici o legătură ;

d) Tipărindu-se ciclul de conferințe, pe cheltuiala tuturor societăților culturale, cari au contribuit la ținerea lor, — am putea pune în mâna publicului lucrări de mare valoare pentru cunoașterea unei probleme, și efectul conferințelor nu s'ar mărgini numai la ceace se poate prinde din auz.

Ni-se pare că procedând așa am îmbunătăți mult rezultatele propagandei culturale prin conferințele destinate publicului intelectual din Ardeal și Banat. S'ar putea contribui an de an, la cunoașterea reală și fundamentală a atâtor probleme în cari mulți nu sunt acasă dintre intelectualii noștri.

I. T.

Cu prilejul centenarului nașterii lui Dr. Ion Rațiu —

Dintre muritori puțini au parte de pomenirea veacurilor. Ca o părere rămâne vieața lor îndată ce s'a aruncat peste mormânt cea din urmă mână de pământ. Numai în simțirea celor mai apropiați mai rămâne să trăiască zile, luni sau ani, — omul peste care a căzut întunerecul vecinic nepătruns, când el, în vieața pământească, nu s'a legat, în înfăptuirile sale, decât de cercul restrâns al familiei.

Numai aceia cari și-au împletit scurta trecere de-aici cu aspirațiile, cu simțirea, cu realizările, cu suferințele și bucuriile familiei celei mari, a neamului lui care face parte sau a omenirii întregi, — pot aștepta să nu le fie uitat numele.

De așteptat ei nu așteaptă nimic, cât privește pomenirea lor. Nu din așteptarea acestui neputincios și zadarnic omagiu adus memoriei lor izvoarește, în vieață fiind, activitatea, creația lor socială, națională, culturală, artistică, folositoare familiei celei mari a neamului. Cei cari s'au împărțit în fărâme și s'au dăruit poporului, Țării lor, n'am fost nici odată împinși de goala vanitate a slăvirii de după moarte. Ca și Eminescu, toți marii înfăptuitori, sunt prea convinși că amintirea lor va fi făcută la fel :

... „*Va vorbi un mititel, University Library Cluj*
„Nu slăvindu-te pe tine, lăudându-se pe el“.

Duhul care-i agită, care-i mână fiind în vieață, pornește din adâncuri cu mult mai mari, din mistica legătură pe care o simt cu neamul întreg, cu omenirea întregă, din dragostea pentru acea colectivitate pe care o vreau mai plină de nobleță, mai bună, mai fericită, și față de care se simt îndatorați cu forțele lor cele mai bune, cu întreaga lor putere de creație.

Sunt oameni cari par „ceva mare“ câtă vreme trăesc și se agită în mijlocul nostru, când au murit pomenirea lor piere cu sunet. Aceștia sunt, fără escepție, bărbații ce știu „juca“ pe omul mare, cari pândesc momentele pentru a se evidenția pe lângă cea mai mică jertfă posibilă din partea lor, ba adeseori rămânând ei în câștig, atunci când mulțimea crede că lucrează pentru ea.

Nu există pomenire recunoscătoare pentru cei ce n'au sângerat real pentru binele colectivității, deși în vieață adeseori aceștia sunt socotiți de binefăcători, când nu sunt decât niște iscușiți șarlatani. Și e firesc că încetând vraja în care au știut să se învalue, — din ei nu mai rămâne nimic.

Nu pomenirea numelui acestor impostori deșteaptă vieața unei întregi epoci, ci a celor ce au muncit și au realizat pentru societate cu sinceritate, cu bucuria dragostei ce se împărtășește,

fără gând de profit sau de slavă pentru ei. Ei fac binele, aduc jertfa pentru alții în chip firesc, cum în mod firesc pomul sănătos ne dă roadele sale.

Iar amintirea acestora spunem, din obișnuință, că reinvie, că se prăznuiește, la anumite date din calendar, prin cecece am realizat pentru noi, nu au murit însă nici odată, nici nu au fost uitați în adâncurile care ne călăuzesc vieța. Li pomenim rar, se poate, dar trăim zilnic din gândul, din simțirea, din realizările lor, cari s'au coborât în patrimoniul simțirii colective, naționale, imbogățind rezervele noastre de optimism, de idealism, de nizuințe către desăvârșirea vieții.

Pomenirea lui *Dr. Ion Rațiu* deșteaptă o epocă întreagă din zbuciumata vieță a Românilor de pe versanta apuseană a Carpaților. Felul cum a fost legată vieța lui de aici de aceea a nației sale, nici nu e nevoie pentru mulți să fie căutat în cărțile de istorie: unii ni-l amintim, alții au lucrat împreună cu el, sub conducerea lui, deși s'au numărat, la 19 August, o sută de ani dela moartea lui. Pioase omagii i s'au adus amintirii lui, cu acest prilej, la Turda, unde s'a născut, la Sibiiu, de unde a condus lupta românească, și în alte centre ardelenesti, rămând ca la toamnă, când i se va desvâli statuia la Turda, orașul în care casa lui a fost lapidată, să i se facă o prăznuire vrednică de vieța lui de muncă și de jertfă întru creșterea puterii românești de pe aceste plaiuri.

A înșira datele principale din biografia lui Ion Rațiu, însemnează a trece în revistă aproape toate fazele mai importante ale luptei naționale din Ardeal și Banat în ultima jumătate de veac.

Născut în Turda la 1828, August 19, termină liceul la Blaj într'o epocă de mari frământări naționale care vesteau zorile apropiate ale sfărării lanțurilor iobăgiei, și a trecerii ideii naționale din sentiment și conștiință, în stadiul acțiunii, a înfăptuirilor.

Intră în seminarul teologic pentru puțină vreme, în Blaj, apoi în Budapesta, unde îl trimite în 1847, episcopul Leményi. Izbucnirea revoluției nu-l putea ținea departe de pământul românesc, de nația sa. În 1848, — după notițele biografice ale fostului președinte al Asociațiunii, *Iosif Șterca Șuluțiu*, I. Rațiu, dimpreună cu V. Mureșanu și A. Arpady, întemeiază o legiune românească, comandată de căpitanul Gratze, care luptă la înfrângerea în Munții Apuseni, a armatei lui Kemény Farkas.

După revoluție dela 1850—1854, studiază drepturile la Viena, face practică advocațională la Budapesta și Cluj, iar la 1868 își ia cenzura de avocat la Sibiiu.

Erau acum anii în cari, prin absolutismul austriac, îndreptat în primul rând împotriva unguirilor, se părea că o rază de lumină,

de libertate răsare și pentru neamul românesc din Ardeal. Sunt anii înfăptuirilor românești pe terenul cultural și social-economic, anii, în cari am avut prefecti și subprefecți români în câteva județe. Ioan Rațiu e între cei cari luptă și ajută la înființarea „Asociațiunii”, a instituțiilor social-economice, și intră ca subprefect în administrație, apoi ca deputat în parlament, — la 1863.

Însă raza de nădejde pentru viața românească a licărit puțin: ungurii pregăteau dualismul monarhiei, Viena se apropia cu pași repezi de capitulare în fața pretențiilor ungurești. Prin noua formă de stat unirea definitivă a Ardealului cu Țara ungurească amenința fără putința de a mai putea fi oprită.

Dr. Ioan Rațiu, desiluzionat de Viena, ca toată lumea românească de atunci, se pune în fruntea mișcării naționale românești, și face cele mai mari eforturi pentru a împiedeca actul unirii Ardealului cu Ungaria, — act în care, cu drept cuvânt, vedea cea mai gravă primejdie a neamului românesc din aceste părți. Se pune la cale „pronunciamentul” dela Blaj din 1867, împotriva unirii. El duce la Viena protestul iscălit de 1900 români împotriva aceleiaș uniri. Contra unirii vorbește în fața comisarului regal Péchy, trimis în Ardeal să cunoască starea de spirit a Românilor față de aceiaș unire silnică.

Cele două capitale ale imperiului care-și iscăleau atunci senzația de moarte apropiată, au trecut, ca de obicei, peste toate protestele Românilor, au legiferat dualismul și unirea Ardealului, și au pornit, fiecare cu metodele sale, la lupta de desnaționalizare a popoarelor imperiului.

Dr. I. Rațiu a simțit necesitatea imperioasă a organizării națiunii române pentru *lupta de rezistență națională*. Vremea creațiilor, a înfăptuirilor românești, atât de scurtă, trecuse aproape; tot ce-am avut în Ardeal înainte de unire, ca înfăptuiri pe terenul social-economic sau cultural, datează din adierea acelei scurte raze de soare, care a fost libertatea relativă din vremea absolutizmului. De-atunci ținta principală, văzută de instinctul național, a fost să nu ne lăsăm înghițiți, să nu pierdem și puținul ce am putut înfăptui.

Lupta aceasta de rezistență națională, în domeniul politic, începe cu conferința națională dela Miercurea din 1869, între inițiatorii căreia e și Ioan Rațiu. Conferința națională dela Alba-Iulia din 1873 e prezidată de dr. I. Rațiu. Programul politic stabilit în cele două conferințe avea ca punct de plecare, și ca centru, „autonomia” Transilvaniei, — fiindcă nu-i mai puteau spune pe față: independența ei de Ungaria.

La 1880, în Turda, dimpreună cu Gh. Pop de Băsești, Gh. Barițiu și P. Cosma, Dr. I. Rațiu, elaborează principiile fundamentale ale organismului politic militant al Românilor ardeleni: partidul național român, al cărui prim-președinte a fost.

De-aici încolo el e îndrumătorul și conducătorul luptei naționale. El prezidează conferințele dela 1884 și 1892. Din cea din urmă el pleacă, în fruntea delegației alese, cu memorandumul la Viena.

La înapoiere patrioții ungurii din Turda, fanatizați de-o presă arhișovinistă, îi bombardează casa cu pietri, și fruntașul național se mută la Sibiiu. Dar la 25 Iulie 1894 e arestat de jandarmi. dus la Seghedin pentru un an și trei luni de temniță... Dar pentru ce am mai continua? Sunt amintiri proaspete. Și, în curând o biografie a Drului I. Rațiu, scrisă de dl prof. I. Georgescu, pentru biblioteca „Astrei”, va desfășura în amănunte și pentru generația mai tină, bogata viață și marea jertfă a românului care s'a făcut vrednic de pomenirea noastră.

*
*
*

Ceeace voiam să accentuăm cu acest prilej este că în realizarea unirii celei mari dela 1918, a avut o parte însemnată lupta pe care românii ardeleni au dus-o, dela 1848 mai ales, împotriva unirii *Transilvaniei cu Țara ungurească*. Odată se va scrie, desigur, istoricul cu fazele mai importante ale acestei lupte. Adevărul e că din ea a răsărit în bună parte conștiința veșnic trează că românii ardeleni nu au trăit în „Țara ungurească”, ori cât și-au luat silința guvernele ungurești să ne convingă că „respirăm aer unguresc și mâncăm pâine ungurească”.

Unirea Ardealului cu Țara ungurească a rămas pentru conștiința românească de-aici mereu un act ilegal, samavolnic, făcut împotriva voinții noastre. Vorbim bine înțeles de conștiința românilor trecuți prin școli. Masele mari, poporul, a vorbit totdeauna de țara ungurească și a știut-o, ca pe-o țară străină.

Dar dacă la 48 și la 68 intelectualii ardeleni ar fi renunțat la independența și mai pe urmă la autonomia Ardealului e ușor de înțeles ce ravagii ar fi adus această renunțare în mentalitatea generațiilor viitoare.

O renunțare, o împăcare cu teza maghiară în această chestiune, ar fi imputinat în mod simțitor rezistența națională în păturile culte, orășenești. Dovada o avem în efectele unor renunțări parțiale de ordin mai puțin însemnat din domeniul vieții naționale. După fiecare renunțare sau chiar numai compromis, primejdia maghiarizării a crescut. (Să ne gândim numai la progresele desnaționalizării în viața socială și culturală. În câte familii românești dela periferii nu se mai vorbea românește din motivul (!) că limba străină era mai cultă, mai potrivită pentru conversația distinsă din societate!)

Dacă cei bătrâni s'ar fi împăcat cu gândul că trăim în Țara ungurească și ar fi ingenunchiat în fața destinului, consecințele ar fi fost dezastruoase.

Dar instinctul național sănătos, și aceia dintre intelectuali prin cari grația acest instinct, au făcut ca, neabdicând la ideea de independență sau autonomie, să se organizeze lupta de rezistență națională. Siliți să respectăm actul săvârșit fără voia noastră, dela începutul dualismului noi am trăit și ne-am comportat ca și când am trăi în afară de granițele ungurești. Și aceasta a fost în mare parte mântuirea noastră.

Unirea dela 1918 a fost ajutată în mare parte de lupta de peste o jumătate de veac împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria, luptă care în deceniile ultime nu mai era un protest pe față, dar era o organizare și o viață ca și când am fi trăit mereu în afară de granițele Ungariei.

Această stare de spirit a pregătit sufletele pentru unirea cea adevărată.

Și principalul merit al lui Dr. I. Rațiu a fost, că împreună cu alții a simțit dela început primejdia de moarte a dualismului cu incorporarea definitivă a Ardealului la Ungaria și că a direcțivat impulsul instinctului de conservare națională spre singurul teren unde se mai putea lucra imediat: acela al rezistenței naționale, a unei puternice defensive românești.

Din această concepție a pornit întreaga sa activitate din anii maturității. De-aci s'a întezit mereu zdroaba lui de-a organiza pentru luptă forțele naționale, — doctrină politică pusă în practică până la izbucnirea războiului mondial. De-aici principiul pasivității față de parlamentul din Budapesta și, peste tot, față de întreaga viață publică și politică a Ungariei. Iar când s'a adoptat principiul activității, — sub năvala forțelor mai tinere, dar mai ales în dependență de mijloacele prin care ne puteam face cunoscuți, cu idealul nostru, peste granițe, — s'a urmărit același gând de a arăta că trăim mereu într'un fel de „ex-lex”.

Dacă azi se miră la noi o lume întreagă pentruce, în Ungaria fiind, ne preocupau așa de puțin luptele politice dintre partidele țării, evenimentele de Stat etc. — pe când azi fiecare român nu trăește dacă nu *vorbește* și politică, ar trebui să ne gândim că atunci nu *ne păsa*, nu ne simțeam interesați de ce se petrece în Ungaria. Cum ne interesăm acum de ceea ce este în România. Tradiția, educația și însuși idealul nostru nu ne lăsa să vedem atunci „patria” în Ungaria, cum o vedem azi în România. Această stare de spirit ca și aceea cari au alimentat-o, — și între cei dintâi Dr. I. Rațiu, — au pregătit în bună parte să fim aluat dospit când a bătut ceasul cel mare.

I. TURCU.

Un început la „Astra“. Problema desfacerii cărții literare științifice, de popularizare, a fost adeseori pusă și analizată în presa cotidiană, ca și în revistele noastre, în anii de după unire. S'a constatat de toată lumea că, excepție făcând cartea de școală, manualele didactice, de toate categoriile, celelalte tipărituri românești nu se mai pot desfaca în mod suficient numai prin librării.

Manualele de școală, începând dela cele pentru cursul primar și până la universitate, au un mare număr de cumpărători în fiecare an. Inmulțirea școlilor de toate categoriile, creșterea vertiginoasă a numărului elevilor, cu un cuvânt naționalizarea învățământului public și ridicarea lui la nivelul ce-i datoram, a creiat un contingent statornic de cumpărători pentru cartea de școală.

Nu e nevoie ca aceasta să se îmbie: în mod firesc, la fiecare început de an școlar, ea e căutată, și luna Septembrie librăriile noastre oferă cel mai bogat târg de pe întreg anul. Am putea spune că-i chiar o priveliște încântătoare să-i vezi pe elevii de toate clasele provăzându-se cu noul material didactic, — dacă prețul acestora nu ar fi așa de pipărat și dacă le-ar aduce, cu fiecare autor didactic, manualul limpede și ușor scris, un prieten al elevului pe care să-l îndrăgească în decursul anului.

Dar adevărul rămâne: cartea de școală, bună sau rea, prost sau mai binișor tipărită, trebuie cumpărată. *Ea se vinde* prin singură intermedierea librăriilor. Profitul autorilor, ca și al editorilor, peste cheltuelile de cost, e totdeauna asigurat.

Celelalte tipărituri românești nu se mai desfac în măsură suficientă numai prin vânzarea din librării.

Mișcarea culturală la un popor e dovedită însă, în primul rând, de numărul cetitorilor celorlalte publicații: reviste, cărți de literatură, de știință, cărți populare și de popularizare etc. Numărul în care se vând manualele de școală este o dovadă numai pentru *nizuința* spre cultură la un popor.

Preocupările de ordin cultural și științific au scăzut în mod simțitor, după războiu. Greutățile vieții materiale tot mai mari, noua așezare în bună parte, a claselor noastre sociale, împreună cu zbciumul zilnic de-a parveni ori de a se îmbogăți, preocuparea, peste normal, de chestiunile și luptele politice, — preocuparea datorită în primul rând aceleiași neașezări a claselor noastre sociale, duhul vremilor care mână întreaga generație tinăă aproape exclusiv în direcția educației fizice, împlinirea unui ideal care pentru mulți însemnează a lăsa în grija statului național de a citi *el* și cărțile cari apar, — atâția cetățeni dis-

penzându-se de-a mai citi vre'o carte românească, fiindcă... trăim acum în Țara noastră și nu mai e primejdie să ne pierdem limba ; lupta acerbă pentru existență între împrejurări economice nesigure, vecinic clătănitoare, și încă o mulțime de motive au contribuit la creierea atmosferei anticulturale de azi.

Intre astfel de împrejurări, cu mentalitatea și etica, cu idealul creat de ele, cartea care nu-i manual școlar nu se mai caută, nu se mai cere, chiar când arată o frumoasă execuție tehnică și îmbie un nume cunoscut. Ea nu se mai *îmbie spre* a fi citită, dacă nu i-o fi mers vestea că cuprinde ceva senzațional sau cu nuanțe de pornografie.

Și așa, de câțiva ani, se analizează mereu problema desfacerii cărții. Concluzia unanimă a discursurilor și a propunerilor în materie, e că azi cartea trebuie să *fie îmbiată* pentru a fi cumpărată. Pe lângă o reclamă publicistică isteată și intenzivă, e nevoie să-i duci omului cartea *acasă*. Acasă, adică să-i oferi prilejul de-a o avea la îndemână, să nu-l coste nici o sforțare pentru a o cumpăra, decât de a-și deschide punga.

Îndeosebi când e vorba de publicul cetitor din orașele mai mici și din satele noastre. În București și încă în patru-cinci orașe mari, un volum nou apărut ajunge la publicitate nu numai prin librăriile mai bine organizate, ci și prin numărul mai mic sau mai mare de cetitori, cari se găsesc mereu, și prin inseratele din ziarele de tiraj, cari tot aici au desfacerea cea mai mare.

Pentru intelectualii din orașele mai mici, fără librării, sau librării în cari nu afli niciodată ceace cauți ; pentru intelectualii dela sate, cari pot cumpăra, deobicei, și cărți numai din orașul din apropiere, unde merg mai des, s'a spus mereu, că trebuiesc căutate astfel de mijloace de desfacere a cărții, cari să li le pună la îndemână, fără nici o alegere pentru ei.

Tot așa și cu cărțile destinate maselor mari, țărănești și muncitorești.

Oficialitatea, ministerele, își au create biblioteci sătești la cari împart volumele nou apărute. Adeseori se tipăresc, din cărțile destinate poporului, numai atâtea exemplare câte biblioteci sunt. Dintr'o experiență destul de lungă am văzut și oficialitatea că zadarnic le-ar mai trimite și librăriilor, pentru că prin ele se desfac prea puține.

Desigur un mare interes cultural pretinde ca o bună scriere populară, sau de popularizare a științei să nu ajungă numai în cinci-șase mii de biblioteci populare, ci să se desfacă în zeci de mii de exemplare.

Tot asemenea și cele editate de diferitele societăți culturale.

Dacă ar exista un oficiu central de desfacere, îngrijit de stat, organizat după toate cerințele colportajului și verificat de slujbași

cinstiți și cu tragere de inimă, — poate am ajunge în curând să desfacem o bună scriere populară sau un calendar bun în zeci de mii de exemplare.

Dar cum nu-l avem până acum, societățile culturale au făcut și fac deosebite încercări, pentru desfacerea în masele mari, cel puțin a publicațiilor editate de ele. Așa a făcut și face încercări, de pildă Fundația Regele Mihai I., (fostă Fundația Principele Carol), care are închiriate chioșcurile de pe la gări, iar anul acesta a organizat, prin cercetași, într'o zi, o vânzare publică pe stradele și piețele Bucureștilor.

Frământată de aceleași probleme culturale, nu de azi, ci de decenii, „Astra” a ajuns și ea la convingerea că după războiul cartea editată de ea, — pentru intelectuali și pentru popor, — nu se mai poate desface în mod satisfăcător numai după metodele folosite în trecut. Având editată de ea cea mai mare și mai bine selecționată bibliotecă pentru popor, sporindu-se din an în an numărul din bibliotecile secțiunilor, dând revistei „*Transilvania*” menirea de-a ajunge revista culturală a Ardealului, — când toate cele susținute de particulari au sucombat, datorită vitregiei vremilor, — „Astra”, prin secțiile ei științifice, literare, și cu aprobarea comitetului central, a hotărât înființarea cu 1 Sept. la Cluj a unui „*Oficiu de desfacere*” a publicațiilor sale.

Va fi o încercare, un început modest, în care însă ne punem multe speranțe. În primul an îl vom restrânge la angajarea unei singure persoane, care să se dedice exclusiv acestei probleme. Anunțăm de pe acum pe cetitorii noștri și conducerea tuturor despărțămintelor, rugându-i să fie cu dragoste în ajutorul conducătorului acestui oficiu.

Tr.

Un eveniment artistic.

La sfârșitul stagiunii sale din primăvară, Opera Națională din București a reprezentat o lucrare originală românească: „*Năpasta*” de Dl. *Sabin Drăgoi*, profesor la Conservatorul din Timișoara. Premiera a fost o revelație: ne-am trezit de-odată, din bun senin, cu o operă românească, pe care mulți nu o puteam aștepta decât într'un viitor mai îndepărtat, opera fiind în creația muzicală, rezultatul final al sforțărilor, floarea cea mai aleasă, mai nobilă, mai greu de selecționat.

Public cunoscător în muzică și recenzenți de specialitate au fost unanimi în a aplauda din toată inima, declarându-ne că ne aflăm în fața unei adevărate opere românești, a unei creații artistice care poate fi pusă în rândul multor opere streine, intrate în patrimoniul artistic universal.

Toată lumea a rămas nemulțumită că o astfel de lucrare și-a avut premiera la sfârșit de stagiune. Puternica impresie ce a lăsat în auditor a născut dorința de-a o putea aprofunda la reprezentații succesive, iar în ceice n'au putut participa a deșteptat o curiozitate și un regret legitim.

Dar, înfârșit, „Năpasta” va fi reluată în noua stagiune, și publicul va fi satisfăcut, ca și, de altfel, orgoliul nostru național.

Opera tinărului compozitor Sabin Drăgoi e transpunerea în creație muzicală a puternicei drame a lui Caragiale : „Năpasta”. Recenzenții se întrec în laude: motivele cântului și ale muzicii naționale și-au aflat maestrul care a călit din ele muzica superioară artistică. Un tinăr necunoscut până la premieră, ajunge printr'o lovitură creatorul operei românești. Spunem necunoscut, pentru că puțini cunosc activitatea lui de colecționar al cântecului popular.

Reprezentarea „Năpastei” a fost socotită ca un eveniment artistic. În o mulțime de ziare și reviste streine, începând din Cehoslovacia până în țările din miază-noapte, „Năpasta” a fost apreciată ca o operă care va intra de-acum în repertoriul mondial. Noi, înregistrăm cu bucurie succesul dlui S. Drăgoi și așteptăm să o putem vedea și la opera națională din Cluj.

I.

Creațiunile de artă din capitală și Ardeal. Expoziția retrospectivă și Salonul Ateneului Român au pus în evidență comorile de mulți nebănuite ale pictorilor români, din trecut până în prezent. Publicul din capitală a putut astfel să aprecieze valoarea pictorilor noștri și să vadă gradația în dezvoltarea artei românești.

În legătură cu Salonul Ateneului s'a aranjat în anul acesta pentru prima dată și o expoziție independentă a sculptorilor români. Inovația aceasta a fost binevenită, fiindcă până acum sculptorii erau nevoiți să se asocieze cu câte un pictor și să-și expună lucrările prin colțurile sălilor pline de tablouri, cari prin culorile vii și desaturările mai impresionante atrăgeau toată atențiunea asupra lor și bucățile de marmoră sau ipsos rămăneau neobservate. Expoziția din primăvara acestui an, la care au participat 14 sculptori, a

dovedit, că și în arta aceasta suntem mai bine reprezentați decât se credea până acum, tocmai din cauză că sculptorii nu se puteau impune atențiunii publicului prin expozițiile combinate cu cele de tablouri.

Lipsa de organizare și de propagandă potrivită, care e un defect caracteristic al vieții noastre artistice, a făcut ca chiar și din publicul din capitală să ia cunoștință numai o parte de aceste foarte interesante expoziții. Multă lume, dintre cei cu dragoste și înțelegere pentru manifestările artistice, am aflat despre existența acestora, abia după ce s'au închis. Dacă o parte din publicul din capitală, printre care se numără, durere, aproape toți străinii aflați în trecere sau stabiliți aici, a putut să scape ocaziunea atât de rară de-a cunoaște creațiunile celor mai buni pictori și sculptori români, ce să zicem de persoanele din provincie, cari, venind

cu afaceri, de obicei neplăcute, la București, nici habar n'aveau că ar putea să-și desfete sufletul în contemplarea unor pânze frumoase sau a unor chipuri plastice, „cioplite" în marmoră.

Dar lipsa de propagandă și de publicitate sistematică în vieța manifestărilor noastre artistice se resimte mai ales în Ardeal, unde atmosfera politică s'a întins ca o păclă groasă dealungul Carpaților, împiedicând astfel ca razele soarelui, atât de mult dorite în trecut, să pătrundă pe câmpiile și în văile ardeleni, cu toate că acest soare tot la București răsare și acum pentru întreaga românie. Acolo sunt atât de puțin cunoscuți artiștii noștri încât faptul acesta constituie o rușine, acum, după zece ani dela unire.

Unitatea culturală a rămas o frază goală, căci ea nu există decât pentru foarte puțini și într'o măsură de tot redusă. Cu chestiunea aceasta ne-am ocupat dealtfel în diferite rânduri și în diverse publicațiuni, încât nu o mai putem repeta și aici. Constatând răul vom căuta să dăm o soluție pentru îndreptarea lui, cel puțin în parte. Prilejul pentru așa ceva este binevenit și voim să profităm de el.

În toamna aceasta se împlinesc zece ani dela unire. Ziua de 1 Decembrie trebuie să fie o zi de reculegere sufletească pentru fiecare fiu al Ardealului. În alte țări la astfel de aniversări se creiază monumente cât se poate de expresive, pentru ca să vorbească generației actuale, dar mai vărtos celor viitoare, despre marile idei și mărețele fapte, cari au adus la izbânda concretizată prin aceste aniversări. Care a fost sentimentul principal, din a cărui adâncime a putut să izvorască ideea concretizată în cuvântul magic și sfânt pentru neamul întreg: *Alba-Iulia*? Acel sentiment, care nu s'a stins o clipă

măcar în sufletul poporului român, a fost *sentimentul solidarității naționale*.

Această solidaritate națională, care ne-a dus la unire, trebuie cultivată cu și mai multă grijă, ca să nu ne ducă la desbinare, la „oarba neunire", atât de caracteristică poporului nostru. Dar care ar putea fi în viitor mijlocul cel mai eficace de-a ne asigura persistența acestui sentiment? Două elemente sociale sunt cari mișcă masele populare, atrăgându-le în opera acțiunilor mari.

Unul e politica. În ultimii zece ani am văzut însă, că aceasta mai mult periclitează decât favorizează unirea neamului. Ca un sub-element al politicii poate fi considerată bunăstarea economică. Nici aceasta însă nu unește pe oameni decât pentru scopuri materiale și momentane, disprețuind cu desăvârșire sentimentalismul național.

Rămâne al doilea element social cu putere dinamică: *cultura*. Aceasta nu distruge, ci clădește; nu desbină, ci încheagă societatea.

Cine-și ia ca deviză cultura și se servește în lupta vieții numai de armele și de mijloacele ei, acela va birui, mai curând sau mai târziu, dar va triumfa.

Pilda vie și mult grăitoare o avem și în Ardeal. E *Astra*. Cine-i cunoaște trecutul — și care intelectual nu îl cunoaște? — nu mai are nevoie de argumente. Rezultatele unei munci curat culturale de peste șesezeci de ani se văd și nu se pot tăgădăui. Întreg trecutul „*Astri*" e o garanție și pentru viitor.

Cine ar fi deci mai chemat și mai îndreptățit de-a ridica acum la Alba-Iulia monumentul cultural pentru aniversarea triumfului solidarității naționale decât „*Astra*"? Cine ar putea garanta mai bine, că acest monument va fi păzit în viitor de furtunile politice, cari nici odată nu vor înceta să tulbure pacea și liniștea din țara noastră, decât „*Astra*"?

În numele culturii nimeni n'ar putea vorbi azi în Ardeal cu mai mult drept decât „Astra”. Chestiunea e numai în ce fel să-și valideze acest drept?

Modalitatea aceasta se indică dela sine. Trebuie pusă piatra fundamentală pentru clădirea templului culturii. Cine sunt preoții cei mai devotați și mai desinteresați ai culturii decât artiștii? Opera lor, fiind cea mai fără de prihană săvârșire a mâinilor omenești, trebuie să formeze piatra unghiulară pentru înfăptuirea unității culturale și sufletești.

O expoziție mare ar trebui aranjată sub egida „Astreii” pentru ziua de 1 Decembrie 1928, la Alba-Iulia. Dela această expoziție să nu lipsească nici un artist valoros din Ardeal, dar să participe la ea mai ales artiștii din capitala țării, cari prin expozițiile lor s'au impus ca vrednici reprezentanți ai artei. Să se

înfrățescă toți, cari prin cultură vreau să facă fericirea neamului și a patriei.

La congresul „Astreii” va veni desigur tot ce are Ardealul mai bun și mai doritor de progres și astfel artiștii din capitala țării vor putea fi cunoscuți și apreciați și aici. Aceasta e și o veche dorință a lor. Din operele lor vor rămânea desigur multe în Ardeal și vor împodobi casele frumoase și gospodărești din diferite regiuni. Dar poate și mai multe ar trebui să rămână chiar în Alba-Iulia, formând un muzeu aniversar al unirii, care să fie an de an sporit cu noi opere de valoare dela artiștii noștri, ori-unde ar trăi ei.

Mai frumos nu s'ar putea cinsti aniversarea de zece ani dela unirea Ardealului cu provinciile surori.

IOAN BĂILĂ.

BCU Cluj / Central University Library Cluj Cărți.

I. Agârbiceanu: „Legea minții”, roman, 640 pp. ed. Universală, București.

Prozatorul ardelean I. Agârbiceanu a trecut dela schiță și nuvelă la povestirea mai mare, a roman, în anii 1910-1911, după ce, începând cu anul 1906, a publicat șase volume de schițe și nuvele, și a fost statornic colaborator al revistelor „Luceafărul”, „Cosinzeana”, „Vieața Românească”, „Ramuri”, etc., precum și la foiletonul ziarelor ardelenesti. Întâia sa povestire mai mare a fost „Popa Man”, publicată în „Vieața românească”; a doua „Căsnicia lui Ludovic Petrescu”, apărută în „Cosinzeana”. Aceasta din urmă autorul nu a publicat-o până acum în volum.

În 1912 „Luceafărul” aducea întâiul roman al d-lui I. Agârbiceanu: „Povestea unei vieți”, apărută înainte cu doi ani și în volum, purtând ca titlu prin-

cipal „Legea trupului”. În aceeași revistă publică „Arhanghelii”, retipărit tot atunci și în volum, iar anul acesta Institutul de editură „Universala” din București, care a tipărit și „Legea trupului”, a tipărit romanul „Legea minții”, scris, după cum arată autorul, în 1915, și rămas în manuscris până acum.

Am crezut folositor să dăm aceste informații pentru a se vedea că după generația de prozatori, cari ne-au lăsat și romane de o deosebită valoare: Duiliu Zamfirescu, I. Slavici, Al. Vlahuță, din generația așa-numită semănătoristă, prozatorul ardelean e între cei dintâi, care a trecut dela schiță, povestire și nuvelă, la roman.

Pentru judecarea operei literare cari au urmat, și anume una abondentă în romane, e nevoie să se atragă aten-

țiunea recensentului, ca și a cetitorului, asupra acelor, cari au fost premergătorii.

Abstracție făcând dela talentul literar mai mare sau mai mic, cu marile greutăți tehnice ale romanului românesc, au avut de furcă scriitorii, cari ni le-au dat pe cele dintâi.

Dela începutul activității sale literare scrisul d-lui I. Agârbiceanu a fost caracterizat prin două elemente fundamentale: *inspirația din mediul vieții dela țară*, din lumea țăranilor și intelectualiilor români din satele ardelenesti, și o *concepție stabilită asupra lumii și vieții*.

Ori cât s'ar accentua de aderenții unei școli literare principiul „artei pentru artă”, adevărul rămâne unul singur: opera de artă izvorește din felul cum e văzută, cum e simțită, cum se reflectează realitatea în sufletul artistului. Opera de artă nu e o copie, o fotografie a vieții, ci e creație din nou. Acest *nou* îl constituie sensibilitatea, reflecția interioară, atitudinea sufletească a artistului în fața lumii și vieții, și exprimarea aceluia *nou* atârnă dela talentul și munca ce o depune autorul, în exteriorizarea creației.

Astfel este cu neputință, ca un scriitor de talent să fie un simplu registrator de fapte reale sau imaginare. Toți scriitorii adevărați au avut o atitudine în fața lumii și vieții, și ea se cunoaște din chiar scrierile lor, analizate în acest scop, de mulți critici și istorici literari. Principiul „artei pentru artă” nu-l vom afla la temeiul nici unei creații artistice dăinuitoare. Nici la temeiul „Odissei”, nici al „Eneidei”, nici la Dante, nici la Shakespeare, nici la Tolstoi, nici la Dostojevski! Toți acești autori au avut să spună ceva pentru a-și ușura sufletul, și să spună anume așa cum le poruncea sensibilitatea, înțelegerea, idealul, disgustul, pesimismul sau optimismul lor, — așa cum li-s'a călit spiritul în luptă cu viața, și cum li-s'a cristalizat

idealul prin îndelung zbulucium lăuntric, născut din ciocnirea dintre lumea lor internă și realitatea inconjurătoare.

Opera de artă, care, văzută, auzită sau citită, nu-ți lasă nici un gând, nici o simțire nouă, nu-ți pune nici o problemă, nu te urmărește, pe care o uiți a doua zi după ce ai luat contact cu ea, — nu e durabilă și omenirea nu profită nimic în urma ei. Forma goală, ori cât de artistic realizată, nu produce nici chiar o incântare trecătoare.

Cu abatere dela aceste considerații au fost recenzenți ai operei d-lui Agârbiceanu, cari i-au luat în nume de rău nota etică sau profund umană, care s'a relevat dela întâiele sale schițe, făcându-li-se că autorul inclină spre didacticism, spre literatura cu tendințe.

În realitate nu era decât o largă și adâncă compătimire pentru om, pentru omul bun și nenorocit, în primul rând. O înduioșare în fața suferinții omenesti, pe care autorul o descopere, tot atât de tragică, profund umană, în sufletul simplu al țăranului ca și în acela mai bogat al intelectualului.

O rezistență și o luptă a tuturor puterilor bune din om pentru a se impotrivi răului de toate categoriile. O iertare înțelegătoare, chiar în fața slăbiciunilor omenesti, când aceste nu atârnă de voința omului, și o biciuire a lor atunci când sunt voluntare.

Dela cele dintâi scrieri ale sale I. Agârbiceanu a fost captivat de psihologia subiectului ce-i căzuse din lumea inconjurătoare, în suflet, și s'a cufundat tot mai mult în tainele vieții sufletești a diferiților oameni ajungând mereu la fondul comun de umanitate.

De-aici a pârut unora că el caută *anume* nota umanitară sau etică. În realitate orice om se resumează într'un simbol etic: din el crește viața lui întreagă, bună sau rea, cu toate manifestările ei. Dacă autorul a ales din viața

cu mai multă bucurie pe omul cu un simbur e tic sănătos, nu s'a depărtat de adevăr: sunt mulți oameni buni în lume, ori cari luptă o vieată întreagă pentru a rămănea buni, sau pentru a deveni mai buni. Pentruce subiectul operei de artă ar fi numai răul moral, cu toate manifestările lui? Pentrucă e mai des, mai comun? Dar o operă de artă nu poate face excepție dela totalitatea nizuințelor omenești în lume de-a sui scara perfecțiunii . . .

„*Legea minții*“ este desigur un roman, care pune probleme așa cum le pune și vieața. Greu de z bucium intelectual și de z bucium sufletesc, el nu va fi uitat a doua zi după citire. Este analiza sufletească a unui tinăr, aplicat la gând și la vizare, nemulțumit, nenorocit, știind că-i lipsește ceva, fără să poată înțelege ce anume. El, fără să-și dea seama, e în drum spre a-și forma o concepție asupra lumii și vieții, — acesta era gândul greu din sufletul lui. E starea sufletească a celor mai mulți tineri la sfârșitul cursului secundar. Dar reflexia sa interioară nu i-a descoperit până la această vârstă, nici pe omul din sine. Andrei Pascu n'a ajuns încă la conștiința de sine, la separația eului său, a individualității sale, și până ajunge la marea revelație, fără de care nimic nu însemnă în lume, îi trebuiesc doi ani de chinuri și frământări cumplite.

Pentru întâia oară se descrie în literatura română procesul psihologic al ajungerii la cunoștința de sine a unui om.

Dar această piatră de temelie a vieții omenești, descoperită odată, Andrei Pascu nu se poate liniști, nu se poate fixa în vieață, până nu-și câștigă, prin lupte și z bucium, o concepție asupra lumii și vieții.

În conștiința de sine trezită la vieață bat toate doctrinele filosofice, sau mai bine, prin sine însuș privește acum în

lume și vieață, privește și prin gândul și conștiința altora, cristalizate în sisteme de filozofie.

Acea care ajunge să-l liniștească, să-l împace, să-l satisfacă, este *concepția creștină* asupra lumii și vieții. După doi ani de răsvrătire din seminar împotriva creștinismului, a dogmelor, a ministerelor, Andrei Pascu ajunge un bun și credincios cleric.

Altul în locul lui, cu altă moștenire din părinți, cu altă structură sufletească, crescut în alt mediu, ar fi ajuns tot așa de firesc ca și Andrei Pascu la credință, — la altă concepție asupra lumii și vieții.

Această concepție îi rămăne lui Andrei supremul razim în întreaga lui vieață de luptă viitoare, de luptă cu sine, cu oamenii, cu împrejurările.

Ea cuprinde ajutorul dat de Dumnezeu omului bun sau care vrea să fie ori să rămână bun. E ajutorul grației divine.

„Destul îți este darul meu, pentrucă virtutea întru neputință se desăvârșește“, îi răspunde Dumnezeu lui Sf. Pavel. Cu-vintele sunt citate de autor în motto.

După concepția creștină asupra lumii și vieții, omul, numai cu puterile sale, nu poate să-și ajungă ținta sa pe pământ, de a putea rămănea între orice împrejurări stăpână legea minții peste legea trupului. Mântuirea prin Isus Hristos zace chiar în coborârea grației divine în ajutorul omului, grație cuprinsă în cele șapte taine.

Compoziția aceasta se analizează în paginile romanului.

Autorul, pornind din aceeaș concepție creștină asupra lumii și vieții, la care a ajuns Andrei Pascu, a scris înainte romanul „*Legea trupului*“, în care legea minții e biruită. După concepția autorului aceasta *nu e o teză, ci e o realitate*, e însă și vieață. De altfel e de ajuns să privim în jurul nostru pentru a ne incredința. Și e de ajuns să citim cele

două romane pentru a ne convinge că nu vedem argumentarea nici unei teze, ci vieța însăși, cu luptele ei, așa, cum se reflectează în două suflete deosebite.

După vieța de seminar, în partea a doua a romanului, ajungem în satul în care păstorește Andrei, preot tânăr. Un sat cu vieța mai complicată decât a altora, descrise mai de mult de autor: sat cu două confesiuni românești, și cu populație săsească, în minoritate, dar singura conducătoare în comună.

E un aspect nou al satului ardelenesc dinaintea de unire, și autorul a adus un serviciu real cercetătorului de mai târziu, ba chiar de azi, a împrejurărilor de atunci, și cari în câțiva ani vor fi complet răsturnate.

În „Arhanghelii”, — roman epuizat de opt ani, și care nu și-a aflat încă editorul pentru o nouă ediție, — dl I. Agârbiceanu ne-a descris un colț tipic al vieții ardelenești: vieța minerilor din Munții Apuseni. Pe lângă reala valoare literară a acestui roman, el va rămânea, deasemenea, un document, o monografie a vieții din acest colț de țară.

În „Legea trupului” I. Agârbiceanu a înlănțuit, deasemenea, acțiunea de realități ale satului și orașului românesc de prin cele două decenii înainte de unire: vieța elevilor de liceu, a studenților universitari, a „candidaților de avocați”, a „Astrei”, a luptelor politice.

În „Legea minții” avem satul ardelenesc cu doi popi, unit și ortodox, și cu sașii stăpâni, cu aceasta autorul epuizând aproape ce am avut mai tipic, mai caracteristic în Ardeal, — ca manifestare românească, șocială, confesională, în conflictul cu alte nații, — înainte de unire.

Așa că romanele sale vor rămânea și documente ale stărilor șociale, culturale, naționale din Ardealul dinaintea de unire.

Nu ne permite cadrul unei scurte dări de samă să rezumăm lupta și activitatea lui Andrei Pascu din satul unde preoțește, traiul frățesc cu preotul ortodox cum am avut majoritatea cazurilor înainte de unire, — lupta comună pentru a scăpa de hegemonia economică și comunală a sașilor, realizările șocial-ecōnomice și culturale, după zdroabă îndelungată.

Partea a treia a romanului ne duce în mediul orășenesc, unde Andrei, văduv acum, e protopop, și unde se întâlnește cu Dora Muntean, pe care o iubise ca elev de liceu, cu dragostea imaterială a atător tineri.

Ceeace ținem să relevăm, ca un semn al timpurilor, ca o urmare a concepției creștine asupra lumii și vieții, este formidabila luptă ce se dă și în „Legea trupului” și în „Legea minții” împotriva adulterului. Eroul din „Legea trupului”, își zboară crerii, fiindcă a căzut în acest păcat, care în „Legea minții” e dovedit a fi o crimă, de către un preot dela țară, decăzut și bețiv. Acesta cere ca legile civile să pedepsească adulterul ca și uciderea, sau punerea de foc, sau altă crimă ordinară.

Andrei Pascu ajunge și el, în apropierea Dorei între „Legea minții” și „Legea trupului”, și tăria lui, mântuirea lui, rămâne și acum în concepția creștină asupra lumii și vieții, în „darul de sus...”

Lucrarea o șocotim o lectură necesară pentru zilele noastre, și nu numai pentru tinerime și preoți, ci pentru orice om cult, care aleargă după un sprijin în vieța, după o întărire în luptele grele.

Mai ales azi, când se vorbește tot mai mult și la noi despre necesitatea regenerării în creștinism . . .

— SENEX. —

Lucian Blaga: *Meșterul Manole*, dramă în cinci acte.

Se împlinește un an de când a apărut la Sibiiu, ultima lucrare drama-

tică a lui Lucian Blaga: *Meșterul Manole*. Autorul e dintre cei mai fecunzi scriitori ai generației tinere. „Meșterul Manole”, e al patrusprezecelea volum în decursul alor zece ani: în 1919 a apărut primul său volum de versuri, „Poemele luminii”, și a cincea lucrare dramatică a D-sale. A fost precedată de Zamolxe, Tulburarea apelor, Fapta și Daria.

Dela întâiul volum de versuri L. Blaga a adus o inspirație și o formă artistică nouă în literatura românească. Intelectualul de marcă și cu fond sufletesc inclinat spre mistism, L. Blaga ne-a surprins dela început cu gândiri noi, originale, stăpân pe disciplina filosofiei, esseist și estetician dintre cei mai bine pregătiți, cu cunoștințe și informații bogate. Dovadă sunt scrierile sale: „Pietre pentru templul meu”, „Cultură și cunoștință”, „Filozofia stilului”, „Fenomenul originar”, „Fețele unui veac”, „Ferestre colorate”.

Studii remarcabile printr'un stil solid, clar, prin bogăția cunoștințelor, și prin vederi originale.

Misticismul său, pe de altă parte, s'a vădit încă în primul volum de versuri, s'a accentuat în simboluri uneori grele de priceput, în volumele de versuri viitoare, în dramele sale: Zamolxe, Tulburarea apelor, etc.

Cu „Meșterul Manole” L. Blaga intră în „timpul mitic românesc”. D-sa s'a oprit în fața cunoscutei legende a Mănăstirii dela Argeș, legendă versificată superb de popor, legendă ce se întâlnește, și la popoarele învecinate, și care a mai fost prelucrată de scriitori români. Povești lucrate pentru teatru avem și noi, una-două, încercări mai reușite.

L. Blaga nu a trecut în domeniul povestii, a rămas la cel al legendei. În legendă există puteri misterioase, suprafirești, și chiar oamenii au uneori puteri

peste fire. În legendă, mai ales în legenda așa cum a înțeles Blaga, oamenii sunt reali, în carne și oase, cu toate patimile ce frământă un suflet omenesc.

Suprafirescul în legenda populară, ca și în lucrarea lui Blaga, e surparea peste noapte a zidurilor bine clădite, și credința că numai zidirea unei ființe vii în murul ce se surpă, poate asigura înălțarea clădirii. Blaga mai adaugă două tipuri misterioase și miraculoase, pe Găman și pe starețul Bugomil.

Dar Manole, Mira, nevasta lui, toți cei doisprezece zidari, sunt ființe reale, oameni adevărați, că ar putea trăi și azi. Și astfel într'un cadru de legendă, Blaga ne arată încă odată puterea lui de analiză psihologică, de cunoscător al omului.

Citind drama nu mai avem impresia că suntem într'o legendă. Sbciumul adânc omenesc al lui Manole, al Mirei, al celor doisprezece zidari, al celui de al șaselea, nu mai are nimic de legendă.

Și e descris cu o rară măiestrie! Citiți scenele în care Manole nu vrea să asculte de Starețul Bugomil, de aiurările lui Găman, — deși știe că aici are să ajungă. Citiți pregătirea pentru jurământul aducător de jertfă, de moarte, și de slavă; cercetați chinul Meșterului și al celorlalți după jurământ, și mai ales scena în care Manole, văzând că Mira e cea sortită peirii, — e hotărît să rămână sperjur, să fie sfâșiat de tovarăși, să uite pe vecie realizarea visului de clădire!

Sunt scene de un adânc adevăr omenesc, de o mare putere tragică.

Ni se pare că „Meșterul Manole” a lui L. Blaga nu s'a jucat încă pe vr'o scenă. Mărturisim că nu înțelegem motivul. Lucrarea e de un dramatism covârșitor. Și când povești populare au putut vedea scena, și să facă serii, nu pricepem rezerva teatrelor naționale și a celor particulare față de „Meșterul Manole”.

Nu suntem pricepuți în tehnica teatrului, dar nu credem că subți raport de inscenare piesa ar putea oferi greutateți.

„Meșterul Manole” mai este și o lucrare literară. Stilul lui Blaga e pur și concis. Cu claritatea lui puțini se pot mândri dintre scriitorii noiei generații.

S. V. T.

A. Cotruș: *Măine, versuri.* Intr'un elegant caet, editat la Craiova, poetul ardelean A. Cotruș publică o colecție din ultimile Dsale versuri. Dsa, după unire, e cel mai fecund poet dela noi, a mai dat publicității câteva colecții de versuri, și colaborează statornic la reviste și ziare.

Nota patriotică, național, universal românească din volumele precedente, e înlocuită în cele 32 pagini ale caetului de acum, de nota socială, cu caracterul local al provinciei în care trăește și se vânjolește cu vieața. E o revenire la duhul de care erau însuflețite versurile lui în vremea războiului, numai că opresorul biciuit atunci fiind strein, versul său avea și o notă general națională, nu numai a provinciei. Azi revolta sa, — pentrucă A. Cotruș a fost vecinic un suflet revoltat, tinzând spre cercuri noi și lume nouă, — are un caracter social: clasa neîndreptățită de cei mari și puternici, cari azi sunt de-ai noștri. Cel puțin acesta se strecoară din mentalitatea poetului, ca și din aceea a unei bune părți din ardeleni. Uneori lângă „ciocoi”, Cotruș aduce și pe „Grofi”, dar adausul e de complezență, nu se potrivește.

În caet sunt versuri cari pot fi talmăcite și ca ecoul îndârjitei lupte politice din România. Ecouri de ziar cotidian. Versuri de propagandă. Adeeori exagerarea nu mai lasă nici o savoare poesiei.

Alusia continuă la... revoluție, pentru „marea desrobire” ce de-acum are să vină, trece peste ținta poesiei.

Dar sunt și versuri tari, cioplite din bardă în perete de cremene, cari nu evedențiază revolta socială, ci alipirea țaranului de pământul lui, versuri de un aspru naționalism. Astfel în „Măine”, „Ai noștri sunt acești munți”, „Urmele mele se pierd”.

„Când aud străbune goarne,
pe morminte prind crucile să se ră-
[stoarne.

Atunci

Gol

din mii și mii de morminte mă scol”.

Sunt și ecouri de revoltă îndreptățită, ca de pildă în poesia „În munți”, unde flămânezec în Țara lor

„Moți crunți
mari la față,
pe cai mărunți”.

Dar când uită suferințele actuale A. Cotruș are innuri de slavă pentru „Strămoșescul pământ”.

Strămoșesc pământ!
Aici m'am născut, aici vreau să lupt
[neintrerupt!

Și cântarea tot națională și-o vrea.
Vrea să cânte,

„Flăcăii arși de soare și copilele,
Muncile, izbânzile de toate zilele”...

Sau caldul imn înălțat *Banatului*, ori cel pentru „Transilvania”.

Poezia „Horia” sfârșește în nota revoltei sociale, ori poate mai ales, a luptelor politice.

În „Cuvinte către țaran”, deși stă de vorbă ca însuși reprezentantul păturii sociale a cărei „revoltă” ia proporții fantastice în muntea unora, A. Cotruș rămâne în cadrul poesiei și nu trece la propagandă.

„Pătru Opincă” e dintre cele mai reușite bucăți ale caetului, și mai aproape de psihologia țaranului ardelean. Și totuși în ea întreaga revoltă socială se

mărginește la „sudui vartos, mocănește și scuipe pe toată rânduiala asta”. „Ion” poate fi și un marș pentru un asalt pe care nu-l putea opri nime.

A. Cotruș e poetul viziunilor de proporții mari, catastrofale. Poesia lui

e mai ales o rapsodie. Credem că e bine să-l facem băgător de seamă să nu alunece pe o pantă unde incetează ori ce poezie și ne izbim de propagandă versificată.

I. R. U.

Din reviste și cărți streine.

Nu vă gândiți la morții vostri? Briand și-a terminat vorbirea în 27 Aug. 1918, din prilejul iscăririi pactului Kellogg, astfel:

„Domnilor, peste-o clipă are să anunțe telegraful, lumii, *deșteptarea unei speranțe*. Va fi pentru noi o datorie sfântă de a face de-aici înainte *tot ce ne va sta în putere și va fi necesar* pentru ca această speranță să nu sufere desamăgire. *Pacea proclamată — e bine, e mult. Dar va trebui să o organizați. În locul soluțiilor forței va trebui să substituim soluțiunile juridice. Aceasta este opera zilei de mâine.*

În această oră memorabilă, *conștiința popoarelor, purificată de egoism național*, își dă osteneala în mod sincer spre a ajunge regiunile senine în cari *fraternitatea umană să se poată exprima în bătaia uneia și aceleiaș inimi*. Să căutăm o gândire comună, în care să ne adunăm întreg zelul și întreagă abnegarea noastră. Nu există o singură națiune reprezentată aici, care să nu-și fi vărsat sângele pe câmpurile de bătaie ale războiului recent: *Vă propun ca evenimentul, pe care-l vom consacra cu iscălitura noastră, să-l dedicăm morților, tuturor morților ai marelui războiu*“.

Valoarea morală a pactului Kellogg e analizată de ambasadorul Franței, cunoscutul scriitor francez *Paul Claudel*, în revista „*L'Europe nouvelle*” (25 August 1928). Iată unele argumente: „Reproșul cel mai frecvent pe care l-am auzit că se aduce pactului Briand-Kellogg, este că, la urma-urmei, nu e decât o declarație de principii, lipsită de ori și ce eficacitate practică.

„Mai întâi de toate mi-se pare că acesta este un reproș, pe care fiii Declarației Dreptului Omului sunt mai puțin îndreptățiți decât oricare altul să îl ridice fiilor Declarației Independenței.

„Pe de altă parte e foarte curios să vezi că li-se reproșează americanilor că ar fi lipsiți de spiritul practic.

„ . . . *Indignarea împotriva războiului* vine la timpul său, cum au venit la timpul lor indignarea împotriva tirăniei streine, împotriva sclăviei, împotriva alcoolului, contra Germaniei imperialiste, împotriva *tuturor formelor de distrugere inutile și proaste (idiotie)* . . .

„*Două principii* sunt la baza pactului Briand-Kellogg: Mai întâi: *războiul este un lucru cu totul rău, culpabil moralicește, ruinător, pus în practică, și în urma consecințelor implicite, aducând cu sine o responsabilitate din partea ace-*

luia care il va fi provocat. *A ajuns un lucru absurd, ridicol și demodat, ca du-elul.* Mai apoi: *în starea actuală a civilizației nu se mai dau războaie naționale.* Toate războaiele aduc cu ele *consecințe internaționale, cauzează pierderi, nu numai beligeranților, ci și terței părți,* și printre aceste state, cari fac parte din terța, parte se află în primul rang Statele-Unite. Cum a spus-o președintele Coolidge, în discursul său din 4 Iulie 1928, în Gettysburg: *interesele Americii au ajuns atât de extinse încât nu există nici un punct al pământului în care războiul să nu fie în stare de a-i aduce pagube. Aceste state ale terței părți, deci, sunt direct interesate ca războiul să nu izbucnească și ca statele să se asigure în privința aceasta.*

„Mi-se pare că acestea sunt lucruri, de cari merită să ostenești să le spui respicat și să le afirmi solemn“.

„ . . . Mișcarea, de altfel, nu este epuizată (cu pactul Kellogg). Dacă războiul este acum calificat *afară de lege, e vorba ca să se precizeze această lege internațională, e vorba să se organizeze întreg contenciosul internațional.* Lucrarea s'a început deja; nu este peste puterile omenești“.

Așa o declară *reprezentantul Franței în America de Nord,* autorul dramei: „Bunăvestirea Mariei“, scriitorul creștin, plin de simț de responsabilitate socială, cel ce vrea să *preîntîmpine noui hetacombe de trupuri omenești, nouă râuri de sânge nevinovat.*

H. P.-P.

*

După culise. Cuvinte tari. În n. din 18 Aug., a. c., publică marea revistă franceză „L'Illustration“, la loc de frunte, un articol al d-lui *Ludovic Naudeau,* despre o carte, care face multă vâlvă în Anglia și Franța. E vorba de „Ziarul“ marelui englez *Sir Henry Wilson,* care, în Februarie, 1918, era șeful statului-major general al imperiului britanic, va să zică una din cele mai proeminente personalități militare ale Angliei. În 1922 a fost împușcat mareșalul de doi irlandezi, patrioți înflăcărați, iar englezii l'au îngropat în catedrala St. Paul, lângă Wellington și Nelson.

Acest „Diary“, editat de un prietin intim, maiorul general Sir Callwell (2 vol. de mai bine de 700 pag.), conține notele zilnice ale aceluia, care avu-se în mâinile sale conducerea armatei engleze în decursul războiului. Importanța lui H. Wilson se vede și din faptul că chiar mareșalul Foch — de altfel, fără ca să fi cetit manuscrisul — i-a prefațat „Ziarul“, arătând că încă din 1908 se apropiase de mareșalul englez, plănuiind colaborarea contra Germaniei militare. Reținem din prețioasa recenzie — de altfel o apărare a mareșalului Foch — următoarele pasagii caracteristice: „Ceeace ni s'a arătat clar de tot prin memoriile lui Wilson este că *ezitățile Angliei între 1 și 3 August au fost destul de persistente,* încât chiar și propriul ei „director al operațiunilor militare“ nu se liniști decât în 3 August, când fu clar că Franța nu va fi abandonată“.

Coloșelul (de pe atunci) Wilson izbucni odată chiar în *hohote de plâns* (sanglots), pe coridorul Amiralității, în decursul ceasurilor acestora de neliniște sufletească — după cum el însuș o mărturisește în memoriile sale.

(O revistă engleză, „Quarterly Review“, îl atacă pe tema aceasta — și pe altele — pe W., dl N. însă susține că „niciodată n'au fost vărsate lacrimi sub puterea unei emoții mai sfinte“.)

„Că Sir Henry Wilson a putut să fie o personalitate ambițioasă, care te crotosește, orgolioasă, convinsă de infalibilitatea sa și amestecată mereu în cele mai extraordinare intrigi, iată ceea ce nu vom încerca să contestăm, deoarece mai mult decât odată „Diary” („Ziarul”) său lasă lectorului imparțial o impresie de neliniște și de indispoziție . . .”

„Rămâne să știm dacă i s'a făcut un mare serviciu memoriei sale, editându-se aceste note intime în cari, în fiecare moment, pune 'n cauză pe contemporanii iluștri, atribuindu-le cuvinte scabroase, cari — dacă, de fapt, le-au rosuit — au putut fi asociate altor cuvinte, despre cari nu se raportează și cari ar fi modificat cu totul înțelesul lor”.

Iată un citat din „Ziar”:

„13 Oct. 1915: Joffre îmi spune că strategii noștri ar fi *imbecili*. Am fost de acord din inimă (cordial), cu dânsul.

„12 Dec. 1915: Clemenceau infuriat împotriva englezilor, inverșunat împotriva lui Haig și, ceva mai puțin, contra lui Robertson. În ce privește Lloyd George îl ține de-un imbecil”.

Di N. urmează: „Sir Andrew Mac Phail (traducătorul în fr.) remarcă, după cum și e, că Sir Henry Wilson folosea în „Ziarul” său peste măsură epitete tari. Președintele Wilson: un *măgar*. Lloyd George, Asquit, Grey, Kitchener, Briand, Gallieni: *imbecili*. Membrii cabinetului englez: *idioși*, o ceată mizerabilă. Negociatorii păcii: *nebuni*. Bărbații de stat, în general: „*redingote*”, fiindte vrednice de disprețuit. Sir Henry Wilson, îndârjit de politica de conciliațiune a cabinetului din Londra față de irlandezii de Sud, nu vedea în jurul său decât nebunii criminale, un chaos complet, scandaluri, aberațiuni, idioții! Ulsterianismul era partea meschină a personalității sale.

„De sigur a ghicit (cetitorul): sunt în acest „Ziar” al mareșalului Wilson foarte numeroase pasagii, pe cari un sentiment de pudoare și de respect profund ce ne inspiră anumite glorii franceze, ne opresc de a le traduce aici. Mareșalul Wilson a fost, de sigur, un companion foarte primejdios!”

„ . . . Ce imbroglío! Câte copilării! Câte oscilări (șovăiri)! Câte *contraziceri*! Câte *anticipări temerare*, cu *decepții* succesive, pe măsură ce treceau lunile, în urma realității evenimentelor! Ce fărîmițire a tuturor cunoștințelor și ce *faliment al tuturor doctrinelor*! Facultățile umane au fost debordate de acest cataclism fără de precedent! Și câtă vreme în occident francezii și englezii, oboșiți peste măsură, enervați de-o parte și de alta de enormitatea sfurtărilor ce erau siliți să le indeplinească, aveau, câteodată, tendința de a fi nedrepti uni; față de alții, dincolo, rușii, în decursul întregului an 1915, nu mai încetau de a repeta că sunt lăsați să fie nimiciți și că nici francezii, nici englezii nu fac nimic! . . .

„Să ne consolăm, dealtfel, spunându-ne că *tocmai la fel era și pe partea dușmană* și că germanii, austriacii, bulgarii, turcii, într'acelaș timp, și încă și mai grav, nu încetau de a se disprețui, de a se bănui reciproc, de a se denigra unii pe alții. N'a existat coaliție în care fiecare din coaliții să nu fi crezut sau să nu fi fost inclinat să creadă că aproape întreagă greutatea războiului se razimă numai pe el.”

„ . . . la sfârșitul lui Iulie 1918 nici unul din șefii aliați, fie Foch, Haig sau Wilson, încă n'a avut presentimentul apropiatului debarcl german. Lordul

Milner, el chiar, era sincer pesimist și credea că n'au să învingă pe germani nici chiar în anul viitor . . . În 11 Noemvrie fu armistițiul".

Ce ne spun citatele acestea ?

Că *chiar și conducătorul armatei engleze*, în decursul războiului, avea în dicționarul său epitete ornante, cari făceau concurență amiralului Wellington (le Waterloo), lui Götz de Berlichingen, lui . . . Marghiloman și d-lui . . . Argetoianu, etc. etc.

Că atunci când criticăm pe conducătorii *români* ai războiului mondial să ne dăm seama și de oscilările celorlalți conducători, dintr'alte țări și să fim drepți. Că e ușor să critici *post festum*, dar să te inchipui puținel în mijlocul vârtejului cuprins de dementă.

Că n'ai dreptul să persecuți *până 'n pânzele albe* pe câte cineva pentru câte o greșală, inherentă omului luat de vârtej, deoarece momente de slăbiciune, într'un restimp așa de lung, cât a ținut războiul mondial, a avut fiecare.

Și — mai cu seamă — să „*dorim cu toată ardoarea*“, că dl Naudeau împreună, „*ca rasa europeană să n'aibă prilejul, niciodată, să grăbească, prin astfel de nebunii, prăbușirea propriei măririi*“.

H. P.-P.

*

Ce spune ministrul Milan Hodja. În Turciánsky Svaty Martin (fostul Turóc Szt.-Márton) s'a pus piatra fundamentală, în August, a. c., la *Muzeul național slovac*. Ministrul instrucțiunii publice, dl Milan Hodja, cunoscut prea bine și la noi, a rostit un discurs, din care extragem, după „L'Europe centrale“ (25 VIII.—1928), următoarele pasagii caracteristice, cari pot da mult de gândit și la noi (mutatis mutandis):

„Slovacia, limba și caracterul ei național, are ceva incontestabil original și acest element distinct are să joace un rol foarte prețios în comunitatea morală a Cehoslovaciei, în resonul nostru de stat.

„Aportul particular este amenințat din două părți. Pe deoparte vine primejdia dela aceia, cari numai astăzi calcă peste pragul casei noastre (aluzie la slovacii maghiarizați sub regimul cel vechiu și cari nu și-au reclamat originea decât numai după eliberarea națională). Le deschidem inimile și suntem fericiți de a-i vedea venind la noi. Cu toate acestea ne-am găsi amenințați din partea lor dacă ar vrea să joace în familia noastră un rol conducător. Neavând să sufere ca noi pentru cauza slovacă, trebuie ca ei să ateste mai întâi de toate *maturitatea lor națională* și să se supună cu succes la probele de probitate patriotică, la care ne-am supus noi înși-ne înainte de războiu.

„Pe de altă parte suntem amenințați de aceia, cari — poate din ignoranță față de ceea ce suntem, și adeseori cu excelente intențiuni, — vin să ne aducă cultura lor, inchipuindu-și că la noi în Slovacia nu există. Astfel, pe de o parte, ne izbim de tendințe separatiste, cari își au rădăcina în *hungarismul* de dinainte de războiu, pe de altă parte de un separatism de natură diferită, reprezentat de o mână de profesori cehi stabiliți în Slovăcia. Ne vom apăra, atât împotriva unora, cât și împotriva celorlalți, cu aceeași energie.

„*Neînțelegerea cehoslovacă nu este nici fapta poporului ceh, nici aceea a poporului slovac*. Trebuie să-i facem responsabili pe aceia, cari — în Slovacia, în lupta lor fatală pentru existența lor zilnică, s'au dat fără de nici o reflexie

in brațele unor campanii personale (contra funcționarilor cehi — Trad.). Atacurile lor s'au simțit dureros și au dat o lovitură serioasă, chiar și ideii de comunitate cehoslovacă. O regret cu atât mai adânc, cu cât in trecut intreg progresul realizat de Slovăcia este a se atribui acestei comunități. Ar trebui să se risipească neînțelegerea, și noi promitem că o vom face, pe lângă toate obstacolele ce nise vor pune in cale, deoarece noi suntem responsabili de viitorul Slovăciei, precum și de comunitatea cehoslovacă. O vom face-o, chiar și in numele tuturor sacrificiilor aduse de cehi pentru libertatea noastră și pentru Statul nostru comun.

„Intr'un moment, in care, in Slovăcia, s'a ridicat o ură generală impotriva cehilor — trebuie să fii foarte curajos ca să spui intreg adevărul și, in ceea ce mă privește, trăind între cehi, pot să mărturisesc in privința aceasta — intr'o epocă, in care in anumite cercuri domnea un veritabil fanaticism anticeh, n'am întâlnit un singur ceh serios, care — cu gândul sau cu fapta — să se fi lăsat târât de mânie și să fi desperat de viitorul relațiilor noastre, astfel ca să răspundă urii cu ură. Trebuie să mărturisesc că in privința aceasta cehii s'au purtat ca frații mai vârstnici, indulgenți și rezonabili. Au avut dreptul să fie cu paciență, deoarece — conform prevederilor lor — pasiunile au sfârșit prin a se calma și noi regretăm astăzi că slovacii au luat inițiativa acestei certuri între frați. Rămâne să căutăm soluția chestiunilor, cari ne despărț — și acestea sunt mai cu seamă chestiuni economice — intr'un spirit de toleranță reciprocă. Aceia cari își inchipuie că între noi poate să subsiste o stare de ură, comit o bătărană greșală. Țin să le-o declar și mă dau garant despre aceasta”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bibliografie.

N. I. Dumitrașcu: **Povești Oltene.** („Bibl. p. toți”, No. 1151—2, 12 lei).

N. I. Dumitrașcu: **Busuioe** (povești oltene) cu o prefață de Paul I. Papadopol. („Bibl. universală”, No. 156—7. Edit. „Ancora”, 12 lei).

A apărut biblioteca de popularizare „Cărțile bunului creștin”, No. 6: **Taina Spovedaniei** sau ce trebuie să știe fiecare creștin înainte de a se spovedi, de profesorul **Iuliu Maior.** (Edit. Librăria Seminarială din Blaj, 15 lei).

No. 7. **Tălcuirea Apostolilor** din Duminecile de peste an, partea I, II și III. (Se pot comanda pentru prețul de 50 lei dela Librăria Seminarială din Blaj).

„Revue de l'alliance française” No. 34, Iulie 1928. (Paris, VI, Boulev. Raspail 101.

Errata: Cetitorul este rugat să indrepteze in articolul dlui Sevastian Voicu din fruntea numărului de față: „suluri de sânge” cu „sudori de sânge”.